

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКА ДЕРЖАВНА ІНЖЕНЕРНА АКАДЕМІЯ

**ЕКОНОМІЧНИЙ ВІСНИК
ЗАПОРІЗЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ
ІНЖЕНЕРНОЇ АКАДЕМІЇ**

Випуск
2 (02) 2016

**ЗАПОРІЖЖЯ
2016**

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Коваленко О.В. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки підприємства Запорізької державної інженерної академії.

Відповідальний секретар:

Морщенок Т.С. – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки підприємства Запорізької державної інженерної академії.

Члени редакційної колегії:

Воронкова В.Г. – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри менеджменту організацій та управління проектами Запорізької державної інженерної академії, академік Української академії політичних наук.

Гринько Т.В. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки та управління Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара.

Двігун А.О. – доктор економічних наук, професор, начальник відділу регіональної політики НІСД при Президентові України.

Колосов А.М. – доктор економічних наук, професор кафедри менеджменту Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Старобільськ).

Макаренко А.П. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту Запорізької державної інженерної академії.

Меджибовська Н.С. – доктор економічних наук, професор кафедри економічної кібернетики Одеського національного економічного університету.

Метеленко Н.Г. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування Запорізької державної інженерної академії.

Орловська Ю.В. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародної економіки ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва і архітектури».

Салига К.С. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів та моделювання економічних систем Класичного приватного університету, академік Академії економічних наук України.

Семенов А.Г. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки підприємства, проректор з науково-педагогічної роботи, директор Інституту економіки Класичного приватного університету, академік Академії економічних наук України.

Сталінська О.В. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки підприємства Донецького національного університету (м. Вінниця).

Абдугалієв А.М. – голова правління АТ «Енергоінформ», доктор, Казахський економічний університет імені Т. Рискулова (м. Астана, Республіка Казахстан).

Марчін Вінерскі – Ph.D. in Economics, старший викладач кафедри загальної теорії економіки факультету права, адміністрації і економіки Інституту економічних наук Вроцлавського університету (м. Вроцлав, Республіка Польща).

Морозов Л.В. – доктор технічних наук, професор, директор відділу інновацій та інвестицій у вищій школі імені Тадеуша Котарбінського (м. Ольштин, Польща).

Саткалієва Т.С. – доктор економічних наук, професор, професор кафедри Менеджменту Університету Нархоз, заслужений діяч Республіки Казахстан, почесний працівник освіти (м. Алмати, Республіка Казахстан).

Шелег М.С. – доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки торгівлі Білоруського державного економічного університету (м. Мінськ, Республіка Білорусь).

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Запорізької державної інженерної академії
(протокол № 6 від 28.04.2016 р.)**

Науковий журнал
«Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії»
зарєєстровано Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 21933-11833ПР від 23.03.2016 року)

ЗМІСТ

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Чучка І.М.

СУЧАСНІ ОСНОВНІ ФОРМИ ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНИХ ПОСЛУГ В ЄВРОПІ.....7

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Морщенок Т.С.

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ СОБІВАРТОСТІ ОСНОВНИХ ВИДІВ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ.....11

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Дробишева О.О.

РОЛЬ ОБОРОТНИХ ЗАСОБІВ У ВИРОБНИЧОМУ ПРОЦЕСІ ПІДПРИЄМСТВА.....19

Irtyshcheva I.O., Yakovleva I.G.

LOGISTICS INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT IN UKRAINE MARITIME ECONOMY...25

Кургузенкова Л.А.

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВА: СУТНІСТЬ ТА ЧИННИКИ
ФОРМУВАННЯ ЇЇ ВІДПОВІДНОГО РІВНЯ.....29

Темнюк Т.О.

ВИЗНАЧЕННЯ СТРУКТУРИ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ
КОРПОРАТИВНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....34

Шляга О.В.

ЗАСТОСУВАННЯ МОТИВАЦІЙНОГО МОНІТОРИНГУ
НА ПРОМИСЛОВОМУ ПІДПРИЄМСТВІ.....38

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Незвещук-Когут Т.С.

ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ ТА МЕНЕДЖМЕНТУ РОЗВИТКУ ГОТЕЛЬНИХ
ПІДПРИЄМСТВ У ПРИКОРДОННОМУ РЕГІОНІ 47

Рєга М.Г.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ОРІЄНТАЦІЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ТУРИЗМУ.....54

Стегней М.І.

ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНІ ДОМІНАНТИ
СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ОДИНИЦЬ.....59

Shaposnnykov K.S.

BUSINESS PROCESSES IN THE CORPORATE SECTOR:
MANAGEMENT IN TELECOMMUNICATIONS.....66

**ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ
ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА**

Конащук В.Л.

ДО ПИТАННЯ ПРО ВИРІШЕННЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРОБЛЕМ
ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА..... 71

**ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ,
СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА**

Єлець О.П.

МОТИВАЦІЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРСОНАЛУ.....78

Коваленко О.В.

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СТИМУЛЮВАННЯ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА
НА ПРОДУКТИВНІСТЬ ПРАЦІ..... 84

Мармуль Л.О.

СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЦІН
НА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКУ ПРОДУКЦІЮ У РЕГІОНАХ УКРАЇНИ 92

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

Башнянин Г.І., Лінтур І.В.

ФІНАНСОВА СТІЙКІСТЬ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ
ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПОКРАЩЕННЯ..... 98

Гринько Т.В.

ОБґРУНТУВАННЯ СТРАТЕГІЇ ЗНИЖЕННЯ ВИТРАТ ПІДПРИЄМСТВА..... 102

Нестерова С.В.

АДАПТАЦІЯ БАЛАНСУ ДЛЯ ОЦІНКИ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА.....106

Khrushch N.A., Prystupa L.A.

FINANCIAL AND ECONOMIC ESSENCE AND TRENDS
OF CROWDFUNDING IN TODAY'S BUSINESS ENVIRONMENT.....112

**МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ
ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ**

Minakova S.M.

MODELLING OF THE TEACHING PROCESS
IN LOGISTIC SYSTEMS BY USING OF NESTED PETRI NETS.....117

CONTENTS

WORLD ECONOMY AND INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

Chuchka I.M.

CONTEMPORARY FORMS OF MAJOR TRANSPORT LOGISTICS SERVICES IN EUROPE.....	7
--	---

ECONOMY AND NATIONAL ECONOMY MANAGEMENT

Morschenok T.S.

FEATURES OF DETERMINATION OF PRIME PRICE OF BASIC TYPES OF AGRICULTURAL PRODUCE.....	11
---	----

ECONOMY AND MANAGEMENT OF ENTERPRISES

Drobysheva A.O.

ROLE OF CURRENT ASSETS IN ENTERPRISE PRODUCTION.....	19
--	----

Irtysheva I.O., Yakovleva I.G.

LOGISTICS INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT IN UKRAINE MARITIME ECONOMY.....	25
--	----

Kurguzenkova L.A.

ECONOMICAL SECURITY OF COMPANY: ESSENS AND FORMATIONAL FACTORS OF CORRESPOND LEVEL.....	29
--	----

Temnyuk T.A.

DETERMINING THE STRUCTURE OF THE ORGANIZATIONAL CULTURE OF CORPORATE ENTERPRISES.....	34
--	----

Shliaga O.V.

THE USE OF THE MOTIVATIONAL MONITORING ON THE INDUSTRIAL ENTERPRISE.....	38
---	----

PRODUCTIVE POWER DEVELOPMENT AND REGIONAL ECONOMY

Nezveschuk-Kohut T.S.

FORMATION OF CONCEPT AND DEVELOPMENT MANAGEMENT OF HOTEL COMPANIES IN THE BORDER REGIONS	47
---	----

Rega M.G.

SOCIO-ECONOMIC ORIENTATION TOURISM DEVELOPMENT ENTERPRISES.....	54
---	----

Stehnei M.I.

INVESTMENT AND INNOVATION FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE DOMINANT UNITS.....	59
---	----

Shaposnykov K.S.

BUSINESS PROCESSES IN THE CORPORATE SECTOR: MANAGEMENT IN TELECOMMUNICATIONS.....	66
--	----

**ECONOMY OF ENVIRONMENTAL MANAGEMENT
AND ENVIRONMENTAL DEFENCE**

Konashuk V.L.

ABOUT THE SOLVING OF ENVIRONMENTAL AND ECONOMIC PROBLEMS
AT THE INDUSTRIAL ENTERPRISE.....71

**DEMOGRACY, LABOR ECONOMICS,
SOCIAL ECONOMICS AND POLITICS**

Yelets O.P.

THE MOTIVATION OF INNOVATION ACTIVITY OF PERSONNEL.....78

Kovalenko O.V.

INVESTIGATION OF INFLUENCE OF INCENTIVES
FOR STAFF ON A PRODUCTIVITY..... 84

Marmul L.A.

SOCIAL ASPECTS OF THE FORMATION OF PRICES
OF AGRICULTURAL PRODUCTS IN THE REGIONS OF UKRAINE 92

MONEY, FINANCES AND CREDIT

Bashnyanyn H.I., Lintur I.V.

FINANCIAL STABILITY OF CORPORATE ENTITIES
AND HOW TO IMPROVE THEM..... 98

Grynko T.V.

JUSTIFICATION OF THE ENTERPRISE COST REDUCTION STRATEGY.....102

Nesterova S.V.

ADAPTATION OF BALANCE FOR THE ESTIMATION
OF THE FINANCIAL STATE OF ENTERPRISE.....106

Khrushch N.A., Prystupa L.A.

FINANCIAL AND ECONOMIC ESSENCE AND TRENDS
OF CROWDFUNDING IN TODAY'S BUSINESS ENVIRONMENT.....112

**MATHEMATICAL METHODS, MODELS
AND INFORMATIONAL TECHNOLOGIES IN ECONOMY**

Minakova S.M.

MODELLING OF THE TEACHING PROCESS
IN LOGISTIC SYSTEMS BY USING OF NESTED PETRI NETS.....117

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 339.56:658.7(4)

Чучка І.М., к.е.н., доцент
Мукачівський державний університет

СУЧАСНІ ОСНОВНІ ФОРМИ ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНИХ ПОСЛУГ В ЄВРОПІ

Чучка І.М. Сучасні основні форми транспортно-логістичних послуг в Європі. У статті розглянуто основні сучасні форми транспортно-логістичних послуг в європейських країнах та їхній вплив на розвиток міжнародних транспортних послуг в Україні.

Ключові слова: транспорт, транспортування, транспортно-логістичне обслуговування, транспортні компанії.

Чучка И.М. Современные основные формы транспортно-логистических услуг в Европе. В статье рассмотрены основные современные формы транспортно-логистических услуг в европейских странах и их влияние на развитие международных транспортных услуг в Украине.

Ключевые слова: транспорт, транспортировка, транспортно-логистическое обслуживание, транспортные компании.

Chuchka I.M. Contemporary forms of major transport logistics services in Europe. The article discusses the main forms of modern transport and logistics services in the European countries and their impact on the development of international transport services in Ukraine.

Keywords: transport, transportation, transportation and logistics services, transport companies.

Постановка наукової проблеми. Тема статті – серед надзвичайно актуальних науково-практичних напрямів, що безпосередньо стосуються процесів євроінтеграції та, без сумніву, є цікавими для України, яка визначила свій курс на євроінтеграцію як стратегічний. Єврологістика означає формування єдиного транспортно-логістичного простору в Європі, що включатиме не тільки країни – члени ЄС (їх на сьогоднішній день 28), але і країни – сусіди ЄС, у т.ч. Україну. Процеси єврологістики мають свою історію та етапи формування у контексті реалізації Пан'європейської транспортно-логістичної інтеграції, її структурних та регіональних компонентів та програм, зокрема, це TEN (TransEuropean Network – Трансєвропейська мережа), TINA (Transport

Infrastructure Needs Assesment – Оцінка потреб розвитку транспортної інфраструктури), PErA (PanEuropean Transport Areas – Пан'європейські транспортні зони), PEC (PanEuropean Corridors – Пан'європейські транспортні коридори) тощо.

Метою статті є розкрити особливості та характерні риси процесів формування транспортно-логістичного обслуговування ЄС та України.

Виклад основного матеріалу. Транспорт – одна із найважливіших складових частин матеріальної бази економіко-правової галузі, він відіграє виключно важливу роль у розвитку економіки будь-якої держави, так як, здійснюючи перевезення вантажів і пасажирів відповідно до потреб виробництва, забезпечує тим самим нор-

мальне функціонування і розвиток усіх його галузей, регіонів і підприємств.

Ключовою операцією у сфері транспортно-логістичного обслуговування є транспортування, що і є об'єктом здійснення транспортно-логістичних послуг. Транспортування – це логістична операція, що полягає у переміщенні продукції у заданому стані із застосуванням транспортних засобів, починається із завантаження з місця відправлення і закінчується розвантаженням у місці призначення. Більш загальним поняттям є «перевезення» – переміщення вантажів, товарів або пасажирів. Обидва поняття означають, по суті, одну і ту ж саму дію, передбачають як вантажні, так і пасажирські переміщення, використання різних видів транспорту, але термін «транспортування» є саме логістичним терміном.

А.М. Гаджинський визначає транспортно-логістичне обслуговування як систему доставки, що включає в себе перевезення товарів від постачальників до споживача і виконання пов'язаних з цим завантажувально-розвантажувальних робіт, зберігання (розфасовку, упаковку, складування), страхування, фінансові послуги, інформаційні процеси і ведення відповідної документації [1]. Синонімом транспортно-логістичного обслуговування є поняття «транспортно-експедиційного обслуговування». Теоретично принципова відмінність цих двох понять у тому, що у першому випадку до транспортного обслуговування додається комплекс послуг з інших сфер логістики – складської, закупівельної, розподільчої, логістики запасів тощо, а у випадку із транспортно-експедиційним обслуговуванням передбачається надання експедиторських, комерційно-правових, фінансових, інформаційно-консультаційних послуг та інших послуг. На практиці ж логістичні і експедиційні послуги, що надають фірми, тісно переплітаються.

До основних завдань транспортно-логістичного обслуговування можна віднести:

1. Підбір оптимального типу і виду транспортного засобу.

2. Визначення раціонального маршруту перевезення.

3. Створення транспортних систем і транспортних коридорів.

4. Сумісне планування транспортних процесів з різними видами транспорту у випадку мультимодальних перевезень.

5. Забезпечення злагодженого функціонування транспортно-складського процесу і виробничого комплексу.

6. Високоякісне забезпечення транспортним обслуговуванням виробничо-комерційної діяльності суб'єктів господарювання.

Транспортно-логістичні послуги є сформованим комплексом логістичних операцій, що охоплюють велику кількість напрямів обслуговування вантажних перевезень, у тому числі і в міжнародному масштабі. Дане сервісне обслуговування відрізняється від інших логістичних сервісів масштабністю охоплюваних сфер і напрямів діяльності, значною кількістю операцій технологічного характеру, високими можливостями позитивного економічного ефекту для клієнта [4].

Суб'єктами надання транспортно-логістичних послуг є різного роду транспортні і транспортно-логістичні компанії. Вони, по суті, є логістичними посередниками – зазвичай юридичними особами, що організовують транспортно-логістичне обслуговування, при цьому можуть самі не приймати безпосередньої участі в процесі перевезення. Такі посередники і є основними учасниками ринку транспортно-логістичних послуг [2].

Якщо звернутися до практики вітчизняного ринку транспортно-логістичних послуг, то основними типами гравців у цьому сегменті є: транспортні компанії, транспортно-експедиторські компанії і логістичні аутсорсери (аналоги зарубіжних логістичних операторів). Розглянемо особливості кожного із типів компаній.

Транспортна компанія – це фірма, що займається вантажними перевезеннями, зазвичай діє в регіональному масштабі або в межах визначеного внутрішнього чи міжнародного напрямку. Як правило, такі компанії є спеціалізованими по виду транспорту. Вони володіють великими транспортними активами, які здають в оренду іншим суб'єктам логістичного ринку або безпосередньо клієнтам [3].

Транспортно-експедиторська компанія – це компанія, що спеціалізується на організації вантажних перевезень і наданні широкого спектру логістичних послуг. Зазвичай такого роду компанії не мають чіткої галузевої спеціалізації і функціонують за усіма можливими і доступними географічними напрямками, частіше міжнародними. Географічна експансія є для них пріоритетним напрямом розвитку [5].

Логістичний аутсорсер – це компанія, орієнтована на надання послуг з комплексного аутсорсингу логістики. Принципова відмінність такого роду компаній полягає у наявності галузевих пропозицій, комплексності, складності реалізації послуг, регулярності їх надання і укладанні довгострокових контрактів [6].

Для західних компаній більш характерне виділення інших типів компаній. Так, виділяють компанії – логістичні оператори, орієнтовані на галузеві пропозиції фірмам, які перш за все мають потребу у широкій дистрибуції товарів (сектор В2С) або організації ланцюга поставок (сектор В2В). Вони надають комплексні послуги, гнучко підлаштовуються під потреби клієнтів і відрізняються найбільшим ступенем інтеграції з ними.

Інший тип компаній – це переважно експедиторські компанії, що надають широкий спектр послуг по транспортуванню товарів, у першу чергу для промислових підприємств.

Ще одним менш розповсюдженим типом є вузькоспеціалізовані компанії, що зайняті в сегментах, робота в яких пов'язана з володінням власними активами. Наприклад, компанії, що спеціалізуються на перевезеннях негабаритних вантажів, морські контейнерні лінії тощо.

Стрімкіше, ніж на вітчизняному логістичному ринку, позиції посилюють також і змішані перевізники. Вони здійснюють мультимодальні перевезення, тобто перевезення із використанням двох і більше видів транспорту. Ці перевізники не лише організовують транспортування різними видами транспорту, але і здійснюють широкий спектр послуг як потужні логістичні оператори.

Логістичні оператори, за класифікацією ЄС, розподіляються на п'ять типів залежно від комплексу послуг, що вони надають (табл. 1).

Отже, Україна нині активно веде пошук свого місця в європейських інтеграційних процесах, у тому числі і на регіональному та транскордонному рівнях. Євроінтеграційні прагнення України – це бажання стати розвиненою країною з ринковою, конкурентоспроможною економікою.

Важливими у даному контексті стануть нові програми в рамках «Східного партнерства», що мають бути затверджені на черговому саміті ЄС. У цих програмах важливою складовою буде і подальший розвиток транспортно-логістичних процесів в Європі,

Таблиця 1

Характеристика типів логістичних операторів

Типи операторів логістичних послуг	Їхня компетенція
1PL (First Party Logistics)	Автономна логістика, що передбачає виконання всіх операцій вантажовласником
2PL (Second Party Logistics)	Надання традиційних послуг з транспортування і управління складськими приміщеннями
3PL (Third Party Logistics)	Розширення стандартного переліку послуг нестандартними (складування, перевантаження, обробка вантажів, додаткові послуги із значною доданою вартістю), використання субпідрядників
4PL (Fourth Party Logistics)	Інтеграція усіх компаній, залучених у ланцюг поставок
5PL (Fifth Party Logistics)	Управління усіма компонентами, складовими єдиного ланцюга постачання вантажів, за допомогою електронних засобів інформації

тому що європейська інтеграція – це магістральний напрям розвитку нашого континенту, а його досвід має як регіональне, так і глобальне значення.

Висновки. Можна зазначити, що транспортно-логістичні послуги є синтезом двох основних складових обслуговування пере-

везень: матеріального забезпечення транспортним засобом і нематеріального забезпечення логістичними і експедиторськими послугами транспортування. Комплекс даних послуг утворився в результаті потреби у більш економічно ефективному здійсненні логістичного обслуговування.

Список літератури:

1. Гаджинский А.М. Логистика. 20-е изд. – М., 2012. – 484 с.
2. Крикавський Є. Логістичне управління : підручник / Є. Крикавський. – Львів : Нац. університет «Львівська політехніка», 2005. – 684 с.
3. Паламарчук О. Створення логістичних центрів в Україні вирішить 5 найважливіших проблем країни [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://12b.ua/news/15857/ua-ua/>.
4. Плахута Г.А. Логістичний аутсорсинг: переваги та недоліки застосування // Вісник Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. – 2010. – № 11/158. – С. 12-16.
5. Сербин В.Д. Основы логистики : учебное пособие. – Таганрог : Изд-во ТРТУ, 2010.
6. Смиринський В. Ринок державних закупівель в умовах макрологістичної глобалізації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.soskin/info/ea.php>.
7. Іртищева І.О. Стратегічні орієнтири розвитку логістичної інфраструктури в морегосподарському комплексі України / І.О. Іртищева, Т.В. Стройко // Збірник наукових праць НУК. – Миколаїв : НУК, 2014. – № 1(451). – С. 12-16.
8. Іртищева І.О. Види, цілі і процес формування програми змін в логістичній системі / І.О. Іртищева, С.М. Мінакова // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – № 3. – С. 155-161.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 338.512:631.1

Морщенок Т.С., к.е.н., доцент,
доцент кафедри економіки підприємства
Запорізька державна інженерна академія

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ СОБІВАРТОСТІ ОСНОВНИХ ВИДІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

Морщенок Т.С. Особливості визначення собівартості основних видів сільськогосподарської продукції. У статті визначаються основні особливості виробництва сільськогосподарської продукції, розглядаються послідовність, особливості розрахунку собівартості сільськогосподарської продукції та шляхи її зниження.

Ключові слова: собівартість, сільськогосподарська продукція, рослинництво, тваринництво, виробництво, ефективність, урожайність, продуктивність.

Морщенок Т.С. Особенности определения себестоимости основных видов сельскохозяйственной продукции. В статье определяются основные особенности производства сельскохозяйственной продукции, рассматриваются последовательность, особенности расчета себестоимости сельскохозяйственной продукции и пути ее снижения.

Ключевые слова: себестоимость, сельскохозяйственная продукция, растениеводство, животноводство, производство, эффективность, урожайность, производительность.

Morschenok T.S. Features of determination of prime price of basic types of agricultural produce. The basic features of production of agricultural goods are determined, a sequence, features of determination of agricultural unit and way of her decline cost are examined in the article.

Keywords: prime price, agricultural produce, plant-grower, stock-raising, production, efficiency, productivity.

Постановка проблеми. Основною метою функціонування підприємства, що стосується до галузі сільського господарства, є забезпечення його стійкого розвитку, що можливо досягти за умови постійного пошуку та реалізації заходів щодо підвищення рівня економічної ефективності господарювання. Одним із важливих показників, який впливає на ефективність виробничо-господарської діяльності підприємства даної галузі чи його структурних підрозділів, є собівартість продукції, що відображає поточні витрати, пов'язані з виробництвом та реалізацією сільськогос-

подарської продукції. Тому питання визначення собівартості окремих видів продукції підприємств галузі сільського господарства, її планування та аналізу з метою пошуку та реалізації заходів щодо зниження рівня витрат потребують постійного та першочергового вивчення, оскільки від цього значною мірою залежать результати діяльності самого підприємства, його економічний та соціальний розвиток.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній і зарубіжній літературі багато авторів досліджували питання, що стосуються планування та аналізу собівар-

тості продукції, управління витратами сільськогосподарського підприємства. Значний внесок у дослідження цих проблем зробили такі вчені, як Андрійчук В.Г., Ковальчук М.І., Кузнецов В.П., Нелеп В.М., Плетцов С.М., Столярова О.О., Тлущкевич Н.В., Чернецька О.В. та ін. Але незважаючи на це, залишається коло питань, що потребують подальшого вивчення та опрацювання з метою удосконалення системи управління витратами на сільськогосподарських підприємствах.

Мета дослідження полягає у визначенні особливостей розрахунку собівартості окремих видів сільськогосподарської продукції. У зв'язку з цим було поставлено такі основні завдання: визначити особливості сільськогосподарського виробництва; розглянути послідовність розрахунку собівартості сільськогосподарської продукції та особливості її формування; виділити основні шляхи зниження собівартості сільськогосподарської продукції.

Виклад основних результатів. Сільське господарство є другою важливою галуззю матеріального виробництва України, в структурі якого виділяють дві основні галузі – це рослинництво та тваринництво. На відміну від багатьох інших галузей, сільське господарство має певні особливості, які суттєво впливають на виробничі відносини та економічні показники діяльності працівників, зайнятих у цій галузі. На думку Щетиніна А.І., найважливішими з них такі:

- сільське господарство дуже відчутно залежить від кліматичних та погодних умов. Проте якщо кліматичні умови для якоїсь території є відносно незмінними, то фактор погоди є надзвичайно рухливим і малопередбачуваним для відносно значних періодів часу. Це робить важкопрогнозованим визначення кінцевих результатів тих робіт, як виконуються в сільському господарстві;

- в якості найважливішого засобу виробництва виступає земля. Процес створення нових земель практично неможливий, тому сільськогосподарське виробництво завжди обмежене в можливостях екстенсивного розширення цього фактора;

- ефективність виробництва в сільському господарстві, окрім кліматичних та

погодних умов, залежить від якості самої землі. Адже навіть у межах відносно невеликих територій завжди мають місце як кращі, так і гірші за своєю родючістю, рельєфом та розташуванням землі;

- важливою особливістю сільськогосподарського виробництва є те, що тут виробництво пов'язане з біологічними процесами. Це суттєво обмежує виробничий процес межами певного періоду;

- сільськогосподарське виробництво характеризує і такий чинник, як сезонний характер, що призводить до суттєвого коливання цін на сільськогосподарську продукцію, а також до нерівномірності процесів формування доходів. Здебільшого вони прив'язані до моменту реалізації продукції сільського господарства;

- особливістю сільського господарства є й те, що його продукція, як правило, не може довго зберігатись без втрати своєї якості, а це суттєво впливає на ціноутворення на продукцію товаровиробника;

- сільське господарство більшою мірою ніж будь-яка інша галузь суспільного виробництва, пов'язане з навколишнім середовищем. За певних умов організації виробництва в сільському господарстві воно може завдати навколишньому середовищу значної шкоди;

- у сільському господарстві виробництво ведеться на значних площах, а це призводить до підвищених транспортних витрат;

- слід також підкреслити, що як і будь-який засіб виробництва, земля виснажується в процесі її використання, але за певних умов вона може свою родючість не тільки не зменшувати, а навпаки, підвищувати. У створенні таких умов зацікавлена держава, бо землю, як відомо, не можна вільно відтворити. Усе це призводить до необхідності створення в суспільстві особливих механізмів у передачі землі від одного власника іншому і певних обмежень у правилах користування землею [1].

Як стверджує В.Г. Андрійчук, у сільському господарстві порівняно з іншими галузями значно ускладнюється процес управління виробництвом. Це зумовлено такими причинами:

– необхідністю розвивати в аграрних підприємствах декілька товарних галузей, які істотно відрізняються технологією та організацією виробництва;

– розосередженістю працівників по великій території, площею нерідко декілька тисяч гектарів земельних угідь і складністю в зв'язку з цим прийняття оперативних рішень (розпоряджень) відповідно до зміни поточної виробничої ситуації;

– доступністю території аграрних підприємств та їх господарських об'єктів стороннім особам і необхідністю докладання додаткових зусиль для організації збереження власного та орендованого майна, вирощеного врожаю;

– потребою залучення сезонної робочої сили в періоди збігу сільськогосподарських робіт і труднощами управління нею в складі тимчасових організаційних ланок, які нерідко посилюються через низьку кваліфікацію таких працівників;

– необхідністю подовження робочого дня працівників аграрних підприємств з метою своєчасного виконання ними важливих технологічних операцій у стислі (оптимальні) агротехнічні строки та існування таких робочих місць, зокрема в молочному скотарстві, що характеризуються розірваністю робочого дня працівників [5].

Сьогодні розвиток сільського господарства як галузі, що забезпечує населення продуктами харчування, а промисловість сировиною, має пріоритетне значення. А для ефективної роботи підприємств даної галузі важливе значення має правильна і раціональна організація їх роботи, а також планування всіх витрат та доходів у рамках загального управління підприємством. У свою чергу, саме витрати виробництва сільськогосподарської продукції є економічною основою собівартості, яка дає можливість глибоко аналізувати економічний стан підприємства і виявляти резерви підвищення ефективності виробництва, реалізація яких сприяє забезпеченню соціального та економічного розвитку підприємств галузі сільського господарства.

До основних завдань управління витратами на сільськогосподарських підприємствах можна віднести: планування собівар-

тості, облік витрат та визначення собівартості сільськогосподарської продукції, калькулювання собівартості одиниці продукції, визначення напрямів та реалізація заходів щодо зниження собівартості продукції.

Згідно з затвердженими Міністерством аграрної політики України Методичними рекомендаціями з планування, обліку і калькулювання собівартості продукції сільськогосподарських підприємств планування собівартості продукції передбачає найбільш ефективне використання матеріально-технічних і грошових ресурсів на основі нормативів та забезпечення дії противитратного механізму відповідно до технологічних умов та вимог охорони навколишнього середовища. Метою обліку витрат та визначення собівартості продукції є документоване, своєчасне, повне і достовірне відображення фактичних витрат на виробництво продукції для забезпечення контролю за використанням матеріальних, трудових і фінансових ресурсів. Калькулювання собівартості одиниці продукції здійснюється для визначення ефективності запланованих і фактично здійснених агротехнічних, технологічних, організаційних і економічних заходів, спрямованих на розвиток і вдосконалення виробництва та для обґрунтування цінової політики підприємства [3].

Точність та обґрунтованість калькуляційних розрахунків для визначення собівартості продукції є важливою передумовою об'єктивності цілого ряду важливих економічних показників діяльності сільськогосподарських підприємств. У зв'язку з цим розглянемо, що може виступати об'єктом калькуляції, послідовність визначення собівартості сільськогосподарської продукції, а також показники, що характеризують розвиток таких галузей сільського господарства, як рослинництво та тваринництво, а також шляхи зниження собівартості сільськогосподарської продукції.

Розрахунок собівартості продукції здійснюється в такій послідовності:

а) розподіляються між окремими об'єктами планування та обліку витрати з утримання необоротних активів;

б) визначається собівартість робіт та послуг допоміжних виробництв;

в) розподіляються загальні витрати: на зрошення та осушення земель, включаючи витрати на утримання меліоративних споруд, на вапнування та гіпсування ґрунтів та на утримання полезахисних смуг;

г) списується частина витрат бджільництва на сільськогосподарські культури, що заплілюються;

д) списуються з витрат основного виробництва суми надзвичайних втрат;

е) розподіляються бригадні, фермські, цехові та загальновиробничі витрати;

є) визначається загальна сума виробничих витрат за об'єктами обліку;

ж) визначається собівартість продукції рослинництва;

з) визначається собівартість продукції підсобних промислових виробництв з переробки рослинницької продукції;

и) розподіляються витрати з утримання кормоцехів;

і) визначається собівартість продукції тваринництва;

й) визначається собівартість продукції інших промислових виробництв;

к) визначається собівартість товарної продукції рослинництва, тваринництва та підсобних промислових виробництв [3; 4, с. 382].

Визначення собівартості починають саме з продукції рослинництва, оскільки вона значною мірою споживається тваринництвом. Об'єктами розрахунку собівартості в рослинництві є різні види продукції, які одержують від кожної сільськогосподарської культури. Крім того, визначають собівартість незавершеного виробництва, що складається із собівартості сільськогосподарських робіт і вартості спожитих ресурсів для виробництва продукції рослинництва, які виконані (понесені) в поточному році під урожай майбутнього року [2].

Виходячи з цього, об'єктами калькуляції у рослинництві є:

– зернові та зернобобові культури (пшениця, жито, овес, кукурудза, просо, рис, гречка, горох, квасоля, соя та ін.);

– технічні культури (соняшник, льондовгунець, буряки, тютюн, цикорій, лікарські культури, ефіроолійні культури);

– картопля та овочеві культури (картопля, цибуля, часник, помідори, баклажани тощо);

– кормові культури (буряки на корм, кукурудза на силос, інші силосні культури та сіяні трави);

– багаторічні насадження (насіннячкові та кісткові культури, ягідники, виноградники, плантації хмелю, шишки хмелю);

– квітникарство (квітникарство відкритого та захищеного ґрунту, насіння квіткових культур, розсадники квіткових та декоративних культур);

– витрати під урожай майбутнього року, тобто незавершене виробництво (посів озимих зернових на зерно та корм, посів овочевих культур, підняття зябу, внесення мінеральних та органічних добрив, підготовка теплиць, витрати на утримання меліоративних споруд та ін.) [3].

Витрати на вирощування і збирання зернових культур (включаючи витрати з доробки зерна на току в межах календарного року) становлять собівартість зерна, зерновідходів та соломи. При розрахунках собівартості в першу чергу із загальної суми витрат виключають собівартість соломи (полови), стебел кукурудзи.

Собівартість соломи, гички, стебел кукурудзи та соняшниау, капустияного листя та іншої побічної продукції рослинництва визначають, виходячи із розрахунково-нормативних витрат на їх збирання, транспортування, скиртування й інші роботи відповідно до прийнятої у господарстві технології. Решту витрат розподіляють між зерном і зерновідходами, при цьому зерно приймається за одиницю, а зерновідходи прирівнюються до нього за коефіцієнтом, який розраховують за вмістом у них повноцінного зерна. У разі вирощування товарного насіння зернових культур загальну суму витрат, включаючи додаткові витрати, що безпосередньо пов'язані з одержанням насіннєвого зерна відповідних репродукцій (без вартості рядового зерна та зерновідходів), розподіляють між цими класами насіння (супереліта, еліта, першої та другої репродукції) пропорційно до його вартості за реалізаційними цінами. Собівартість 1 ц насіння визначають діленням суми витрат, віднесених на насіння відповідного класу, на його масу після доробки.

Майже всі технічні культури виділяють у самостійні об'єкти планування та обліку витрат. Щодо них собівартість 1 ц продукції обчислюють так само, як і для зернових. Із загальних витрат виключають вартість побічної продукції (гичка, солома, стебла тощо), оціненої за нормативно-розрахунковими витратами на її заготівлю, а решту суми становить собівартість основної продукції. Якщо від вирощування технічної культури чи групи культур одержують декілька видів продукції (соломка і насіння льону-довгунця), витрати між ними розподіляють пропорційно вартості продукції за реалізаційними цінами. Це стосується і лікарських та ефіроолійних культур.

Слід мати на увазі, що собівартість цукрових буряків (фабричних і маточних) обчислюють за фізичною масою коренеплодів.

Собівартість 1 ц продукції кормових культур обчислюють діленням витрат на вирощування, збирання і транспортування продукції до місць зберігання на валовий збір. Собівартість 1 ц готового силосу та сінажу визначається вартістю закладеної зеленої маси і витрат на транспортування. Загальна сума витрат ділиться на фізичну масу одержаного готового силосу чи сінажу [4, с. 382-385].

До складу основних показників, що характеризують стан та розвиток рослинництва як галузі сільськогосподарського виробництва входять такі: розмір посівних площ, які використовують для вирощування окремих видів зернових та технічних культур, картоплі та овоче-баштанних культур, кормових культур; врожайність сільськогосподарських культур; валовий збір сільськогосподарських культур [6].

Від розвитку рослинництва залежить і розвиток іншої галузі сільського господарства – тваринництва. Об'єктами калькуляції у тваринництві згідно з Методичними рекомендаціями з планування, обліку і калькулювання собівартості продукції сільськогосподарських підприємств планування собівартості продукції є: велика рогата худоба молочного напрямку; велика рогата худоба м'ясного напрямку; свинарство; вівчарство (козівництво); птахівництво; інкубація; конярство; кролівництво і звірів-

ництво; рибицтво, бджільництво, штучне осіменіння тварин і птиці [3].

Собівартість продукції тваринництва включає витрати на утримання поголів'я худоби, птиці, кролів, звірів. Обчислюючи її, від загальної суми витрат віднімають вартість гною та іншої побічної продукції. У собівартість гною і пташиного посліду включають вартість підстилки, нормативно-розрахункові витрати на транспортування, подрібнення підстилки, прибирання, навантаження, транспортування й зберігання гною. У витрати також включають амортизаційні відрахування, вартість ремонтів та інші витрати на утримання гноєсховищ, гноєтранспортерів. Вартість іншої побічної продукції (такої, як вовна – линька, пух, перо, міражні яйця, м'ясо півників яєчних порід, забитих у добовому віці, м'ясо забитих звірів, шкури забитих тварин) визначають за цінами можливої реалізації та іншого використання. Її вартість відносять на зменшення витрат на утримання відповідних видів і груп худоби (птиці).

У молочному скотарстві обчислюють собівартість 1 ц молока й однієї голови приплоду. Собівартість однієї голови приплоду прирівнюється до вартості 60 кормо-днів утримання корови. Собівартість одного кормо-дня розраховують діленням усієї суми витрат на утримання основного стада корів на кількість кормо-днів. Для визначення собівартості 1 ц молока необхідно загальну суму витрат на утримання корів (без вартості приплоду і побічної продукції) розділити на кількість центнерів одержаного молока.

Продукцією вирощування та відгодівлі худоби і птиці (великої рогатої худоби, свиней, овець, кролів, птиці) є приріст живої маси, одержаний за рік. Цей приріст визначається як різниця між живою масою поголів'я на кінець року та тим, яке вибуло протягом року (включаючи загиблих), і живою масою приплоду та масою тварин і птиці, що надійшли в групу впродовж року та які були на початок року. Собівартість 1 ц приросту живої маси визначають діленням загальної суми витрат на утримання відповідної групи худоби чи птиці (без вартості побічної продукції) на кількість центнерів приросту живої маси.

Собівартість живої маси молодняка тварин і тварин на відгодівлі та птиці всіх вікових груп визначають, виходячи з витрат на їх вирощування і відгодівлю в поточному році (без вартості побічної продукції), вартості худоби і птиці, що були в групі на початок року та надійшли з основного стада чи з інших груп, ферм і підприємств та вартості приплоду (без вартості загиблих тварин). Кількість живої маси становить масу тварин, що реалізовані, забиті, переведені в інші групи та залишені на кінець року. Собівартість 1 ц живої маси худоби і птиці визначають діленням їх вартості на кількість центнерів живої маси (без маси тварин, що загинули). На підставі розрахованої вартості 1 ц живої маси обчислюють собівартість худоби, яка реалізується, переведена в основне стадо, забита на м'ясо, а також тієї, що залишається на підприємстві на кінець року [4, с. 385-386].

У свинарстві витрати на утримання основного стада свиней (свиноматок з поросятами до їх відлучення та кнурів) становитимуть собівартість ділового приплоду і приросту живої маси. Собівартість 1 ц живої маси поросят на час їх відлучення від свиноматок визначається діленням вартості поросят під матками на початок року і витрат на основне стадо за поточний рік на живу масу (без падежу) поросят, які мають бути відлучені та залишатимуться під матками на кінець року. Собівартість 1 ц приросту маси та живої маси свиней інших груп (на дорощуванні та відгодівлі) визначається як і по великій рогатій худобі на вирощуванні та відгодівлі.

У птахівництві для дорослого поголів'я визначають собівартість яєць, для молодняка птиці – приріст живої маси, для інкубації – добових пташенят. При цьому із загальної суми витрат на доросле поголів'я виключають вартість посліду та іншої побічної продукції, і ця різниця дорівнюватиме собівартості яєць. Для молодняка птиці виключають ще вартість запланованого виходу яєць від молодих курочок до переведення в основне стадо, оцінених за цінами можливої реалізації. Собівартість добових пташенят становлять вартість закладених в інкубатор яєць і витрати з їх інкубації без урахування вико-

ристовуваних відходів, міражних яєць і забитих у добовому віці півників за ціною можливої реалізації чи використання [4, с. 387-388].

Отже, собівартість одиниці сільськогосподарської продукції визначається за допомогою певних методів. Їх вибір залежить від особливостей технології та організації виробництва, характеру продукції, що виробляється.

В.Г. Андрійчук виділяє такі основні методи визначення собівартості одиниці продукції:

– пряме віднесення витрат на відповідні види продукції. Застосовується в тих галузях, де одержують лише один вид однорідної продукції. Собівартість одиниці продукції при цьому визначають діленням суми понесених витрат на даному об'єкті планування й обліку на загальний обсяг її виробництва (робіт, послуг);

– вилучення із загальної суми витрат побічної продукції, вираженої у грошовій формі. При цьому в рослинництві побічна продукція (солоні, гичка, стебла кукурудзи, кошики соняшника та ін.) оцінюється за нормативною собівартістю, що розраховується по кожному підприємству. У тваринництві гній також оцінюється за нормативною собівартістю, а такі види побічної продукції, як вовна-лінька, пух, перо, роги, міражні яйця оцінюються за цінами можливої реалізації (використання). Залишок витрат, що дорівнює різниці між загальною сумою витрат і вартісною оцінкою побічної продукції, відносять на одержаний обсяг основної продукції;

– розподіл витрат між видами продукції пропорційно кількісному значенню однієї з головних ознак, спільної для всіх видів одержаної продукції. Такою ознакою може бути, наприклад, вміст повноцінного зерна в цих видах продукції, вміст поживних речовин тощо;

– коефіцієнтний метод. Застосовується тоді, коли в процесі відповідного виду діяльності одержують понад один вид продукції з подальшим визначенням собівартості кожного з них. Витрати між цими видами продукції розподіляються пропорційно до їх питомої ваги в загальному обсязі умовної продукції. Її розраховують шляхом пере-

дення за допомогою прийнятих коефіцієнтів усіх видів продукції в основний. Цим методом визначають, наприклад, собівартість продукції вівчарства;

– пропорційний метод. Базується на розподілі витрат між окремими видами продукції пропорційно до вартості продукції, оціненої за реалізаційними цінами. Так визначається собівартість овочів, льону, конопель та ін.;

– комбінований метод. Включає два або більше розглянутих вище методів. Наприклад, при визначенні собівартості насінницького зерна в спеціалізованих насінницьких господарствах застосовується метод виключення вартості побічної продукції (соломи) у поєднанні з пропорційним, коли залишок витрат розподіляють за різними класами зерна пропорційно до його вартості [2].

Для подальшого розвитку сільськогосподарських підприємств важливого значення набувають глибокі знання щодо раціональної організації та планування виробництва, ефективного управління, в основу чого покладено комплексний аналіз господарської діяльності та обґрунтування можливих напрямів зниження собівартості продукції та варіантів розвитку підприємства в сучасних умовах. На практиці зниження собівартості забезпечується у випадку:

– зростання урожайності сільськогосподарських культур або продуктивності тварин за одночасного зниження виробничих витрат на один гектар або одну голову;

– зростання урожайності сільськогосподарських культур або продуктивності тварин за сталих витрат матеріально-грошових коштів на один гектар або одну голову;

– зростання урожайності сільськогосподарських культур або продуктивності тварин за одночасного зростання витрат виробництва, але темпи зростання урожайності та продуктивності тварин є вищими;

– коли сталими залишаються врожайність сільськогосподарських культур або продуктивність тварин, а витрати виробництва знижуються;

– коли виробництво продукції знижується, але матеріально-грошові витрати мають вищі темпи скорочення.

Відповідно до цього основними шляхами скорочення матеріально-грошових витрат підприємств на виробництво сільськогосподарської продукції будуть: впровадження комплексної механізації й автоматизації виробництва, застосування нових машин та обладнання; підвищення фондovіддачі основних виробничих фондів; зниження матеріаломісткості виробництва продукції; скорочення витрат з організації виробництва й управління; запровадження ресурсо- і енергоощадних технологій; удосконалення організації виробництва, форм праці та її матеріального стимулювання; розвиток концентрації та раціональна спеціалізація виробництва; розвиток механізації, запровадження індустріальних технологій у рослинництві й тваринництві; підвищення урожайності сільськогосподарських культур і продуктивності тварин; поліпшення якості та скорочення втрат сільськогосподарської продукції підприємств [7].

Висновки. Таким чином, на підставі проведеного дослідження можна зробити такі висновки: по-перше, сільському виробництву притаманні певні особливості: його розвиток залежить від природних факторів, основним засобом виробництва виступає земля, а рослини і тварини одночасно виступають як засоби та предмети праці, ускладнюється процес управління виробництвом. По-друге, на розвиток виробництва та підвищення рівня соціально-економічних показників діяльності сільськогосподарського підприємства значно впливає зниження собівартості продукції. В той же час є особливості визначення окремих видів сільськогосподарської продукції.

Основними методами визначення собівартості одиниці продукції є: пряме віднесення витрат на відповідні види продукції; вилучення із загальної суми витрат побічної продукції, вираженої у грошовій формі; розподіл витрат між видами продукції пропорційно до кількісного значення однієї з головних ознак, спільної для всіх видів одержаної продукції; коефіцієнтний метод; пропорційний метод та комбінований метод. По-третє, собівартість одиниці продукції в рослинництві залежить від урожайності та витрат на 1 га посівної площі сільськогос-

подарських культур, а в тваринництві – від продуктивності та величини витрат на 1 голову тварин. Отже, на кожному підприємстві необхідно передбачити конкретні заходи щодо здійснення режиму економії,

підвищення врожайності культур і продуктивності тварин. Це сприятиме підвищенню конкурентоспроможності продукції та забезпеченню соціально-економічного розвитку сільськогосподарського підприємства.

Список літератури:

1. Галузеві особливості виробництва й функціонування капіталу [Електронний ресурс] / Щетинін А.І. Політична економія. Підручник. – К.: ЦУЛ, 2011. – 480 с. – Режим доступу до книги: http://pidruchniki.ws/12560607/politekonomiya/galuzevi_osoblivosti_virobnitstva_funktsionuvannya_kapitaluformi_pributkuprotsent_renta
2. Методика визначення собівартості сільськогосподарської продукції [Електронний ресурс] / Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств. Підручник. – 2-ге вид., доп. і перероблене. – К.: КНЕУ, 2002. – 624 с. – Режим доступу до книги: <http://studentbooks.com.ua/content/view/734/39/1/5/>.
3. Наказ № 132 Про затвердження Методичних рекомендацій з планування, обліку і калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг) сільськогосподарських підприємств: від 18.05.2001 р. [Електронний ресурс] / Міністерство аграрної політики України. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1021.122.1&nobreak=1>
4. Нелеп В. М. Планування на аграрному підприємстві: Підручник. – 2-ге вид., перероб. та доп. – К.: КНЕУ, 2004. – 495 с.
5. Особливості сільського господарства [Електронний ресурс] / Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств. Підручник. – 2-ге вид., доп. і перероблене. – К.: КНЕУ, 2002. – 624 с. – Режим доступу: <http://studentbooks.com.ua/content/view/132/39/1/3/>.
6. Рослиництво [Електронний ресурс] / Зінь Е.А. Регіональна економіка. Підручник. – К.: «ВД «Професіонал», 2007. – 528 с. – Режим доступу: <http://pidruchniki.ws/12590605/rps/roslinitstvo>.
7. Шляхи зниження собівартості продукції [Електронний ресурс] / Горбонос Ф.В., Черевко Г.В., Павленчик Н.Ф., Павленчик А.О. Економіка підприємств: Підручник. Затверджено МОН, – Знання, 2010. – 463 с. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/1031020836266/ekonomika/klasifikatsiya_vitrat_upravlinnya_nimi_pidpriemstvi#170.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 658.2

Дробишева О.О., к.е.н.,
доцент кафедри економіки підприємства
Запорізька державна інженерна академія

РОЛЬ ОБОРОТНИХ ЗАСОБІВ У ВИРОБНИЧОМУ ПРОЦЕСІ ПІДПРИЄМСТВА

Дробишева О.О. Роль оборотних засобів у виробничому процесі підприємства.

У статті проведено дослідження ролі оборотних засобів у виробничому процесі підприємства. Розкрита економічна сутність оборотних засобів підприємства, їх класифікація за різними ознаками, визначені функції та склад оборотних засобів, а також основні шляхи підвищення ефективності їх використання.

Ключові слова: оборотні засоби, виробництво, капітал, класифікація оборотних засобів, ресурси, праця.

Дробишева А.О. Роль оборотных средств в производственном процессе предприятия. В статье проведено исследование роли оборотных средств в производственном процессе предприятия. Раскрыта экономическая сущность оборотных средств предприятия, их классификация по различным признакам, определены функции и состав оборотных средств, а также основные пути повышения эффективности их использования.

Ключевые слова: оборотные средства, производство, капитал, классификация оборотных средств, ресурсы, труд.

Drobysheva A.O. Role of current assets in enterprise production. In article research of a role of current assets in enterprise production is conducted. The economic essence of current assets of the enterprise, their classification by various signs is opened, functions and structure of current assets, and also the main ways of increase of efficiency of their use are defined.

Keywords: current assets, production, capital, classification of current assets, resources, work.

Постановка проблеми. Дослідження ролі оборотних засобів у процесі виробництва здійснюється для того, щоб уточнити їх економічну сутність як авансованої вартості, яка здійснює кругообіг шляхом структурної їх трансформації у вигляді засобів сфери виробництва та сфери обігу з метою забезпечення безперервної виробничої діяльності. Це дає змогу виокремити оборотні засоби в системі інших категорій, слугує підґрунтям для здійснення аналізу їх стану та структури на всіх стадіях кругообігу з метою підвищення ефективності їх використання.

Обсяг оборотних засобів, авансованих у сферу виробництва та у сферу обігу, їх

грошове та матеріальне наповнення, оптимальне співвідношення безпосередньо впливають на результати виробничої та фінансової діяльності підприємств.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання оборотних засобів, джерел їх формування, класифікація та структура оборотних засобів досліджувалися в працях багатьох провідних вчених-економістів. Значний внесок у дослідженні категорії «оборотні засоби» зробили вітчизняні вчені: Ф.Ф. Бутинець, В.І. Єфіменко, М.І. Горбатко, В.М. Івахненко, М.В. Кужельний, М.Я. Остап'юк, Є.В. Мних, П.Я. Попович, М.С. Пушкар, В.С. Рудницький,

В.В. Сопка, М.Г. Чумаченко, С.І. Шкарабан та інші. Серед зарубіжних авторів згадані питання розглядалися у наукових працях М.І. Баканова, І.Т. Балабанова, В.В. Ковальова, М.Н. Крейніної, В.Ф. Палія, Р.С. Сайфуліна, А.Д. Шеремета та інших.

Мета статті – розкрити сутність оборотних засобів та визначити їх роль у виробничому процесі підприємства.

Виклад основних результатів. Раціональне й економне витрачання окремих елементів оборотних засобів підприємства має непересічне економічне значення. Це зумовлюється всезростаючими масштабами абсолютного споживання сировини, матеріалів, енергії для виробництва продукції у різних галузях народного господарства, переважаючою часткою матеріальних витрат у загальній її вартості. Економія матеріальних ресурсів, що характеризується зниженням абсолютної та питомої витрати їх окремих видів, дозволяє з однієї і тієї ж кількості сировини і матеріалів виготовляти більше продукції без додаткових витрат суспільної праці, підвищувати ефективність виробництва в цілому на кожному підприємстві.

Виготовлення продукції (виконання роботи, надання послуг) здійснюється в процесі взаємодії праці людини та певних засобів виробництва. Останні за своїм матеріально-речовим змістом складають виробничі засоби підприємства, всю сукупність яких за властивими їм ознаками поділяють на основні та оборотні.

Оборотні засоби – це частина виробничих засобів у вигляді певної сукупності предметів праці, елементи яких цілком споживаються у кожному виробничому циклі, змінюють або ж повністю втрачають свою натуральну форму і переносять всю свою вартість на вартість вироблюваної продукції (платних послуг).

Елементи оборотних засобів формують речовинну субстанцію виготовлюваної продукції (сировина, конструкційні матеріали), створюють матеріальні умови для здійснення технологічних процесів і роботи виробничого устаткування (паливо, енергія), збереження і транспортування сировини та готових виробів (різні матеріали – мастила, фарби тощо; тара).

Кожне підприємство на початку своєї виробничо-господарської діяльності повинно мати певну суму грошових коштів. На ці грошові ресурси підприємство закуповує на ринку чи в інших підприємств сировину, матеріали, паливо, сплачує рахунки за електроенергію, виплачує заробітну плату, витрачає кошти на розробку нових товарів. Все це являє собою один із найважливіших елементів господарювання, що має назву «оборотні засоби» підприємств. В умовах ринкових відносин оборотні засоби мають особливо важливе значення, тому що вони являють собою частину виробничого капіталу, що переносять свою вартість на знову виготовлений товар і повертається до підприємства в грошовій формі в кінці кожного кругообігу капіталу. Таким чином, оборотні кошти є важливим критерієм при рахуванні прибутку підприємства.

Оборотні засоби є однією зі складових частин майна підприємств і знаходяться в постійному русі, здійснюючи відповідний кругообіг, переходячи з грошових засобів у виробничі запаси, з виробничих запасів у незавершене виробництво, з незавершеного виробництва у готову продукцію. Закінчивши один оборот, вони вступають у новий. Тим самим здійснюються, змінюючи форми руху, їх безперервний оборот. При цьому відбувається постійна і закономірна зміна форм авансованої вартості: з грошової вона переходить у товарну, потім у виробничу і знову в товарну і грошову.

Таким чином, в умовах товарно-грошових відносинах вартість оборотних засобів, взагалі авансується, а не витрачається, адже вона, проходячи фази кругообігу, знову повертається до свого вихідного пункту.

В економічній науці існують різні підходи для визначення поняття оборотних засобів. Окремі економісти їх трактують як частину засобів виробництва, цілком споживана протягом одного виробничого [1, с. 895]. Інші вважають, що оборотні засоби – це частина капіталу підприємства, що вкладена в його поточні активи [7, с. 187]. Ряд економістів: В.Ф. Єфіменко, М.І. Горбатко, М.Р. Лучко, М.В. Кужельний, М.Я. Остап'юк, трактують їх як «предмети праці», «матеріальні активи», «оборотні засоби», «гроші що

обертаються» [6]. Найбільш повним є визначення оборотних засобів як частини авансованої вартості у виробничих фондах і фондах обігу, що безперервно входить у процес виробництва протягом одного періоду як за вартістю, так і в натурі, повністю споживається і відновлюється на відповідному рівні, який необхідний для безперервного процесу виробництва та обертання [5, с. 149].

Зокрема оборотні засоби поділяються на оборотні фонди та фонди обігу (рисунок 1).

Оборотні виробничі фонди обслуговують сферу виробництва та їх основне призначення полягає у забезпеченні безперервного і ритмічного процесу виробництва. Найбільшу питому вагу в оборотних виробничих фондах мають предмети праці: сировина, основні і допоміжні матеріали, тара, паливо, напівфабрикати. До оборотних виробничих фондів належать також знаряддя праці: малоцінні і швидкозношувані матеріали, інструменти, спеціальні пристрої, інвентар, запасні частини для поточного ремонту, робочий та спеціальний одяг, робоче взуття. Ці знаряддя праці функціонують менше одного року або мають обмеження щодо вартості. Оскільки ці предмети є досить чисельними, що ускладнює їх облік як основних фондів та нарахування зносу, їх відносять до виробничих запасів. В оборотні виробничі активи також входять затрати на незавершене виробництво і витрати майбутніх періодів.

Фонди обігу забезпечують процес виробництва та реалізації продукції. Вони є необхідним елементом для забезпечення єдності виробництва та обігу. В дану групу входить: готова продукція, відвантажені товари, виконані роботи та надані послуги, грошові

кошти в касі підприємства і на його рахунках, кошти в розрахунках у вигляді дебіторської заборгованості.

Широкого практичного застосування набула класифікація оборотних засоби за окремими їх видами. У найбільш узагальненому вигляді оборотні засоби виробничого підприємства поділяються на такі види:

- запаси товарно-матеріальних цінностей, пов'язаних із поточним обслуговуванням операційного процесу;
- дебіторська заборгованість усіх видів;
- грошові кошти – готівкові та на відповідних рахунках;
- інші види оборотних активів.

За рівнем ліквідності всі види оборотних засобів поділяються за критерієм швидкості перетворення їх у грошові кошти з метою забезпечення платоспроможності підприємства. За цією класифікаційною ознакою, яка, згідно з економічною теорією, є однією з базових у процесі управління оборотними засобами, в їх загальному складі виділяють:

- цілком ліквідні засоби або оборотні засоби у формі готових засобів платежу (згідно із принципами фінансового менеджменту до них належать оборотні засоби у формі грошових коштів і короткострокових фінансових вкладень, які у найкоротший термін забезпечують погашення фінансових зобов'язань підприємства);
- швидко ліквідні оборотні засоби (до них зараховують усі форми дебіторської заборгованості на користь підприємства, крім безнадійної);
- слабо ліквідні оборотні засоби (запаси товарно-матеріальних цінностей у різних формах).

Оборотні засоби підприємства					
Оборотні фонди			Фонди обігу		
виробничі запаси	незавершене виробництво, напівфабрикати	витрати майбутніх періодів	готова продукція	відвантажена продукція, але не оплачена	засоби в розрахунках і грошові засоби
Нормовані оборотні засоби			Ненормовані оборотні засоби		

Рис. 1. Елементний склад оборотних засобів [2]

За формами функціонування у конкретний період часу оборотні засоби поділяються на:

- матеріальні;
- фінансові.

До матеріальних оборотних засобів належать: готова продукція, відвантажені товари, виконані роботи та надані послуги; грошові кошти в касі підприємства і на його рахунках; кошти в розрахунках у вигляді дебіторської заборгованості.

До фінансових відносять: оборотні активи у формі грошових коштів, короткострокових фінансових вкладень та дебіторської заборгованості.

Особливо важливе значення при визначення потреби в оборотних засобах має їх класифікація за ступенем планування. За цією ознакою оборотні активи класифікують на: нормовані; ненормовані.

Нормованими оборотними засобами є такі, на які встановлюються мінімальні постійні вкладення, що покриваються із власних джерел. При їх відсутності безперервність процесу виробництва і реалізації порушується. До них включаються всі види виробничих оборотних активів і значна частина фондів обігу.

До ненормованих оборотних засобів належать такі, на які нормативи не обчислюються. Вони безпосередньо не впливають на процес виробництва. Наприклад, при відсутності грошових коштів на рахунках в банку чи в касі господарства процес виробництва і реалізації продукції за рахунок залучених і позичених коштів.

Показники, що характеризують оборотні засоби, є їх обсяг і структура, які значною мірою залежать від галузі промисловості, причому величина оборотних засобів визначається не лише виробничими чинниками, а іншими, випадковими впливами: сезонні знижки або сезонний ажіотаж, зміна смаків споживачів тощо.

Оборотні засоби включають: запаси; дебіторську заборгованість; грошові кошти та ліквідні цінні папери.

Таким чином, оборотні засоби знаходяться постійно в обороті та є джерелом авансованого фінансування затрат підприємств на виробництво і реалізацію продукції

з моменту утворення виробничих запасів до часу надходження виручки від реалізації готової продукції. Отже, грошове забезпечення безперервності процесу виробництва і є першою функцією оборотних засобів – виробничою.

Друга їх функція – платіжно-розрахункова, завдяки якій здійснюють вплив на сферу обігу, стан рахунків та на рух грошових потоків на підприємстві. Наявність грошових коштів у мінімально необхідних розмірах для забезпечення нормальної виробничо-комерційної діяльності є неодмінною умовою успішного виконання ними своїх функцій.

Під складом оборотних засобів розуміють сукупність елементів, які їх утворюють. За місцем і роллю в процесі виробництва оборотні засоби поділяють на чотири групи:

- вкладені у виробничі запаси;
- вкладені у незавершене виробництво;
- вкладені у готову продукцію;
- грошові кошти і ліквідні цінні папери.

Обігові засоби, що є основним елементом матеріальної основи процесу виробництва, певним чином впливають на його перебіг. Якщо виробництво забезпечене в достатній кількості необхідними елементами обігових засобів – воно працює, як правило, ефективно. Ефективно в цьому випадку використовуються й самі обігові засоби.

Управління обіговими засобами являє собою встановлення обсягів запасів і витрат у розмірах, які забезпечують безперервність процесу виробництва, оптимізації складу та структури обігових засобів і джерел їх формування з метою підвищення ефективності їх використання та ефективності виробництва загалом.

Встановлення на підприємствах необхідного складу та структури обігових засобів, визначення їх потреб та джерел формування, а також контролю за зберіганням і ефективністю їх використання називається організацією обігових засобів.

Оскільки головною метою діяльності підприємства є створення конкурентоспроможної продукції з високими споживчими якостями, для її виробництва потрібна раціональна організація оборотних засобів. Адже наявність менших за обсягом, але більш лік-

відних запасів означає, що менша сума наявних фінансових ресурсів перебуває в запасі. Нагромадження великих запасів свідчить про спад активності підприємства. Великі понадпланові запаси призводять до заморожування оборотного капіталу, сповільнення його оборотності, в результаті чого погіршується фінансовий стан підприємства. В той же час недостатня кількість запасів також негативно впливає на фінансовий стан підприємства, через те, що скорочується обсяг виробництва продукції, зменшується сума прибутку.

Раціональне й економічне витрачання окремих елементів оборотних фондів підприємств має велике економічне значення. Це зумовлено постійним збільшенням абсолютного споживання сировини та матеріалів у виробництві. Економія матеріальних ресурсів дає змогу з такої самої кількості сировини і матеріалів виготовити більше продукції без додаткових затрат суспільної праці, підвищувати ефективність виробництва загалом на кожному підприємстві.

Важливим заходом підвищення ефективності використання оборотних засобів є висока якість і низька собівартість предметів праці, що застосовують у виробництві. Це зменшує кількість їх споживання в процесі виробництва і здешевлює продукцію [1].

Резерви підвищення ефективності використання оборотних засобів включають:

1. Поліпшення якості та зниження собівартості предметів праці.
2. Збереження і раціональні витрати.
3. Запровадження безвідходних технологій виробництва.
4. Удосконалення структури оборотних засобів.
5. Удосконалення нормування оборотних засобів.

6. Раціональна спеціалізація та концентрація виробництва.

7. Удосконалення організації праці й виробництва, матеріальне стимулювання.

Дуже вагомим чинником є нормування матеріальних оборотних засобів. Визначення потреби підприємства в сировині й інших видах матеріальних ресурсів здійснюється за певними нормами їх витрат. Не менш важливим заходами підвищення ефективності використання оборотних засобів є раціональна спеціалізація та концентрація виробництва, удосконалення організації праці й виробництва, матеріальне стимулювання.

Висновки. Важливими завданнями в управлінні оборотними засобами є забезпечення оптимального співвідношення між платоспроможністю і рентабельністю шляхом підтримки відповідних розмірів і структури оборотних засобів.

У сучасних умовах вкрай важливо правильно визначити потребу в оборотних засобах. Оборотні засоби підприємства повинні бути розподілені між всіма стадіями колообігу у відповідній формі й у мінімальному, але достатньому обсязі. Наднормативні запаси відволікають з обігу грошові кошти, свідчать про недоліки матеріально-технічного забезпечення, неритмічності процесів виробництва і реалізації продукції. Усе це приводить до омертвіння ресурсів, їхнього неефективного використання.

Слід також зазначити, що підприємство повинне підтримувати оптимальне співвідношення власних і позикових оборотних засобів, тому що від цього прямо залежить його фінансова стабільність і незалежність.

Отже, оборотні засоби становлять одну із складових частин майна підприємства, стан і ефективність використання яких є важливою умовою успішної діяльності господарського суб'єкта.

Список літератури:

1. Борисов А.Б. Большой экономический словарь. – М.: Книжный мир, 2003. – 895 с.
2. Остапова Г.М. Экономика предприятия [Текст]. Ч. 1 : Для студ. ЗГИА спец. 6.050200 направления 0502 “Менеджмент” : курс лекций / Г. М. Остапова ; ЗГИА. – Запорожье : ЗГИА, 2007. – 312 с.
3. Золотарьов А. Раціональне використання оборотних засобів у промисловості // Економіка України: 2001. – № 7. – С. 29-32.
4. Азаренкова Г.М. Фінанси підприємств: навч. посіб. [для самост. вивчення дисципліни] /

Г.М. Азаренкова, Т.М. Журавель, Р.М. Михайленко. – [2-ге вид., випр. і доп.]. – К.: Знання-Прес, 2006. – 287 с.

5. Покропивний С.Ф. Економіка підприємства: підручник / С.Ф. Покропивний. –2-ге вид., перероб. та доп.]. – К.: КНЕУ, 2001. – 528 с.

6. Оксєленко Н.О. Оборотні активи як об'єкт та інструмент фінансового управління [Електронний ресурс] / Н.О. Оксєленко. – Електронні текстові дані. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/30_NIEK_2011/Economics/10_95638.doc.htm.

7. Фінанси підприємств: підручник / [А.М. Поддєрьогін, М.Д. Білик, Л.Д. Буряк та ін.]; кер. кол. авт. і наук. ред. проф. А. М. Поддєрьогін. – К.: КНЕУ, 2006. – 187 с.

UDC 339.18:338.439.224 (477)

Irtysheva I.O., Doctor of Economics, Professor,
Head of the Department of Management;

Yakovleva I.G., Postgraduate
National University of Shipbuilding named after Admiral Makarov

LOGISTICS INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT IN UKRAINE MARITIME ECONOMY

Irtysheva I.O., Yakovleva I.G. Logistics infrastructure development in Ukraine maritime economy. In the article the main strategic orientations functioning logistics infrastructure in the maritime economy of Ukraine. The modern level of development of logistics infrastructure in Ukraine, analyzed the volume of cargo, including by sea. The prospects of development of logistics infrastructure in the maritime economy of Ukraine.

Keywords: Marine economy, strategic orientations, logistics infrastructure, national economy, economic development strategies.

Іртишева І.О., Яковлева І.Г. Розвиток логістичної інфраструктури в морегосподарському комплексі України. У статті обґрунтовано основні стратегічні орієнтири функціонування логістичної інфраструктури в морегосподарському комплексі України. Досліджено сучасний рівень розвитку логістичної інфраструктури України, проаналізовано обсяги вантажоперевезень, в тому числі морськими шляхами. Визначено перспективи розвитку логістичної інфраструктури в морегосподарському комплексі України.

Ключові слова: морегосподарський комплекс, стратегічні орієнтири, логістична інфраструктура, національна економіка, стратегії економічного розвитку.

Иртышева И.А., Яковлева И.Г. Развитие логистической инфраструктуры в морехозяйственном комплексе Украины. В статье обоснованы основные стратегические ориентиры функционирования логистической инфраструктуры в морехозяйственном комплексе Украины. Исследовано современный уровень развития логистической инфраструктуры Украины, проанализировано объемы грузоперевозок, в том числе морскими путями. Определены перспективы развития логистической инфраструктуры в морехозяйственном комплексе Украины.

Ключевые слова: морехозяйственный комплекс, стратегические ориентиры, логистическая инфраструктура, национальная экономика, стратегии экономического развития.

Introduction. Modern logistics infrastructure marine economy Ukraine is characterized by a low level of development, significant price disparities, high levels of monopolization. In this regard, the priority measures of national policy towards the development of the industry, should be the development of infrastructure, formation of equal economic relations between the parties; provision of market information system, establishment of a national marketing information system.

Analysis of recent research and publications. Scientific and theoretical framework for infrastructure formed such foreign and domestic

scientists as: M. Belenky, A. Borodin, T. Bronstein, Hladiyem M., Ermakova O., Zlupko S., H. Singer, Yohymsonom R., B. Krasnopol'skym, V. Krasovsky, cruise E. Kuznetsov A., Nosov S., Rozenshteyn-Rodan R., Y. Yudin, A. Yanhson and others. Currently, special importance is the logistics infrastructure is in marine economy, because its operation can provide a continuous chain in which leakage may occur all necessary logistical operations of material flows.

Setting objectives. The aim of the research was to study the current state and prospects of development of logistics infrastructure in the maritime economy of Ukraine.

The main material research. Ukraine has an advantageous geographical position in the heart of Europe, access to the sea and large rivers shipping that, in general, determines its high transit potential.

Infrastructure Logistics is connecting unit between sectors of production and market infrastructure and on priority investment attractiveness. Logistics infrastructure plays a basic role in the formation and development of market economy, the national economy provides a transition to sustainable development.

The main factor behind the rapid introduction of logistics in the global economy include: the rapid development of information technology and personalization of computers; globalization of markets; structural changes in the organization of business; spread the philosophy of quality management [1, p. 23].

In fact, the active development of the global economy demands advanced search trends growth. One of them, in our opinion, is to create a logistics infrastructure both at macro and micro level. Conceptually, specialization Ukraine as a transit country follows the modern economic factors, namely:

- The rapid growth of the volume of trade between Europe and Asia and handling of sea routes;
- Creation of new corridors in which Ukraine would be logical link;
- The growth of containerization of cargo in the world.

Ukraine seaport capacity is 185 mln. Tons / year, the Dnieper and Danube are able to transport cargo from North to South and European countries [2].

Classical economics has traditionally not provided adequate value allocation of infrastructure units and designing infrastructure network as a whole. Early economic studies supply and demand difference between the cost of accommodation infrastructure and transportation costs, or taken to be zero or considered the same for all competitors. Meanwhile, the number, size and geographical location of facilities used in logistics directly affect the level of costs and customer service. Designing network infrastructure – very first duty of logistics management for the network delivers products and materials to consumers [3].

Typical objects logistics infrastructure owned manufacturing plants, warehouses, loading and unloading terminals and retail stores. Determining the required number of objects of each type, geographic location and economic functions is an essential element of all activities on formation (design) logistics infrastructure. In special cases, conduct operations in such undertakings can be transferred to outside specialists, manufacturing related services. Regardless of who actually performs the work, all the infrastructure unit should be considered in the management as integrated elements of the logistics system of the company.

Getting to the formation of the logistics infrastructure necessary to determine the number and location of each type of units (objects) required for the logistics functions. Also, you need to determine how many and which stocks should be kept at each facility and where customers place orders for supplies. Infrastructure forms the frame on which a logistics system and its work. Because of this, Infrastructure includes information and transportation facilities. Some functions, such as handling customer orders, inventory management or cargo, performed within the logistics infrastructure.

Accordingly, in a general sense the formation of logistics infrastructure should be based on the principles of rationality, consistency, comprehensiveness, balance of interests of the market, focus on customer satisfaction, environmental security implemented and existing facilities.

Thus, according to foreign sources, the use of scientifically based methods can reduce logistics costs by 20%, inventories – by 30-70%, reduce the hours of goods turnover by 20-50% [4, p. 147]. Obviously, there is a real reserve of production efficiency, however, a number of objective and subjective reasons, logistical methods we used enough. In addition, today the segment of transport logistics in global GDP is approximately 7% and is estimated at 2.7 trillion. dollars. US [5, p. 24].

Insufficient development of logistics, general logistics and infrastructure, in particular, confirm and analyzes the World Bank. This institution, promoting the development of trade and transport in Ukraine, explores issues of transport, customs, logistics and technologi-

cal support foreign trade, identifying strengths and weaknesses of the environment in which the logistics activities. In the current conditions of the global economy trading ports act as glue in the movement of goods and is also the industrial and commercial centers of distribution of goods and information support system of production and distribution of goods. Reserve intensification in market conditions favor lohisty river ports.

The main strategy in reforming the port of river ports should be integration strategy – aimed at the formation of transport logistic chains and cargo flows from their origin to the final consumer. Under the direction of integration is divided into forward and backward. The first type of integration (“forward integration”) provides for consolidation of port activities with organizations towards trade flows from ports to the final consumer, the second type (“backward integration”) focuses on the association of organizations active in the area from cargo origin to port.

Study of the main characteristics of the development of the port sector in developed economies allows us to formulate the main directions of development of river ports of Ukraine with the peculiarities of Ukrainian economy. These include diversification of river trade ports, which is in the area of external functions, ie those functions that are sold directly to customers ports. Processes related diversification, especially with the emergence in the port area of significant number of new enterprises and organizations, mostly small and medium, which should provide customers with new services and ports to expand the range of traditional services. Certainly the role and importance of the port as an important hub connections of water and ground transport traditionally dependent on the port location and level of economic development and transport network in the region. But with the advent and development of multimodal service caused by outsourcing, the role of ports in the global economy is becoming more significant.

Reform and port activities, especially commercial activities. This area includes the separation of business and government functions, widely observed in the practice of foreign ports. Building on areas close to the port companies

and organizations that will provide industrial, trade, information, financial and other services to vehicle owners in excess of those included in the concept of port activity.

Creating a zone in the port industry or providing other business entities to create such companies, the port creates conditions for increasing its turnover and promotes economic development situated next to it regions.

Formation of a developed economic infrastructure in the port area (banks, insurance companies, consulting firms and the like) is also an important factor in attracting cargo to the port and increase its competitiveness. Development in the port area of a network of small businesses that provide freight forwarding, agency, brokerage, crewing and other services. Small business in the field of port service fits in the market structure of the port sector is a necessary condition for its existence and development in market conditions.

Formation of efficiently functioning port community that is created as an association of professional organizations taking part in the reception of ships, handling of cargo at the port, import and export of goods from the port, working in the port area to create added value products as well as major cargo owners or their representatives who are exposed to the economic impact of the port. It shall be submitted interests of all economic and administrative entities operating in the port area, or related to the port, whether public or private.

Improvement of port marketing as the most important factor in improving the competitiveness of the port. The main aspects of modern port marketing include: information-analytical, research and advertising and propaganda.

Distribution river ports activity consists of:

- The distribution of goods, ie the process of transportation;
- The distribution of information.

The first component requires the creation of a port infrastructure which provides conditions for the continuity of the transportation process, storage of goods unrelated to the technology of handling, performance, packaging and other similar works, execution of relevant documents. The second component – the development of communications infrastructure, which would have created the conditions for storage, processing and transmission of information;

Establishment of annual port hubs, which will be the link between producers and consumers. Convert river ports in cargo distribution centers due to the presence of existing large storage areas and access roads transport (rail and road).

The above areas of river ports in general reflect the potential for affecting the main activity of ports that will change the future role of ports and turn them from serving the central element in the logistics transport process and facilitate the integration of Ukraine into the European economy.

Overall, modern logistics infrastructure is characterized by several trends: minimizing costs associated with transportation, storage, customs document, which updates the management and marketing, which in turn increases the demand for logistics services and warehouse real estate; increasing demand for high qual-

ity logistics services; reduce production costs through logistics and timing between stages of production and consumption. The negative factors affecting the development of the market of logistics services is dissatisfaction demand for warehouses and insufficiently developed transport infrastructure and a lack of qualified personnel in logistics [10].

Conclusions and prospects for further research. In a globalized national economy has strategic priority is the development of marine economy. Transforming its logistics infrastructure should be based on a systems approach that includes study of its development strategy and detail a strategic and current plans for the macro and micro level. The main result of the logistic infrastructure of marine economy must become minimizing maintenance costs of material flows and their environmental safety.

References:

1. Bakaev A.A. The theoretical basis of logistics: a textbook / A.A. Bakaev, Corners A.P., L.A. Ponomarenko – T. 1. – K. : Kyiv. University of Economics and Technology of Transport, 2003. – 430 p.
2. Ministry of Infrastructure of Ukraine. Official site. [Electronic resource] // Access: <http://www.mtu.gov.ua/>
3. Bowersox D. J. Logistics: integrated supply chain / Donald J. Bowersox, David George. Kloss [Electron resource] // Access mode: <http://www.olbuss.ru/shop/?topic=27&book=165>
4. Pisarenko V. Features logistics systems in agriculture // Bulletin K.A.I. – 2012. – №7. – P. 146-150.
5. The market of transport and logistics services in 2010-2011. and forecast up to 2014 Market volume and structure of the logistics outsourcing, transportation, freight forwarding and warehousing services in the post-crisis period. Analytical Review. – M. : RBC, 2011. – 368 p.
6. Connecting to Compete 2012 Trade Logistics in the Global Economy The Logistics Performance Index and Its Indicators. – The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank. – 2012. – ‘68.
7. The World Bank [electronic resource] / – Access: http://siteresources.worldbank.org/TRADE/Resources/239070-1336654966193/LPI_2012_final.pdf
8. Official site MAERSK [electronic resource] / – Access: <http://www.maersk.com/pages/default.aspx>
9. Regarding the promising areas of cooperation between Ukraine and the EU in the potential of the transport system of Ukraine. Policy Brief [electronic resource] / A. Sobkevych, A. Emelyanov – Access: www.nbu.gov.ua>portal/natural/Vnulp...2009...34.pdf
10. Savina N.B. Infrastructure logistic processes of economic activity [electronic resource] / N.B. Savina. – Access: www.nbu.gov.ua>portal/natural/Vnulp...2009...34.pdf

УДК 65.012.8

Кургузенкова Л.А., к.ю.н.,
доцент кафедри практичного підприємництва
Європейський університет

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВА: СУТНІСТЬ ТА ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ЇЇ ВІДПОВІДНОГО РІВНЯ

Кургузенкова Л.А. Економічна безпека підприємства: сутність та чинники формування її відповідного рівня. Стаття присвячена аналізу суті поняття «економічна безпека підприємства» та висвітленню підходів щодо трактування його змісту. На основі проведеного дослідження розкрито зміст економічної безпеки підприємства та основних факторів, що впливають на її формування.

Ключові слова: економічна безпека, підприємство, чинники економічної безпеки підприємства, економічні загрози.

Кургузенкова Л.А. Экономическая безопасность предприятия: сущность и факторы формирования ее соответствующего уровня. Статья посвящена анализу сущности понятия «экономическая безопасность предприятия» и освещению подходов к трактовке его содержания. На основе проведенного исследования раскрыто содержание экономической безопасности предприятия и основных факторов, влияющих на ее формирование.

Ключевые слова: экономическая безопасность, предприятие, факторы экономической безопасности предприятия, экономические угрозы.

Kurguzenkova L.A. Economical security of company: essens and formational factors of correspond level. The article analyzes the essence of the concept of «economic security» and coverage of approaches to the interpretation of its content. It's based on the content of the study of economic security and fundamental factors of influence. The modern conditions of innovational economy require the development of up-today ways and methods to ensuring of economic security of company. So, what is the economical security of company? For answer to this question, let's divide this notion for components or consider the whole as the sum of its parts. Thus, our "elementary" body will be such notions as economy, security and company.

Keywords: economic security, enterprise, factors of economic security, economic threat.

Постановка проблеми. Нині стан світової економіки характеризується великою нестійкістю, загостренням конкурентної боротьби між господарюючими суб'єктами, збільшенням числа ризикованих фінансових операцій. У зв'язку з цим ускладнюється прогнозування розвитку української економіки, яка великою мірою залежить від припливів і відтоків капіталу з-за кордону і цін на сировину. За даних обставин процес прийняття рішень щодо вибору стратегії і тактики розвитку промислового підприємства стає вкрай відповідальною справою, що змушує впроваджувати в управлінську діяльність нові підходи і методи. Серед таких підходів виділяється підхід, що

передбачає забезпечення відповідного рівня економічної безпеки підприємства.

Аналіз останніх досліджень. У своїх дослідженнях економічну безпеку розглядали В. Белокуров [1], З. Варналій [2], О. Грунін [3], Р. Дацків [4], Д. Ковальов [5], В. Пономарьова [6], Б. Кузенко [7], С. Ілляшенко [8], В. Тамбовцев [9]. Проте усі ці дослідження розглядають економічну безпеку підприємства з різних функціонально-сутнісних підходів.

Мета статті – розкрити сутнісні підходи до визначення поняття «економічна безпека підприємства», визначити основні чинники формування її відповідного рівня.

Виклад основного матеріалу. Сучасні умови нової інноваційної економіки вимагають розробки нових підходів і методів щодо забезпечення економічної безпеки підприємства. Що ж таке економічна безпека підприємства? Для відповіді на поставлене питання розкладемо це визначення на його складові частини, тобто розглянемо ціле як суму його частин. Виходячи з цього нашими «елементарними» частинами будуть поняття економіка, безпека і підприємство.

В економічній науці прийнято виділяти такі економічні рівні:

- мікрорівень – виступає у вигляді відокремленого виробництва або підприємства;
- макрорівень – є національною економікою або економікою держави;
- світова економіка – характеризує глобальну систему господарювання.

У нашому випадку варто скористатися економічною діяльністю на мікрорівні, тобто пов'язаною безпосередньо з певним підприємством. Діяльністю у такому разі буде система дій, у результаті якої люди задовольняють свої потреби у вигляді виробництва та обміну матеріальними благами і послугами. Виходячи з цього, ми можемо навести визначення економіки як діяльності людей на конкретному підприємстві, що пов'язана з виробництвом і обміном матеріальними благами і послугами для задоволення своїх потреб.

Тепер розглянемо наступну складову частину нашого визначення. У спеціальній літературі наводиться визначення безпеки як стану, при якому будь-який об'єкт знаходиться в надійній захищеності і не піддається негативному впливу будь-яких факторів. У широкому науковому сенсі під безпекою розуміється захищеність природно-фізіологічних, соціально-економічних, ідеально-духовних і ситуативних потреб у ресурсах, технологіях, інформації та моральних ідеалів, необхідних для життєдіяльності та розвитку населення.

Але для визначення безпеки як складової частини економічної безпеки підприємства, на наш погляд, більший науковий інтерес представляє висловлювання В.М. Заплатинського, дане ним у праці «Термінологія науки про безпеку». Він зазначає, що:

«Безпека – це такий стан складної системи, коли дія зовнішніх і внутрішніх факторів не призводить до погіршення системи або до неможливості її функціонування і розвитку». Дане визначення повністю підходить під характеристику безпеки у складі економічної безпеки підприємства.

Далі розглянемо поняття підприємство. У найпростішому поданні підприємство це відокремлений господарюючий суб'єкт, продукує продукцію та надає послуги. Але виходячи з «Концепції наукової раціональності» В.С. Степіна сучасний світ ставиться до постнекласичної раціональності, яка характеризує досліджувані об'єкти, в нашому випадку підприємство як складні саморозвиваються системи, у ході розвитку яких відбувається перехід від одного рівня її організації до іншого, системи стають відкритими і нелінійними. У нашому випадку виберемо наступне визначення підприємства: це складна саморозвивається нелінійна система, що є відкритою для впливів із зовні і в ході розвитку переходить від одного рівня організації до іншого.

На основі описаних вище частин економічної безпеки підприємства спробуємо вивести її визначення. Економічна безпека підприємства – це такий стан складної, нелінійної системи, що представляє собою відокремлений господарюючий суб'єкт при виробництві та обміні благами між людьми, у ході якого дія зовнішніх і внутрішніх факторів не призводить до погіршення системи або до неможливості її функціонування та розвитку.

Виходячи із запропонованого нами визначення економічної безпеки підприємства спробуємо визначити «загрози», які виникають в процесі життєдіяльності господарюючого суб'єкта.

Перш за все, виділимо такі групи загроз як зовнішні і внутрішні. Зовнішні загрози являють собою фінансові та економічні кризи, несприятливі макроекономічні та політичні обставини, недобробовісну конкуренцію, протиправні дії кримінальних структур. У свою чергу, внутрішні загрози пов'язані з особливістю підприємницької діяльності господарюючого суб'єкта в складному ринковому середовищі, до них можна віднести

виробничі кризи, витік або втрату інформаційних ресурсів, неспроможність персоналу тощо. При цьому кожен власник сам вишукує резерви для збереження рівноважного стану життєдіяльності підприємства. Тому постає актуальне завдання щодо формування комплексної системи управління безпекою господарюючого суб'єкта як складної імовірнісної динамічної системи.

У зв'язку з вищесказаним можна зробити висновок про те, що базовим елементом забезпечення економічної безпеки підприємства може бути стратегічне планування і прогнозування діяльності підприємства. Так само варто виділити такі аспекти в діяльності підприємства як антикризове і стратегічне управління, на основі яких і повинна будуватися сучасна модель економічної безпеки підприємства. При застосуванні такого модульного підходу ми можемо отримати більшу ефективність, ніж у разі реалізації кожного елементу окремо, тобто відбудеться виникнення синергетичного ефекту. У цьому бачиться найбільш перспективний напрям розвитку теорії та практики забезпечення сталого розвитку підприємства.

Головна мета економічної безпеки підприємства полягає в тому, щоб гарантувати його стабільне та максимально ефективне функціонування в теперішньому часі і високий потенціал розвитку в майбутньому. До основних функціональних цілей економічної безпеки належать:

- забезпечення високої фінансової ефективності роботи, фінансової стійкості та незалежності підприємства;
- забезпечення технічної незалежності та досягнення високої конкурентоспроможності технічного потенціалу об'єкта господарювання;
- досягнення високого рівня кваліфікації персоналу та його інтелектуального потенціалу, належної ефективності НДДКР;
- мінімізація руйнівного впливу результатів виробничо-господарської діяльності на стан навколишнього середовища;
- якісна правова захищеність усіх аспектів діяльності підприємства (організації);
- забезпечення захисту інформаційного поля, комерційної таємниці й досягнення

необхідного рівня інформаційного забезпечення роботи всіх підрозділів підприємства та відділів організації;

- ефективна організація безпеки персоналу підприємства, його капіталу та майна, а також комерційних інтересів [17, с. 321-327].

Для економічної безпеки підприємства характерна сукупність якісних і кількісних показників, найважливішим серед яких є рівень економічної безпеки.

Рівень економічної безпеки підприємства – це оцінка стану використання корпоративних ресурсів за критеріями рівня економічної безпеки підприємства. З метою досягнення її найбільш високого рівня підприємство повинно провести роботу із забезпечення максимальної безпеки основних функціональних складових своєї роботи.

Чинники, що формують відповідний рівень економічної безпеки підприємства, різноманітні і в кожній галузі виробництва мають свою специфіку. Однак є загальні, типові чинники, що впливають на рівень економічної безпеки підприємства незалежно від форм власності та галузі виробництва, а саме:

1. Безпосередні чинники виробництва – основні чинники, які безпосередньо забезпечують діяльність виробництва. До них належать: безпосереднє розміщення підприємства (територія); наявні природні ресурси та умови їх розміщення на цій території, доступність використання та якісні показники; наявність трудових ресурсів, їх освітньо-кваліфікаційний рівень; наявна виробнича інфраструктура, можливий обсяг її використання; соціально-економічна інфраструктура і рівень матеріального достатку населення.

2. Стабільний попит на продукцію – чинник, який також відіграє важливу роль у рівномірному пропозиційному розвитку виробництва. Він охоплює: укладені довготермінові контракти на реалізацію продукції з її споживачами; рівень конкурентоспроможності продукції, що виробляється; якісно-гарантійні показники виробів; обґрунтовані прогнози щодо стабільності ринку певного виду продукції; державне та регіональне замовлення на виготовлену продукцію.

3. Надійність постачальників, передусім тих, що забезпечують постачання основної сировини і матеріалів. Для цього потрібно: мати довготермінові договори на поставку необхідної сировини і матеріалів, враховуючи терміни постачання та їхні якісні показники; знати можливості постачальників і не допускати монопольності в їх поставках; для цього, як правило, потрібно мати 3-4 і більше постачальників сировини і матеріалів, щоб була гарантія стабільної цінової політики щодо сировини, матеріалів та інших комплектуючих.

4. Зовнішня конкуренція на продукцію, призначену на експорт. Ця продукція має: відповідати міжнародним стандартам; за якісними показниками і сервісним обслуговуванням бути конкурентоспроможною; мати обґрунтовану та прогнозовану перспективу; бути конкурентоспроможною щодо продукції, яка імпортується в нашу країну, з метою скорочення ввезення в Україну продукції, яку можуть виготовляти вітчизняні підприємства.

5. Державне економічне регулювання діяльності підприємства, яке полягає: у захисті власного товаровиробника незалежно від форм власності на засоби виробництва; регулюванні державної податкової політики; сприянні виробництву, враховуючи економічні, територіальні та інші аспекти; сприянні виробництву продукції, яка ввозиться як критичний імпорт; державному замовленні на товари, які фінансуються за рахунок бюджету, і скорочення імпорту на ці товари.

6. Надійний захист комерційної таємниці. Держава має гарантувати таємницю на науково-технічні досягнення, розроблення нових технологій, інтелектуальну власність, ноу-хау, у тому числі й комерційні таємниці. Економічна безпека підприємства.

7. Компетентність керівництва підприємства. Найважливіші чинники, які можуть

найбільш активно впливати на рівень економічної безпеки підприємства, – це високий професіоналізм керівництва і команди його менеджерів (висококваліфіковані кадри; система їх підготовки і форми навчання; створення для них відповідних виробничих і соціально-економічних умов).

Є й інші чинники економічної безпеки підприємства, які не пов'язані з безпосередньою виробничою діяльністю, але істотно впливають на стан виробництва. Вони пов'язані з поведінкою окремих людей, їх мораллю, духовністю.

Висновки. Отже, економічній безпеці підприємства властивий подвійний характер – з одного боку, вона забезпечує можливість власного функціонування, з іншого є частиною (елементом) економічної безпеки системи вищого рівня і суб'єктом, що забезпечує виконання функцій регіоном, державою. Дослідження сутності економічної безпеки підприємства показало, що в економічній теорії і практиці не існує однозначної термінології щодо її визначення. Проаналізувавши формулювання економічної безпеки підприємства багатьма вітчизняними вченими, можна узагальнити, що економічна безпека підприємства – це комплексна характеристика, під якою розуміють рівень захищеності всіх видів потенціалу підприємства від внутрішніх і зовнішніх загроз, що забезпечує стабільне функціонування та ефективний розвиток і потребує управління з боку керівництва підприємства. У зв'язку з цим актуальною науковою проблемою, що має велике теоретичне і практичне значення, представляється наукове осмислення можливостей застосування нових підходів, методів та інструментів управління економічною безпекою господарюючого суб'єкта з метою підвищення результативності та ефективності його функціонування.

Список літератури:

1. Белокуров В.В. Структура функциональных составляющих экономической безопасности предприятия [Электронный ресурс] / В.В. Белокуров. – Режим доступа : <http://www.safetyfactor.ru>.
2. Варналій З.С. Економічна безпека : [навч. посіб.] / З.С. Варналій. – К. : Знання, 2009. – 647 с.
3. Грунин О.А. Экономическая безопасность организации : учеб. пособие / О.А. Грунин, С.О. Грунин. – СПб. : Питер, 2002. – 160 с.

4. Дацків Р.М. Економічна безпека держави в умовах глобальної конкуренції / Р.М. Дацків. – Львів : Центр Європи, 2006. – 159 с.
5. Ковалев Д. Экономическая безопасность предприятия / Д. Ковалев, Т. Сухорукова // Экономика Украины. – 1998. – № 10. – С. 48-51.
6. Козаченко Г.В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення : монографія / Г.В. Козаченко, В.П. Понамарьов, О.М. Ляшенко. – К. : Лібра, 2003. – 280 с.
7. Кузенко Т.Б. Планування економічної безпеки підприємства в умовах ринкової економіки : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.06.01 / Т.Б. Кузенко. Європейський ун-т фінансів, інформаційних систем, менеджменту і бізнесу. – К., 2004. – 18 с.
8. Олейникова Е.А. Основы экономической безопасности (государство, регион, предприятие, личность) : учеб. пособие / Е.А. Олейникова. – М. : ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1997. – 288 с.
9. Тамбовцев В.Л. Теории институциональных изменений : [учеб. пособие] / В.Л. Тамбовцев. – М. : Инфра-М, 2009. – 160 с.

УДК 654.07:331.101

Темнюк Т.О., аспірант
кафедри економічної теорії
Херсонський державний університет

ВИЗНАЧЕННЯ СТРУКТУРИ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ КОРПОРАТИВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Темнюк Т.О. Визначення структури організаційної культури корпоративних підприємств. Категорія організаційної культури є однією з найбільш обговорюваних тем сучасного менеджменту. На сьогоднішній день виникає необхідність поглибленого вивчення структури організаційної культури корпоративних підприємств. Визначення структури дає можливість ефективного поєднання воедино різних сфер діяльності підприємства, і в першу чергу перспектив клієнтських відносин, внутрішніх перспектив бізнесу, інноваційних перспектив, фінансових перспектив. У цьому контексті питання визначення структури організаційної культури корпоративних підприємств набувають актуальності.

Ключові слова: корпоративна культура, корпоративне підприємство, культура, організаційна культура, організація, складові організаційної культури, структура організаційної культури.

Темнюк Т.А. Определение структуры организационной культуры корпоративных предприятий. Категория организационной культуры является одной из самых обсуждаемых тем современного менеджмента. В настоящее время возникает необходимость углубленного изучения структуры организационной культуры корпоративных предприятий. Определение структуры дает возможность эффективного сочетания воедино различных сфер деятельности предприятия, и в первую очередь перспектив клиентских отношений, внутренних перспектив бизнеса, инновационных перспектив, финансовых перспектив. В этом контексте вопросы определения структуры организационной культуры корпоративных предприятий приобретают актуальность.

Ключевые слова: корпоративная культура, корпоративное предприятие, культура, организационная культура, организация, составляющие организационной культуры, структура организационной культуры.

Temnyuk T.A. Determining the structure of the organizational culture of corporate enterprises. Category of organizational culture is one of the most discussed topics of modern management. Currently, there is a need in-depth study of the structure of the organizational culture of corporate enterprises. Determining the structure enables efficient combination together different spheres of business, and especially the prospects of customer relations, internal business prospects, innovative perspectives financial prospects. In this context, the issues of determining the structure of the organizational culture of corporate enterprises acquire relevance.

Keywords: corporate culture, corporate enterprise, culture, organizational culture, organization, parts of organizational culture, structure of organizational culture.

Постановка проблеми. Зростаючий останнім часом науковий і практичний інтерес до феномена організаційної культури свідчить про прагнення сучасного менеджменту при впровадженні нових форм управління використовувати цей потенціал з метою гармонізації соціально — трудових відносин, створення торговельної марки і

унікального фірмового стилю, що зрештою сприяє зростанню нематеріальних активів організації і посиленню її конкурентоздатності. По суті, еволюція технології і філософії менеджменту на сучасному етапі сприяла переходу організаційної культури із категорії другорядних факторів виробництва у категорію стратегічних ресурсів.

У зв'язку із цим проводиться активний науковий пошук у напрямку теоретико-методологічного обґрунтування організаційної культури. Багатогранність, складність і неоднозначність організаційної культури як об'єкту дослідження сприяла тому, що як у зарубіжній, так і у вітчизняній науковій літературі з'явилась значна кількість різноманітних за змістом наукових праць щодо суті і структури організаційної культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В даний час вітчизняні та зарубіжні вчені зосередили свої дослідження на таких теоретичних і практичних аспектах організаційної культури підприємства: оцінка і управління організаційною культурою (К. Кameron, Р. Куїнн [1], В. Співак [5], Л. Хаєт [2]), роль організаційної культури у стратегічному управлінні персоналом і підприємством в цілому (Д. Ульріх [6], А. Радугін [4], Є. Малінін [3]), оцінка впливу національних особливостей на організаційну культуру та управління полікультурними організаціями (О. Харчишина [7], Е. Шейн [8]). Слід зазначити, що наукові погляди на проблему структури організаційної культури у різних авторів мають суттєві відмінності.

Постановка завдання. На жаль, проводиться недостатньо вітчизняних досліджень щодо вивчення структури та внутрішньої будови організаційної культури, що зменшує можливості ефективного застосування цієї важливої наукової концепції в сучасних умовах. А тому дана стаття покликана виправити це становище і зробити внесок у розробку теоретичної бази таких досліджень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Структура організаційної культури є складною і багатогранною категорією. Залежність організаційної культури від розміру та сфери діяльності підприємства, характеру внутрішнього середовища та зовнішнього оточення, цілей існування та інших чинників обумовлює унікальність складових організаційної культури [6, с. 270-292].

При формуванні підходів до визначення сутності та структури організаційної культури вагомим є практичний досвід діяльності підприємств.

Найпоширенішими є визначення таких складових організаційної культури корпо-

ративних підприємств як культура виробництва, культура безпеки виробництва, культура персоналу, інноваційна культура, інвестиційна культура [5, с. 127-128].

Формування організаційної культури – тривалий процес, вплив на який завжди носить опосередкований характер і вимагає від керівництва організації достатньо глибокої рефлексії з приводу особливостей своєї організації, її історії. При формуванні організаційної культури можливе поява і більшої кількості складових організаційної культури, залежно від відмітних характеристик підприємства [1, с. 171-178].

Традиційно виділяють первинні й вторинні елементи організаційної культури корпоративних підприємств. Первинні елементи є основними, на їхній базі відбувається формування вторинних елементів культури організації. До первинних елементів належать: критерії відбору при прийманні на роботу, критерії в просуванні по службі або звільненні, цілеспрямоване створення зразків поведінки, стратегії поведінки в кризових ситуаціях, виділення питань, що знаходяться під особистим контролем керівника. Вторинні елементи відображають організаційну структуру, представляють принципи діяльності організації, виражені в офіційних документах, у корпоративній філософії, корпоративному поведінці, корпоративному дизайні [2, с. 353-358]. Елементами організаційної культури є організації, що формуються в процесі розвитку, або цілеспрямовано створені ритуали, історії, міфи, легенди. До них належать легенди про батьків-засновників організації, міфи про появу того або іншого продукту або бренду, історія організації або історії особливого внеску організації в розвиток суспільства (на місцевому, регіональному, національному або світовому рівнях).

Аналізуючи структуру організаційної культури, Е. Шейн у своїй праці «Організаційна культура і лідерство» виділяє три її рівні [8, с. 30]: поверхневий, внутрішній (підповерхневий) і глибинний.

Знайомство з організаційною культурою починається з поверхневого рівня, що включає такі зовнішні організаційні характеристики, як продукція або послуги, надавані організацією, використовувана технологія,

архітектура виробничих приміщень і офісів, спостережуване поведіння працівників, формальне мовленнєве спілкування, гасла тощо. Також до поверхневого рівня відносять емоційну атмосферу, міфи, легенди і історії, пов'язані із заснуванням організації, діяльністю її керівників і видатних співробітників.

На другому рівні вивченню піддаються цінності й вірування, поділювані членами організації, відповідно до того, наскільки ці цінності відображаються в символах і мові, яким чином вони несуть у собі смислове пояснення поверхневого рівня. Свідомо зафіксовані в документах організації, вони покликані бути провідними в повсякденній діяльності членів організації у вигляді її стратегії, цілі, філософії. Також до під поверхневого рівня відносяться моральні погляди, етичні правила, кодекс поведінки в організації. Даному рівню притаманні тільки ті цінності, які в усвідомлюються самими членами організації, або ж заохочуються її лідером.

Проте, третій, глибинний рівень включає не декларовані цінності, а базові припущення, які важко усвідомити навіть самим членам організації без спеціального зосередження на цьому питанні. Глибинний рівень охоплює фундаментальні уявлення організації, що приймаються її членами бездоказово. Сукупність цих базових уявлень створює так звану «культурну парадигму» організації і формують її цілісний образ [8, с. 34].

Е. Шейн розглядає «поверхневий рівень» як об'єктивну культуру, складовими якої виступають: економічна культура організації як результат її економічного мислення, культура розподілу, культура споживання, культура обміну. Тоді як «підповерхневий» і «глибинний» рівень вбачається як суб'єктивна культура, обумовлена механізмом мислення співробітників [8].

Для порівняння слід навести інший, також трирівневий, підхід до аналізу структури організаційної культури, що враховує наявність не лише прямих, але і зворотних зв'язків між рівнями [4]. Згідно з даною точкою зору, рівень мотивації знаходиться на внутрішньо особовому рівні будь-якого члена організації, визначаючи сенс його життєдіяльності, зокрема, трудову пове-

дінку. Вище за нього знаходиться мораль як над персональна і загальнолюдська над корпоративна категорія. Рівень декларованих цінностей є місією, її еталоном («відважною метою») і основними діловими принципами. Рівень зовнішніх проявів використовує мову символів, ритуалів, фірмового стилю тощо.

О. В. Харчишина виділяє функціональний підхід до визначення структури організаційної культури підприємства, тобто у складі культури слід виділити функціонально відокремлені частини (підсистеми), кожна з яких містить як імпліцитні, так і експліцитні елементи. Вважаємо, що організаційна культура є системою, яка включає такі підсистеми, пов'язані тісними зв'язками прямого і зворотного характеру [7]: ціннісна: цінності, місія і філософія компанії; символічна: герої, легенди, ритуали, символи; нормативна: норми, процедури, правила, критерії та структури; комунікативно-управлінська: стиль управління, система комунікацій, система управління персоналом; ідентифікаційна: фірмовий стиль, імідж, бренд компанії як роботодавця та товарний бренд. Базовою підсистемою організаційної культури є ціннісна, інші чотири перебувають у тісній залежності від неї.

Основу організаційної культури складають цінності керівників, власників та працівників підприємства, які у взаємодії утворюють систему організаційних цінностей. Система цінностей є важливим елементом культури у широкому сенсі і організаційної культури, зокрема. А. А. Радугін стверджує, що «здатність підприємства створити ключові цінності... є одним із найбільш глибоких джерел успішної діяльності підприємства» [4, с. 54]. З огляду на трудову поведінку, система цінностей виступає мотивуючим фактором, тобто впливає на ставлення людини до праці і до цілей підприємства. Цінності виступають як еталонне уявлення про систему світосприйняття, критерій вибору в процесі трудової діяльності, вони описують елементи, явища життя суспільства, трудового колективу з точки зору їх соціального значення. У зв'язку із цим Е. Шейн справедливо зазначає [8, с. 40]: «Набір переконань і цінностей... може слу-

гувати орієнтиром... поведінки в складних або невизначених обставинах».

Отже, підсумовуючи вищезазначене, можна виокремити основні складові організаційної культури корпоративних підприємств:

1. Мова спілкування та система комунікацій (використання усної, письмової та невербальної комунікації, а також жестів та міміки).

2. Усвідомлення своєї ролі в організації. Одним культурам імпонує приховування співробітником своїх внутрішніх намірів, а інші – навпаки сприяють їх зовнішньому прояву. Одні компанії налаштовані на співпрацю, а інші – на індивідуальне самовираження.

3. Культура персоналу, зовнішній вигляд працівників, тобто охайність, наявність спеціального одягу, уніформи.

4. Дотримання розпорядку дня.

5. Культура виробництва, культура безпеки виробництва.

6. Інноваційна культура.

7. Інвестиційна культура.

8. Відносини в колективі та з клієнтами (у тому числі різними за статтю, віком, релігією, статусом в суспільстві, шляхи вирішення конфліктів).

9. Норми та цінності організації: норми, процедури, правила, критерії та структури.

10. Мотивування за трудовою етикою (відповідальність за виконання роботи, якість роботи, оцінка роботи та винагорода за нею, просування по кар'єрних сходах).

11. Віра (віра в успіх, допомогу, підтримку, справедливість, власні сили).

12. Символіка в організації (фірмовий стиль, імідж, бренд компанії ритуали, лозунги, організаційні табу).

Висновки з проведеного дослідження.

Категорія організаційної культури є однією з найбільш обговорюваних тем сучасного менеджменту. Складність і неоднозначність організаційної культури як об'єкту дослідження породжує велику кількість уявлень щодо її структури. Результати значної кількості досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених з цього питання не знаходять спільного вирішення даної проблеми. Узагальнивши результати досліджень інших науковців та опираючись на власні висновки і спостереження автор статті пропонує основні 12 положень структури організаційної культури корпоративного підприємства.

Бібліографічний список:

1. Камерон К., Куинн Р. Диагностика и изменение организационной культуры / Пер. с англ. под ред. И. В. Андреевой. – СПб. : Питер, 2001. – 320 с.
2. Корпоративна культура : навч. посіб. / Г. Л. Хаєт, О. Л. Єськов, Л. Г. Хаєт та ін. / За заг. ред. Г. Л. Хаєта. – Київ : Центр навчальної літератури, 2003. – 403 с.
3. Малинин Е. Д. Организационная культура и эффективность бизнеса : учеб. пособие. – М. : Изд-во Московского психолого-социального института; Воронеж : Изд-во НПО «МОДЭК», 2004. – 368 с.
4. Радугін А. А. Організаційна культура // Организационное поведение. Хрестоматия. Редактор-составитель Райгородский Д. Я. – Самара : Изд. дом «Бахрах-М», 2006. – 752 с. – С. 50–72.
5. Спивак В. А. Корпоративная культура. – СПб. : Питер, 2001. – 352 с.
6. Ульрих Д. Эффективное управление персоналом: новая роль HR-менеджера в организации : Пер. с англ. – М. : ООО «И. Д. Вильямс», 2007. – 304 с.
7. Харчишина О. В. Структура організаційної культури підприємства // Вісник ЖДТУ : зб. наукових праць. – Житомир : Видавництво ЖДТУ, 2010. – С. 295–298.
8. Шейн Э. Организационная культура и лидерство : Пер. с англ./ Под ред. Т. Ю. Ковалевой. – 3-е изд. – СПб. : Питер, 2007. – 336 с.

УДК 331.10

Шляга О.В., к.е.н., доцент,
доцент кафедри економіки підприємства
Запорізька державна інженерна академія

ЗАСТОСУВАННЯ МОТИВАЦІЙНОГО МОНІТОРИНГУ НА ПРОМИСЛОВОМУ ПІДПРИЄМСТВІ

Шляга О.В. Застосування мотиваційного моніторингу на промисловому підприємстві. У статті наведена схема організації мотиваційного моніторингу на промисловому підприємстві. Визначено середні індекси задоволеності працівників своєю трудовою діяльністю та оцінкою і винагородою за результатами праці. Розглянуто можливість використання в процесі мотиваційного моніторингу на ПАТ «ТКШЗ» такого інструментарію, як мотиваційний профіль. Оцінено мотиваційний потенціал аналізованого підприємства. Визначені напрямки подальших досліджень з використанням бюлетеня стимулів для практичного вирішення завдання створення в корпоративному менеджменті ПАТ «ТКШЗ» ефективного мотиваційного механізму.

Ключові слова: мотиваційний моніторинг, індекс задоволеності, мотиваційний профіль, мотиваційні фактори, мотиваційний потенціал підприємства.

Шляга О.В. Применение мотивационного мониторинга на промышленном предприятии. В статье приведена схема организации мотивационного мониторинга на промышленном предприятии. Определены средние индексы удовлетворенности работников своей трудовой деятельностью и оценкой и вознаграждением по результатам труда. Рассмотрена возможность использования в процессе мотивационного мониторинга на ПАО «ТКШЗ» такого инструментария, как мотивационный профиль. Оценен мотивационный потенциал анализируемого предприятия. Определены направления дальнейших исследований с использованием бюллетеня стимулов для практического решения задачи создания в корпоративном менеджменте ПАО «ТКШЗ» эффективного мотивационного механизма.

Ключевые слова: мотивационный мониторинг, индекс удовлетворенности, мотивационный профиль, мотивационные факторы, мотивационный потенциал предприятия.

Shliaga O.V. The use of the motivational monitoring on the industrial enterprise. The article shows the scheme of motivational monitoring organization on the industrial enterprise. The average indexes of satisfaction by its workers employment and of satisfaction by the evaluation and the reward for the work are estimated. The possibility of the use in monitoring motivational process on PJSC «TKShZ» such tool as motivational profile is considered. The motivational potential of the analyzed enterprise is reviewed. Key directions for the further researches with the usage of the bulletin incentives for the effective motivation mechanism creation in the corporate management of PJSC «TKShZ» are determined.

Keywords: motivational monitoring, index of satisfaction, motivational profile, motivational factors, enterprise's motivational potential.

Постановка проблеми. Люди є основою будь-якого підприємства: вони створюють його продукт, вони формують культуру підприємства, його внутрішній клімат, від них залежить те, чим є підприємство. Завдяки цьому люди в процесі управління підприєм-

ством є «предметом номер один». У процесі управління персоналом формуються кадри, встановлюється систему відносин між ними, відбувається їх включення у творчий процес спільної роботи, що сприяє розвитку персоналу, його навчанню і просуванню по роботі.

Системний підхід до мотивації персоналу є обов'язковою умовою професіоналізації управління та раціонального використання організаційних можливостей стимулювання працівників до трудової активності.

Мотивований персонал – це запорука успішної роботи і поступального руху підприємства для реалізації стратегії і зміцнення положення на ринку. Тому мотивація персоналу є універсальною темою, актуальність якої не зменшується, незважаючи на постійну увагу теоретиків і практиків менеджменту.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Методологічним фундаментом здійснення дослідження обраної тематики стали праці провідних вчених, фахівців та науковців. Так проблеми, що стосуються оцінки, мотивації та різних аспектів ефективного використання персоналу, досліджувалися у працях закордонних науковців, серед яких: М. Альберт, І. Ансофф, В. Веснін, М. Вудкок, А. Вучкович-Стаднік, Б. Генкін, Д. Кар-

негі, О. Карякін, О. Кібанов, Т. Кочієва, М. Магура, Е. Маслов, М. Мескон, І. Метцнер, Е. Моргунова, В. Травін, В. Трілленберг, М. Феонова, К. Флетчер, Ф. Хедурі, С. Шекшня та ін. Серед вітчизняних фахівців, які вивчають питання оціночних та мотиваційних механізмів персоналу, можна відзначити таких, як: Л. Балабанова, О. Березін, Д. Богиня, О. Бойко, В. Гриньова, О. Грішнова, В. Данюк, Г. Дмитренко, М. Дороніна, Г. Завіновська, А. Колот, В. Красношапка, А. Криворучко, А. Ласкавий, В. Лук'янихін, Н. Лук'яченко, Т. Мельник, В. Петюх, С. Сардак, Т. Сивашенко, В. Сладкевич, О. Стахів, О. Усатенко, О. Хандій, О. Чупир, А. Шлійко, Н. Шульга, Г. Щокін та ін. Результатом їхніх досліджень стала розробка окремих підходів, процедур, методів організації та проведення оцінки та функціонування системи мотивації персоналу.

І хоча питанням оцінки та мотивації персоналу приділено багато робіт вітчизняних

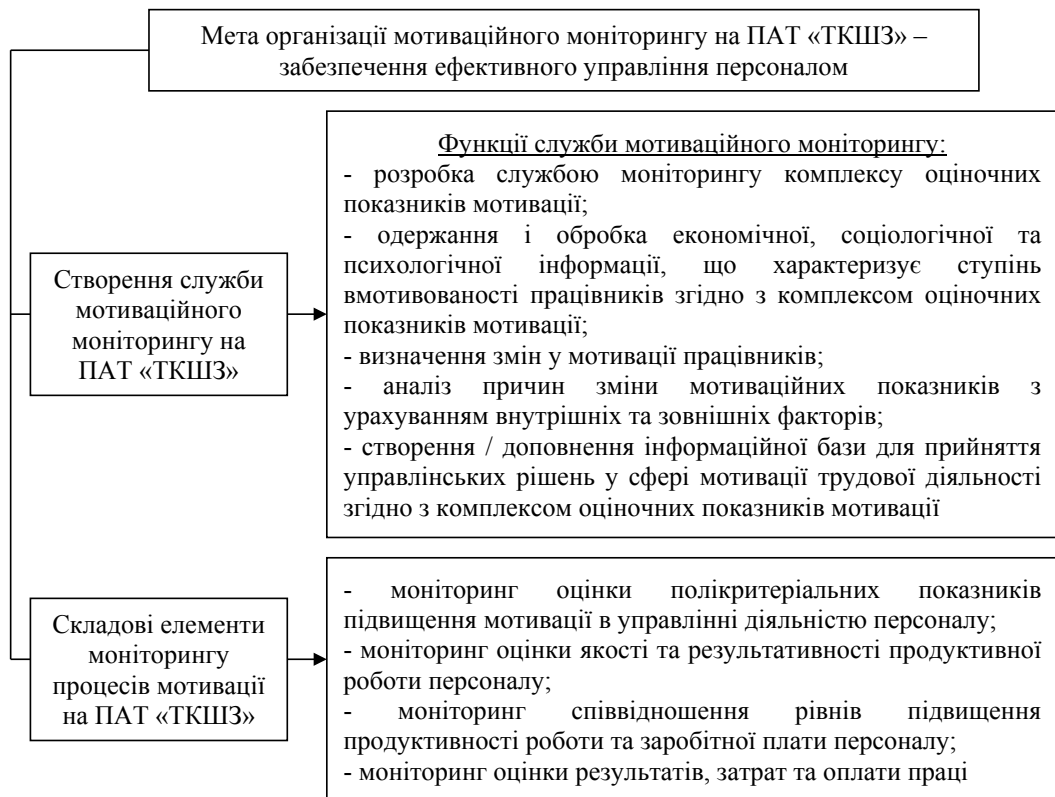

Рис. 1. Схема організації мотиваційного моніторингу на ПАТ «ТКШЗ»

та зарубіжних науковців, однак ряд питань потребують уточнення і доповнення. Представляють певний інтерес питання запровадження ефективних мотиваційних механізмів в умовах функціонування вітчизняних підприємств. Запровадження мотиваційного моніторингу є актуальним для більшості підприємств України, адже вивчення потреб, інтересів мотиваційної спрямованості персоналу здійснюється в Україні епізодично і вкрай поверхово. За таких умов діючи на підприємствах системи матеріальної і нематеріальної мотивації малоефективні. Усе це обумовлює актуальність і обґрунтовує вибір представленою дослідження.

Метою статті є дослідження можливостей застосування мотиваційного моніторингу на промисловому підприємстві в сучасних умовах господарювання.

Виклад основних результатів. Як зазначає Г. Дмитренко, феномен мотивації праці персоналу має економічну та соціальну сутність одночасно [1]. Невмотивований працівник не реалізує свою продуктивну силу повною мірою, у зв'язку з чим не додає продукції, а продуктивність його праці залишається низькою. І це при тому, що розвиток економіки забезпечують не стільки верстати, комп'ютери, матеріальні та енергетичні ресурси, скільки люди, які виробляють ці

ресурси та їх використовують. У цьому і полягає економічна сутність мотивації персоналу. Соціальна складова цієї сутності полягає у самореалізації людини, яка через невмотивованість до активної праці втрачає частину задоволення від трудової діяльності.

Існування достатньо широкого кола проблем у механізмі управління персоналом на ПАТ «Токмацький ковальсько-штампувальний завод» вимагає впровадження системи організації моніторингу мотивації трудової діяльності, схема процесу якої наведена на рисунку 1.

Основними причинами незадоволеності роботою на підприємстві ПАТ «ТКШЗ» є низька оплата праці, неефективне матеріальне та моральне стимулювання, відсутність взаємозв'язку між результатами праці та її винагородою, недостатня можливість підвищення кваліфікації, незначні перспективи кар'єрного росту.

Проаналізуємо можливості застосування моделі мотиваційного механізму на ПАТ «ТКШЗ», яка передбачає врахування потреб і результатів праці кожного окремого працівника, здійснення на цій основі оплати праці та стимулювання згідно з індивідуальними результатами кожного працівника.

Нами проведено соціологічні дослідження (анкетовано 40 осіб, що займають

Таблиця 1

Рівень задоволеності трудовою діяльністю у працівників ПАТ «ТКШЗ»

Ступінь задоволеності	Бал (x)	Кількість працівників (f)	Розрахункові величини (x × f)
Задоволеність працею			
Задоволені	+1	7	+7,0
Швидше за все задоволені	+0,5	9	+4,5
Вагаються відповісти	0	6	0
Швидше за все незадоволені	-0,5	14	-7,0
Незадоволені	-1	4	-4,0
Разом		40	+0,5
Задоволеність оцінкою та винагородою			
Задоволені	+1	2	+2,0
Швидше за все задоволені	+0,5	9	+4,5
Вагаються відповісти	0	5	0
Швидше за все незадоволені	-0,5	20	-10,0
Незадоволені	-1	4	-4,0
Разом		40	-7,5

посади керівників, їх заступників, головних спеціалістів, керівників служб і підрозділів ПАТ «ТКШЗ» для визначення рівня задоволеності працею, системами її оцінки, мотивації й стимулювання, також враховано тенденції до міграції, виявлено її спонукальні причини.

У таблиці 1 зазначені варіанти відповідей, кожній з яких присвоєний певний бал за розробленою методикою [2, с. 126].

На основі одержаних результатів опитування розрахуємо середній індекс задоволеності працівників своєю трудовою діяльністю та оцінкою і винагородою за результатами праці, який покаже у цифровому вираженні, наскільки працівників влаштовує праця на досліджуваному підприємстві, а також рівень оцінки й компенсації затрачених зусиль.

Середній ранг задоволеності приймає значення в інтервалі від -1,0 до +1,0 (тобто чим ближче значення індексу до +1,0, тим більше працівники задоволені власною працею і, навпаки, чим ближче значення показника до -1,0, тим менше задоволення трудовою діяльністю). Середній індекс обчислимо за формулою:

$$\bar{x}_n = \frac{\sum xf}{\sum f}, \quad (1)$$

де $\bar{x}_n$ – середній індекс n-ї ознаки;
 $\sum xf$ – сума розрахункових величин;
 f – чисельність працівників.

На ПАТ «ТКШЗ» середній індекс задоволеності працею становить:

$$\bar{x}_{n\text{задов.}} = +0,5 / 40 = +0,0125.$$

Отже, задоволеність має місце, але її значення досить низьке.

Середній індекс задоволеності оцінкою і винагородою за результати складає:

$$\bar{x}_{n\text{задов.}} = -7,5 / 40 = -0,1875.$$

Отриманий результат загалом характеризує загальну незадоволеність опитуваних.

У таблицях 2-3 наведено рейтинг причин задоволеності та незадоволеності своєю працею опитуваних керівників і спеціалістів та причини незадоволеності моральним і матеріальним стимулюванням. До того ж респонденти запропонували шляхи з підвищення задоволеності трудовою діяльністю, серед яких проанжовані були основні заходи з підвищення задоволеності працею.

Якщо в зарубіжних країнах лише у 10% пересічних працівників яскраво виражена

Таблиця 2

Рейтинг причин задоволеності та незадоволеності працею на ПАТ «ТКШЗ»

Причина задоволеності / незадоволеності працею	Питома вага відповідей, %	Ранг
Причини задоволеності		
Сприятливий соціально-психологічний клімат у колективі	41,4	1
Можливість підвищення кваліфікації, самовираження, змістовна, відповідальна робота	21,7	2
Сприятливий режим праці та відпочинку	13,0	¾
Відповідність винагороди затратам часу й енергії (вагомість винагороди для працівника)	13,0	¾
Високий рівень оплати праці	10,9	5
Усього	100,0	
Причини незадоволеності		
Низька оплата праці	42,4	1
Не престижність роботи	20,4	2
Незадовільні умови праці та відпочинку	16,7	¾
Відсутні перспективи кар'єрного росту	16,7	¾
Недостатня компетентність вищого керівництва	1,9	5/6
Затримка з виплатою зарплати	1,9	5/6
Усього	100,0	

потреба самореалізації та самовираження, то для керівників і спеціалістів досліджуваного підприємства це значення становить 21,7%. Ця різниця пояснюється як стату-сом працівників, так і вищим рівнем освіти зазначеної категорії працівників. З іншого боку, для більшості опитуваних головними є первинні потреби.

Нами встановлена наявність зв'язку між ступенем задоволеності своєю працею працівниками і потенційною мобільністю, тобто бажанням змінити місце роботи. Абсолютна більшість опитаних (82%) зазначила, що погодилися б негайно змінити місце роботи в разі пропозиції роботи, яка оплачується вище.

Удосконалення мотиваційного механізму на ПАТ «ТКШЗ» має передбачати усунення демотивуючих чинників. Тому на рівні підприємства першочерговим є підвищення особистої відповідальності кожного працівника в межах його компетенції та зацікавленості кожного працівника в результатах роботи підприємства, що включає дотримання трудової дисципліни та якісну працю, шляхом систематичного та прозорого контролю, самоконтролю.

Щоб спонукати працівників досягати мети організації, необхідно виявити мотиваційні потреби працівників і виміряти ступінь задоволеності цих потреб. Виділяють декілька груп мотивів праці, які в сукупності створюють єдину систему: змістовність праці, її корисність, мотиви, пов'язані

з визнанням роботи, мотиви одержання цінностей, а також мотиви, орієнтовані на певну інтенсивність діяльності.

У зарубіжній літературі технологія виявлення мотиваційних потреб працівників відома як модель Ш. Річі та П. Мартіна. Сутність методики Річі-Мартіна зводиться до своєрідного виявлення мотиваційних потреб працівників за допомогою тестів за 12 факторами (тільки один з яких суто матеріального характеру). Після обробки результати тестів можуть подаватися у вигляді підсумкових графіків і гістограм. Ці 12 факторів обґрунтовані Ш. Річі і П. Мартіном як найважливіші з множини інших факторів, що впливають на активізацію трудової діяльності працівників (таблиця 4) [3, с. 115-116].

Розглянемо можливість використання в процесі мотиваційного моніторингу на ПАТ «ТКШЗ» такого інструментарію, як мотиваційний профіль, що визначається через виявлення ставлення працівників до мотиваційних факторів (таблиця 5).

Технологія виявлення значимості факторів для кожного працівника пов'язана зі спеціальним тестуванням. Коли працівник відповідає на запитання тесту, він виражає свою думку з приводу того, який з цих факторів для нього є значимішим за інший, через кількість балів.

Тест сконструйований таким чином, щоб заохочувати відвертість респондентів. Його обсяг, необхідність порівняти 132 твердження і постійні повторення передбачають,

Таблиця 3

Причини незадоволеності моральним і матеріальним стимулюванням на ПАТ «ТКШЗ»

Причина незадоволеності	Питома вага відповідей, %	Ранг
Причини незадоволеності		
Відсутність зв'язку між результатами роботи та її винагородою	49,9	1
Незначний рівень заохочувальних виплат	22,9	2
Відсутність морального стимулювання	20,8	3
Незрозумілість нарахування премій	6,4	4
Основні шляхи підвищення рівня задоволеності трудовою діяльністю		
Підвищити рівень оплати праці	49,5	1
Поліпшити організацію і умови праці	60,5	2
Надати можливість професійного росту	20,0	3

Основні фактори мотивації працівників в організації

№ з/п	Назва фактора	Сутність мотиваційних факторів
1.	Високий заробіток	Потреба мати високу заробітну плату, матеріальні винагороди, набір пільг та надбавок. Ця потреба виявляє тенденцію до змін у процесі трудового життя; збільшення витрат зумовлює підвищення значення цієї потреби (наприклад, наявність боргів, виникнення нових сімейних обов'язків, додаткові чи важкі фінансові зобов'язання)
2.	Умови праці	Потреба мати гідні умови праці та комфортне оточуюче середовище
3.	Структурування роботи	Потреба мати чітко структуровану роботу; наявність зворотного зв'язку та інформації, які б дали можливість оцінити результати своєї роботи; потреба у зменшенні невизначеності та встановленні правил і директив виконання роботи. Ця потреба може бути індикатором стресу або стурбованості. Вона може зростати або знижуватись, коли людина стикається із серйозними змінами у своєму особистому житті або на роботі
4.	Соціальні контакти	Потреба в соціальних контактах, тобто потреба у спілкуванні з широким колом людей, тісних стосунках з колегами. Це показник прагнення працювати з іншими людьми, який не слід плутати з тим, наскільки добре людина ставиться до своїх колег
5.	Стійкі взаємини	Потреба формувати і підтримувати довгострокові стабільні взаємини з невеликим колом колег
6.	Визнання	Потреба у визнанні з боку інших людей, цінуванні досягнень та успіхів індивідуума оточуючими. Цей показник вказує на спрямованість до професійної (горизонтальної) кар'єри, це потреба особистості в увазі з боку інших людей, бажання відчувати власну значущість
7.	Прагнення до досягнень	Потреба ставити перед собою складні завдання та досягати їх, дотримуватися поставлених завдань і бути самомотивованим. Показник прагнення визначати для себе і завойовувати складні багатообіцяючі рубежі
8.	Влада і впливовість	Потреба у впливовості та владі; прагнення керувати іншими; прагнення до конкуренції та впливовості. Це показник конкурентної наполегливості, прагнення до вертикальної (посадової) кар'єри
9.	Різноманітність і зміни	Потреба у постійних змінах, прагнення уникати рутини, завжди перебувати у стані піднесення, готовності до дій
10.	Креативність	Бажання бути людиною нетривіального мислення, спроможним до аналізу, відкритим до нових ідей працівником. Цей показник свідчить про тенденції до прояву допитливості, нетривіального мислення, але ідеї, які вносить і до яких прагне такий індивідуум, не обов'язково будуть правильними та прийнятними
11.	Самовдосконалення	Потреба у власному вдосконаленні та розвитку як особистості. Показник бажання самостійності, незалежності, самовдосконалення
12.	Цікава та корисна робота	Потреба у відчутті виконання суспільно корисної роботи. Це показник потреби в роботі, що наповнена змістом і значенням, з елементами суспільної корисності

що навіть ті, хто на початковому етапі заповнення профілю намагаються дати найбільш виграшну для себе відповідь, зрештою відкривають свої справжні думки.

Результати опитування згруповані та виражають загальну значимість факторів для працівників ПАТ «ТКШЗ».

Під час наступного опитування вимірювався ступінь задоволеності потреб працівників по кожному фактору. Для цього

респондентам пропонувалося заповнити таблицю 3.6, у третій колонці якої працівник має визначити ступінь задоволеності кожним з дванадцяти факторів за шкалою від 0 до 1 з кроком 0,1. Значення 0 – відповідає визначенню цілком незадоволений, а 1 – цілком задоволений.

Далі значення із таблиці 5 необхідно перенести на діаграму, яка поділена на чотири квадрати (рисунок 2). По верти-

Таблиця 5

Інформація для складання мотиваційного профілю працівників ПАТ «ТКШЗ»

№ фактора	Мотиваційний фактор	Значимість фактора	Ступінь задоволеності
1.	Висока заробітна плата та матеріальне заохочення	0,7	0,5
2.	Комфортні фізичні умови праці	0,3	1,0
3.	Структурування роботи	0,3	1,0
4.	Соціальні контакти: на рівні легкого спілкування з широким колом людей	0,7	1,0
5.	Стійкі взаємовідносини: тісні стосунки з невеликим колом людей	0,4	1,0
6.	Визнання заслуг	0,9	0,7
7.	Прагнення до досягнень	0,9	0,7
8.	Влада і впливовість	0,7	0,9
9.	Різноманітність і зміни	0,9	0,5
10.	Креативність	0,8	0,5
11.	Самовдосконалення	1,0	0,6
12.	Цікава та корисна робота	0,8	0,9

Рис. 2. Діаграма фактичного мотиваційного профілю працівників заводу

кальній шкалі діаграми нанесені значення мотиваційних факторів, а по горизонтальній – їх задоволеність. В першому квадраті значення фактора і задоволеність перебувають у межах від 0 до 0,5. В другому – значення фактора лежить у діапазоні від 0,6 до 1, а значення задоволеності – від 0 до 0,5. В третьому квадраті значення фактора і задоволеності в межах від 0,6 до 1. І, нарешті, в четвертому значення фактора знаходиться в межах від 0 до 0,5, а задоволеності – від 0,6 до 1.

Слід зазначити, що позитивним є той факт, що жоден фактор не потрапив у квадрат I, який характеризується низькими мотиваційними потребами та низькою задоволеністю працівників.

Особливої уваги заслуговує квадрат II, який характеризується високими мотиваційними потребами і низькою задоволеністю виявлених потреб. З наведеної на рисунку 3.3 діаграми видно, що для мотивування опитаних працівників передусім необхідно звернути увагу на фактори 9 (різноманітність і зміни), 10 (креативність) і 1 (висока заробітна плата та матеріальне заохочення), так як вони знаходяться в другому квадраті діаграми, що свідчить про їх високу значимість і низьку задоволеність.

Не слід ігнорувати і фактор 11 (самовдосконалення), оскільки він знаходиться в третьому квадраті на межі з другим.

Щоб відслідковувати стан мотивації працівників, пропонуємо використати мотиваційний потенціал, який характеризує готовність працівника до максимальної трудової віддачі, розвитку конкурентоспроможності, реалізації в роботі набутих знань, здібностей, умінь, навичок і відображає ступінь задоволеності мотиваційних потреб працівника.

Чим вище значення мотиваційного потенціалу, тим більша задоволеність мотиваційних потреб працюючих. Чим більша задоволеність мотиваційних потреб працюючих, тим ефективнішою для підприємства може бути робота таких працівників.

Щоб визначати мотиваційний потенціал працівника ($M_{\text{працівника}}$), необхідно додати всі значення ступеня задоволеності (С), які зафіксовані в таблиці 5. Тобто моти-

ваційний потенціал через ступінь задоволеності мотиваційних потреб визначається з формули:

$$M_{\text{працівника}} = C_1 + C_2 + C_3 + \dots + C_1. \quad (2)$$

Мотиваційний потенціал підприємства ($M_{\text{підприємства}}$) можна визначити таким чином [51, с. 138]: додати всі значення мотиваційних потенціалів працівників і поділити цю суму на їхню кількість. Звичайно, в питаннях мотивації повинен бути індивідуальний підхід до кожного працівника, але мотиваційний потенціал підприємства характеризує в цілому роботу керівництва в питаннях управління персоналом.

Згідно з даними таблиці 5, мотиваційний потенціал ПАТ «ТКШЗ» складає:

$$M_{\text{підприємства}} = (0,5 + 1,0 + 1,0 + 1,0 + 1,0 + 0,7 + 0,7 + 1,0 + 0,5 + 0,5 + 0,6 + 0,9) / 12 = 0,775.$$

Якщо взяти до уваги, що всі опитування побудовані на дванадцяти факторах мотивації, і припустити, що за всіма факторами задоволеність максимальна, тобто дорівнює одиниці, то максимальне значення мотиваційного потенціалу підприємства буде дорівнювати 1,0. Відтак, можна вважати мотиваційний потенціал підприємства достатньо високим, однак в підприємства існують резерви для його підвищення.

Висновки. Таким чином, формування системи організації моніторингу мотивації трудової діяльності промислового підприємства є реальним і дієвим засобом активізації трудових процесів і створення основи ефективного стимулювання на основі взаємозв'язку між результатами праці та її винагородою.

На прикладі ПАТ «ТКШЗ» проаналізовано можливості застосування моделі мотиваційного механізму, яка передбачає врахування потреб і результатів праці кожного окремого працівника, здійснення на цій основі оплати праці та стимулювання згідно з індивідуальними результатами кожного працівника.

Практичне вирішення завдання створення в корпоративному менеджменті ПАТ «ТКШЗ» ефективного мотиваційного механізму припускає активне використання

для цих цілей творчих і прикладних розробок закордонних і вітчизняних учених, а також досвіду передових підприємств, де досягнуті значні успіхи в цій сфері діяльності. Актуальним способом зниження плинності, підвищення конкурентоспроможності персоналу та розвитку підприємства в цілому є перехід від відчуття мотиваційного середовища до її систематичного вимірювання, вивчення та вдосконалення на цій основі системи стимулювання. Якраз для цього необхідний мотиваційний моніторинг, який дозволить підняти відносини між роботодавцем та працівником на новий, більш якісний рівень.

Визначення універсальних заходів, які повинен впровадити керівник, щоб вплинути на певний мотиваційний фактор того чи іншого працівника, або комплексу заходів, які потрібно впровадити на підприємстві, щоб задовольнити мотиваційні потреби основної частини працівників, виявляється важким завданням. Проте певний алгоритм можна запропонувати. Для цього необхідно розглянути можливість використання бюлетеня стимулів, в якому міститиметься стисла інформація з певного кола питань, а саме застосування стимулів для задоволення мотиваційних потреб працівників на підприємстві.

Список літератури:

1. Дмитренко Г.А. Мотивация и оценка персонала [Електронний ресурс] : учеб. пособие / Г.А. Дмитренко, Е.А. Шарапатова, Т.М. Максименко. – К.: МАУП, 2002. – 248 с. – Режим доступу : http://tourlib.net/books_men/dmitrenko.htm.
2. Шлійко А.В. Удосконалення мотиваційного механізму ефективності праці на підприємствах аграрної сфери економіки / А.В. Шлійко // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 6 (120). – С. 124-130.
3. Гомба Л.А. Мотиваційні важелі управління персоналом підприємства в системі його моніторингу / Л.А. Гомба // Менеджмент. – 2010. – № 3 (21). – С. 111-118.
4. Сівашенко Т.В. Сучасні підходи до оцінки персоналу / Т.В. Сівашенко // Економічний аналіз: зб. наук. пр. – Тернопіль : Видавництво ТНЕУ «Економічна думка», 2011. – Вип. 8, ч. 2. – С. 315-318.
5. Харун О.А. Моніторинг процесів мотивації в механізмі управління персоналом підприємств машинобудування / О.А. Харун // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 6. – Т. 2. – С. 168-173.

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 657.1:075.8

Незвещук-Когут Т.С., к.е.н.,
доцент кафедри менеджменту і туризму
*Чернівецький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету*

ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ ТА МЕНЕДЖМЕНТУ РОЗВИТКУ ГОТЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ У ПРИКОРДОННОМУ РЕГІОНІ

Незвещук-Когут Т.С. Формування концепції та менеджменту розвитку готельних підприємств у прикордонному регіоні. У статті проведено аналіз основних тенденцій розвитку підприємств готельного господарства. Проаналізовано динаміку туристичних потоків України та Чернівецької області. Визначено особливості формування концепції розвитку готельних підприємств Чернівецької області з урахуванням прикордонного положення.

Ключові слова: готельні підприємства, готельний бізнес, туристичні потоки, прикордонне положення, концепція розвитку, стратегія менеджменту.

Незвещук-Когут Т.С. Формирование концепции и менеджмента развития гостиничных предприятий в приграничном регионе. В статье проведен анализ основных тенденций развития предприятий гостиничного хозяйства. Проанализирована динамика туристических потоков Украины и Черновицкой области. Определены особенности формирования концепции развития гостиничных предприятий Черновицкой области с учетом приграничного положения.

Ключевые слова: гостиничные предприятия, гостиничный бизнес, туристические потоки, пограничное положение, концепция развития, стратегия менеджмента.

Nezveschuk-Kohut T.S. Formation of concept and development management of hotel companies in the border regions. The article analyzes the main trends of hotel development companies and the dynamics of Ukrainian and Chernivtsi tourist flows. The author defines formation features of the recovery concept of Chernivtsi Oblast hotels considering cross-border state.

Keywords: hotel enterprises, hotels, tourist flows, border position, development concept, management strategy.

Постановка проблеми. Як показує світовий досвід, туристичний бізнес володіє комплексним соціально-економічним, економічним і культурним впливом на розвиток конкретних регіонів. У зв'язку з цим він може бути використаний в якості економічного важеля пожвавлення економіки [1]. Водночас, при обмеженості державного фінансування та наявному кризовому стані різних сфер економіки, саме туризм та його

складові повинні стати основними чинниками розвитку регіону. Повною мірою це відноситься до Чернівецької області, яка до того ж характеризується перевагами прикордонного положення.

Чернівецька область – це регіон багатопрофільного літнього та зимового гірсько-спортивного туризму, масового пізнавально-оздоровчого відпочинку, а також бальнеологічного лікування. Крім того,

через своє вигідне географічне розташування Буковина є транзитною територією на шляху прямування з Румунії та Молдови до міст Західної України та до країн Європейського Союзу.

Зазначені умови визначають характер, принципи, концепцію та менеджмент розвитку підприємств сфери туризму, у тому числі готельного господарства. Однак під впливом зовнішнього середовища та інших факторів впливу виникає необхідність формування сучасних ефективних систем управління з метою відповідності послуг міжнародним стандартам, пошуку нових споживачів, реагування та зміну туристичних потоків тощо. Це зумовлює актуальність визначення особливостей формування концепції та менеджменту розвитку готельних підприємств в умовах, які склалися в Чернівецькій області.

Мета дослідження. Здійснити аналіз принципів діяльності підприємств готельного господарства, дослідити основні фактори, які впливають на функціонування готелів у Чернівецькій області, як прикордонного регіону, визначити особливості формування концепції та менеджменту розвитку підприємств готельного господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання теорії та практики формування концепції та стратегії розвитку підприємств готельного господарства, а також туристично-рекреаційних підприємств висвітлені в працях таких провідних учених як: М. Бойко, І. Винниченко, Л. Мармуль, С. Мельниченко, Т. Ткаченко, О. Сараліної, О. Соколової, Л. Шульгіної, В. Шкромеди та ін. Однак в існуючих наукових дослідженнях недостатньо вивчені питання впливу факторів на формування концепції розвитку готельних підприємств, розташованих на територіях прикордонних регіонів.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах поглиблення відносин між Україною і Європейським Союзом, підґрунтям якого стало підписання відповідної Угоди про асоціацію, виникає гостра потреба підвищення якості готельної пропозиції до рівня міжнародних стандартів, розширення ринків збуту, розробки якісно нової концепції розвитку готельних підприємств, що сприятиме сталому розвитку туристичної

сфери в цілому. З однієї сторони зазначене вимагає значної концентрації зусиль як державних установ, так і суб'єктів готельного бізнесу. Така координація дій передбачає виконання ряду завдань, у тому числі:

- корегування законодавчої бази та стандартів готельного обслуговування;
- формування концепції та стратегії розвитку готельного бізнесу;
- створення сприятливих умов для залучення інвестицій у сферу туризму, готельне господарство, інфраструктуру;
- реалізація заходів щодо зміцнення позитивного іміджу України;
- забезпечення безпечних умов перебування туристів під час подорожі тощо.

З іншої сторони, перед сучасним готельним підприємством у таких умовах виникає потреба розробки актуальної концепції діяльності та впровадження нової стратегії розвитку. Загалом, класичним підходом до визначення стратегії є її ототожнення із засобом досягнення цілей підприємства. Він заснований на тому, що формулювання стратегічних цілей підприємства невід'ємно пов'язане з розробкою шляхів їх досягнення, і тому в даному розумінні стратегія визначається як план або модель дій. Так, А. Чандлер розглядав стратегію як визначення основних довгострокових цілей і орієнтирів підприємства, визначення курсу дій і розподіл ресурсів, необхідних для їх досягнення. При цьому основним процесом у виборі та розробці стратегії він визначав раціональне планування [3].

На наш погляд, стратегія управління підприємствами готельного господарства – це концепція виживання, функціонування та розвитку підприємств в умовах ринкових відносин, яка залежить від передумов, притаманних будь-якому підприємству, яка передбачає:

- розробку місії та цілей підприємства на майбутнє;
- визначення реальних можливостей та стратегічних завдань,
- вивчення впливу зовнішніх факторів;
- розробку механізму виявлення та вирішення проблем;
- розробку плану економного та раціонального витрачання ресурсів, у тому числі людських та енергетичних;

– постійний моніторинг вимог та очікувань споживачів, позицій конкурентів, динаміки ринку тощо;

– невідкладну управлінську реакцію на небезпеки та загрози.

З цих позицій формування концепції розвитку готельних підприємств варто розглядати як системний процес, який дозволяє проаналізувати суть умов, в яких працює готельний бізнес, визначає їх місію, цілі і завдання, розробляє головні напрями та заходи збалансованості його розвитку в умовах динамічної зміни зовнішнього середовища при максимальному використанні всіх наявних ресурсів прикордонного регіону. Дослідження теоретичних та практичних основ формування концепції розвитку готельних підприємств становить необхідну передумову дослідження туристичних потоків України та Чернівецької області, що, у свою чергу, впливали та впливають на діяльність готельних підприємств.

Так, відповідно до класифікації Всесвітньої Туристичної Організації (ВТО) Україна належить до Європейського туристичного регіону, у межах якого згідно принципу регіональної континентальності та особливостей пропозиції турпродукту виділяють п'ять субрегіонів: Північний; Західний; Центрально-Східний; Південний; Східно-

Середземноморський [1]. Україна відноситься також до Центрально-Східного субрегіону, до якого також входять ще 20 країн, із них безпосередньо межують з Україною Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія, Росія, Білорусь та Молдова. Таке межування з багатьма країнами Європи звичайно впливає на туристичні потоки, що здійснюються на територіях транскордонних регіонів.

Аналізуючи динаміку в'їзду іноземних громадян в Україну за останні п'ять років, нами було виявлено, що більше 90% від загальної кількості туристів, які відвідали Україну, припадає на іноземних туристів з країн-сусідів. (таблиця 1). Це пояснюється територіальною близькістю між прикордонними регіонами та до основних туристичних потоків, наявністю прямого транспортного зв'язку та спрощеного візового режиму між деякими транскордонними регіонами.

Як видно з наведеної таблиці 1, найбільше іноземних туристів, що прибували в Україну, були з Російської Федерації (33% від загальної чисельності іноземних туристів, що прибули в Україну, у 2009 р., 41% – у 2013 р.), Молдови (21% – у 2009 р., 22% – у 2013 р.) та Білорусі (14% – у 2009 р., 13,5% – у 2013 р.). Дещо менше туристів відвідали Україну з Польщі (12% – у 2009 р., 5,1% – у 2013 р.), Угорщини (3,9% у

Таблиця 1

Кількість іноземних туристів, що відвідали Україну з країн-сусідів, протягом 2009-2013 рр.

тис. осіб

Країна	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	+/- 2013/2009
Білорусь	2984,6	3 058, 0	2643,9	3091,7	3 353,6	+368,9
Молдова	4339,1	4063,4	4071,7	4849,1	5 417,9	+1 078,8
Польща	2546,1	2089,6	1720,1	1404,0	1 259,2	-1286,9
Російська Федерація	6964,4	7900,4	9018,5	9526,6	10284,7	+3 320,3
Румунія	1077,3	910,4	735,2	791,2	877,2	-200,0
Словаччина	537,5	609,9	564,3	476,5	424,3	-113,2
Угорщина	814,8	944,7	862,0	742,4	771,0	-43,
Всього з країн-сусідів	19263,9	17487,1	19615,9	20881,9	22 388,1	-3124,2
Всього по Україні з усіх країн світу	20798,3	21203,3	21415,2	23012,8	24 671,2	+3 872,8

2009 р., 3,1% – у 2013 р.), Румунії (5,1% – у 2009 р., 3,5% – у 2013 р.), Словаччини (2,6% – у 2009 р., 1,7% – у 2013 р.). Крім того, у досліджуваному періоді відслідковувалася тенденція збільшення туристичних потоків з країн колишнього СРСР та зменшення кількості туристів з країн Європейського Союзу. Туристичні потоки, сформовані за часів незалежності України аж до 2014 року, зумовили необхідність адаптації підприємств готельного господарства до потреб основних груп туристів, що проживали в цих підприємствах. Однак, зважаючи на складну політичну та економічну ситуацію, яка спостерігається в Україні з початку 2014 року, розраховувати на позитивну динаміку в'їзного туризму, у тому числі з країн колишнього СРСР, є наразі неможливим.

Тому перед підприємствами готельного господарства сьогодні постає гостра необхідність переорієнтування концепції їх розвитку в напрямку внутрішнього споживача, а також іноземного туриста з країн Європейського союзу, інших країн світу. Аналізуючи динаміку туристичних потоків Чернівецької області варто відзначити, що дана область – одна з найменших за площею областей України, що розташована на межі з Румунією (члена Європейського Союзу) та Молдовою (асоційованого партнера Європейського Союзу). Туристична Буковина має унікальні перспективи, які реалізуються в безліч проєктах і державних цільових програмах.

Одним із стратегічних пріоритетів Програми соціально-економічного розвитку Чернівецької області є розвиток туристичної галузі та популяризація туристичних атракцій. Однак, не зважаючи на реаліза-

цію зазначених програм аналіз динаміки в'їзного туризму в Чернівецькій області за період 2009-2013 рр. показав, що починаючи з 2010 р. прослідковується помітне значне зменшення кількості туристів (таблиця 2).

З наведеної таблиці 2 видно, що кількість внутрішніх туристів, які відвідали регіон у 2013 р. становила 3,1 тис. осіб, тобто порівняно з 2009 р. зменшилася на 90%. Аналогічна ситуація спостерігається щодо чисельності іноземних туристів, які відвідали Чернівецьку область. Так, у 2009 р. за даними статистичної форми 1-Тур їх налічувалося 37,2 тис. осіб, а в 2013 р. – лише 500 осіб. Варто відзначити, що аналіз, проведений на основі статистичної звітності «Звіт про діяльність туристичної організації» (форма 1-Тур) не повністю відображає реальну динаміку туристичних потоків, оскільки враховує лише тих туристів, які скористалися послугами туристичних підприємств.

Іншим важливим кроком дослідження туристичних потоків Чернівецької області є аналіз структури іноземних туристів, у тому числі за країнами їхнього походження, за даними готельних підприємств. Так, за даними готелів та інших аналогічних засобів Буковини в 2013 р. було обслуговано 7597 іноземних туристів (табл. 3).

Проаналізувавши структуру іноземних туристів, що відвідали Чернівецьку область у 2013 р. і зупинилися в готельних підприємствах, можна зробити такі висновки:

1. Основна маса туристів були резидентами російськомовних (Молдова, Білорусь, Російська Федерація), та прикордон-

Таблиця 2
Динаміка туристичних потоків в Чернівецькій області (за формою 1-Тур)

тис. осіб

Туристичні потоки і показники	Роки					+/- 2013/2009
	2009	2010	2011	2012	2013	
Кількість туристів, осіб	63,1	64,1	48,4	18,9	18,6	- 44,5
з них: іноземних туристів	5,8	4,1	2,2	0,6	0,5	- 4,3
зарубіжних туристів	20,1	23,2	20,5	13,9	15,1	- 5,0
внутрішніх туристів	37,2	36,7	25,7	4,5	3,1	-34,1
Екскурсантів, осіб	15,9	6,3	5,1	3,2	2,7	-13,2

них (Польща, Румунія) країн, відповідно за даний період їх частка в загальній структурі складає 46,2% та 20%.

2. На другому місці знаходяться туристи з німецькомовних країн (Німеччина, Австрія, Швейцарія), зокрема їх

частка в загальній структурі іноземних туристів становить 5%.

3. На третьому місці знаходяться туристи з англійомовних країн (Велика Британія, США, Канада). Так, їх частка складає 2%.

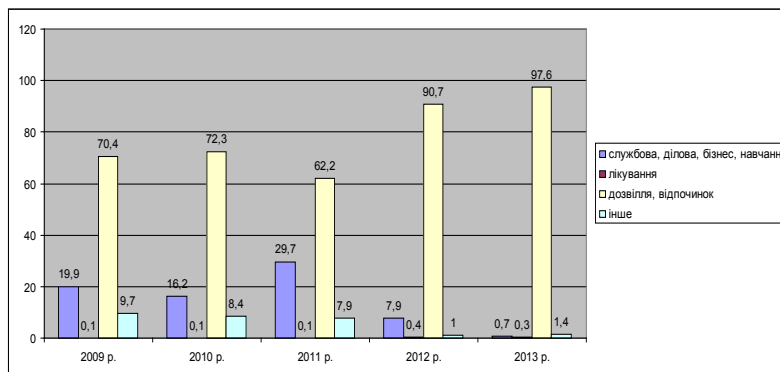

Рис. 1. Розподіл туристів Чернівецької області в 2013 році за метою відвідування

Таблиця 3

Кількість обслугованих іноземців готелями та аналогічними засобами Чернівецької області у 2013 р.

Назва країни	Кількість обслугованих іноземців	З них		
		готелях	мотелях	туристичних базах, притулках, таборах, інших місцях тимчасового розміщення
Усього по країнах світу	7597	6303	6	1288
1. З них прибули до України з колишнього СРСР, у т.ч. з	3697	2865	3	829
– Молдови	1504	1172	2	330
– Білорусі	1016	898	-	118
– Російської Федерації	996	671	2	330
2. З них прибули з:				
– Румунії	1008	963	1	44
– Польщі	532	432	-	100
– Німеччини	284	246	2	36
– Австрія	79	79	-	-
– Швейцарія	17	17	-	-
– США	132	110	-	22
– Великобританія	74	24	-	50
– Канаді	55	25	-	30
– Чеської Республіки	115	106	-	9
– Ізраїлю	112	112	-	-

4. Окрему увагу варто звернути на кількість туристів, що прибули з Ізраїлю, частка яких у загальній структурі лишається стабільною протягом багатьох років – 1,0%.

Аналіз структури іноземних туристів, залежно від мети відвідування Чернівецької області в розрізі мотивів: відпочинок, службова та ділова мета (бізнес), лікувальні та спеціалізовані тури, показав результат, зображений на рис. 1.

Аналізуючи мотиви приїзду іноземних туристів, слід зауважити про значне збільшення туристів, які відвідують регіон з метою відпочинку, – з 70,4% – у 2009 р., до 97,6% – у 2013 р., та різке зменшення кількості туристів зі службовою метою з 19,9% – у 2009 р. до 0,7% – у 2013 р. Також негативна динаміка спостерігається з кількістю туристів, які відвідали Чернівецьку область з метою лікування з 9,7% у 2009 р. до 0,7% у 2013 р.

Два останніх показника свідчать, по-перше, про значну ймовірність похибки при відображенні статистичної звітності, а по-друге, поєднання високих цін з відсутністю якісного сервісу при обслуговуванні туристів у спеціалізованих турах та лікувальних рекреаційних закладах не спонукає їх до збільшення відвідування Буковини. Крім того, за результатами проведеного нами опитування було виявлено, що в структурі додаткових послуг готелів 60% переважають послуги харчування та розваг; 30% – послуги для бізнесу (оренда конференц-залів, послуги перекладача, інші послуги), 10% – інші додаткові послуги.

При дослідженні кваліфікаційних вимог персоналу було виявлено, що лише 50% персоналу мають відповідну освіту, 30% персоналу готелів володіють англійською мовою, 10% – німецькою, і лише 5% – румунською та молдовською мовою. При здійсненні моніторингу стану інформаційної політики було виявлено, що лише 20% офіційних веб-сайтів готелів Чернівецької області мають, окрім української, російську та англійську версії.

Отже, провівши теоретичне та аналітичне дослідження діяльності готельних підприємств та вивчивши умови і фактори, що впливають на формування концепції

діяльності підприємств готельного господарства, нами було виявлено, що переважна більшість готельних підприємств Чернівецької області ще не адаптувалися до сучасних негативних умов впливу зовнішнього середовища; не розробили концепцію розвитку, враховуючи зміни; не проводять маркетингові дослідження, за результатами яких розробляли відповідні стратегії; не популяризують Буковину як регіон як безпечний регіон для відпочинку, рекреації та оздоровлення. Зазначене відповідно негативно впливає на зменшення кількості туристів, у тому числі – іноземних.

Враховуючи іноземний досвід міжнародного готельного бізнесу, варто виділити такі особливості формування концепції діяльності підприємницьких структур готельної сфери, впровадження яких у практику менеджменту дозволило б забезпечити розвиток як готельних підприємств, так і готельного бізнесу загалом, у тому числі:

1) централізація управління підприємством: єдиний центр бронювання, у тому числі з можливістю здійснювати бронювання іноземними мовами (російською, англійською, німецькою, румунською, ідиш); доведення операційної інформації до місць виконання; формування якісного готельного продукту, активізацію всіх господарських служб; забезпечення професіоналізму та знання іноземних мов персоналу готелю;

2) інтеграція готельного бізнесу з іншими сферами сервісу – ресторанним господарством, спортивними, торговельними та розважальними закладами; навчальним закладами, бізнес структурами з метою проведення спільних заходів, популяризації можливостей готелю;

3) розробка нових готельних продуктів та пропозицій з урахуванням різних верств населення за рівнем доходу, за віковою структурою, національними особливостями тощо.

4) поглиблення спеціалізації готельних підприємств – розширення спектру додаткових послуг з урахуванням результатів маркетингових досліджень потреб потенційних споживачів, у тому числі з країн-сусідів;

5) створення туристичних кластерів, у тому числі транскордонних (на території

Чернівецької області, Україна – Сучавського повіту, Румунія), до складу яких входили б туристичні та готельні підприємства, державні та комерційні установи, навчальні заклади, рекреаційні підприємства тощо);

6) тотальне впровадження інноваційних інформаційних технологій, у тому числі щодо реалізації інформаційної політики;

7) використання засобів пропаганди туристичної Буковини в країнах-сусідах, а також, у країнах, з яких найбільше прибуває туристів, оскільки саме ці іноземні туристи є перспективною цільовою аудиторією. Виготовлення рекламної, сувенірної та іншої продукції, що буде нести рекламно-інформаційний характер, саме німецькою, англійською та російською мовами.

8) розвиток та популяризація туристичного бренду Буковини на міжнародному рівні; залучення до цієї роботи всіх буковинців, у тому числі через соціальні мережі.

Крім того, при формуванні загальної концепції розвитку готельних підприємств варто використовувати додаткові управлінські можливості, що передбачені Угодою про асоціацію між Україною та Європейським союзом. Згідно статті 401 співробітництво України та Європейського Союзу зосереджується в галузі туризму на таких напрямках: «обміні інформацією, найкращими практиками, досвідом та передачі «ноу-хау», зокрема інноваційних технологій; встановленні стра-

тегічного партнерства між державними, приватними та суспільними інтересами з метою забезпечення сталого розвитку туризму; просуванні та розвитку туристичних продуктів і ринків, інфраструктури, людських ресурсів та інституційних структур; розвитку та імplementації ефективних політик і стратегій, зокрема відповідних правових, адміністративних та фінансових аспектів; навчання спеціалістів з туризму, а також нарощенні потенціалу в галузі туризму з метою підвищення стандартів якості надання туристичних послуг; розвитку і сприянні туризму на основі місцевих громад» [3].

Висновки. Врахування зазначених особливостей при формуванні концепції та менеджменту розвитку готельних підприємств у прикордонному регіоні, на нашу думку, позитивно вплине на динаміку туристичних потоків у Чернівецьку область, підвищить заселеність готельних підприємств, сприятиме підвищенню їх доходності та модернізації. Реалізація концепції розвитку готельних господарств також сприятиме підвищенню рівня життя населення прикордонного регіону (через збільшення зайнятості в готельному господарстві, рівня заробітної плати, надходження до місцевого бюджету), облаштуванню зовнішнього середовища, розвитку інфраструктури сільських територій, збереженню довкілля, інтенсифікації міжнародних зв'язків у регіоні.

Список літератури:

1. Близнюк А.М., Коніщева Н.Й., Давиденко Л.І. Механізми державного регулювання сфери туризму: сутність та шляхи удосконалення // Вісник ДІТБ. – 2007. – № 11. – С. 76-84.
2. Мармуль Л.О. Організаційно-економічний механізм функціонування туристично-рекреаційних підприємств: моногр. / Л.О. Мармуль, О.А. Сарапіна. – К.: ННЦ «Ін-т аграр. екон.», 2006. – 180 с.
3. Пастухова В.В. Стратегічне управління підприємством: філософія, політика, ефективність. – Київ: КНТЕУ, 2002. – 301 с.
4. Ткач В.О., Кукліна Т.С. Розвиток системи маркетингу туристичних послуг: Монографія. – Запоріжжя: ЗНТУ, 2011. – 111 с.
5. Туризм, відпочинок та санаторно-курортне лікування в області: статистичний збірник / Головне управління статистики у Чернівецькій області. – Чернівці, 2014. – 88 с.
6. Шульгіна Л.М. Маркетинг підприємств туристичного бізнесу: монографія / Л.М. Шульгіна. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2005. – 597 с.

УДК 65.012.3/4

Рега М.Г., к.е.н.,
доцент кафедри маркетингу
Мукачівський державний університет

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ОРІЄНТАЦІЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ТУРИЗМУ

Рега М.Г. Соціально-економічна орієнтація розвитку підприємств туризму. У статті розглянуто існуючі теоретичні підходи до соціально-економічної орієнтації розвитку підприємств туризму. Узагальнено сучасні нові організаційні форми управління підприємствами туристичної сфери. Визначено напрями удосконалення пріоритетних завдань щодо розвитку туризму і запровадження ефективних методів економічного стимулювання.

Ключові слова: туристичне підприємство, туристична сфера, туристичний потенціал, туристична послуга.

Рега М.Г. Социально-экономическая ориентация развития предприятий туризма. В статье рассмотрены существующие теоретические подходы к социально-экономической ориентации развития предприятий туризма. Обобщены современные новые организационные формы управления предприятиями туристической сферы. Определены направления совершенствования приоритетных задач в развитии туризма и внедрении эффективных методов экономического стимулирования.

Ключевые слова: туристическое предприятие, туристическая сфера, туристический потенциал, туристическая услуга.

Rega M.G. Socio-economic orientation tourism development enterprises. In the article the existing theoretical approaches to socio-economic development orientations of tourism enterprises. Overview modern new organizational forms of business management tourism industry. The directions improvement of the priorities in the development of tourism and the introduction of effective methods of economic stimulation.

Keywords: business travel, tourism sector, tourism potential, tourist service.

Постановка проблеми. Нині туризм в Україні є сферою соціально-економічного комплексу, яка в багатьох країнах перетворилася у велику індустрію, що стрімко розвивається. В економіці окремої країни туризм виконує функції джерела валютних надходжень і засобу для забезпечення зайнятості населення; розширює внесок у платіжний баланс; сприяє диверсифікації економіки за рахунок розвитку туристичної інфраструктури; підвищує привабливість країни як сфери підприємництва і ділової співпраці; створює стимули для припливу іноземного капіталу в національну економіку. Економічний характер туризму розкривається через його вплив на платіжний баланс країни. Туристи, оплачуючи товари і послуги, забез-

печують надходження валюти до бюджету приймаючої країни і тим самим активізують її платіжний баланс. Саме тому в'їзд іноземних туристів до країни дістав назву активного туризму. З другого боку, виїзд туристів за кордон пов'язаний з відтоком валюти з країни їх постійного мешкання. Міжнародні платежі за туристичними операціями такого роду відображаються у пасиві платіжного балансу країни – постачальника туристів, а сам туризм характеризується як пасивний.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні питання управління розвитком підприємств та його специфікою в туристичній сфері розглянуті у наукових працях багатьох вітчизняних та зарубіжних учених, це: П.В. Єгоров, Н.І. Кабушкін, Є.І. Каропова,

Р. Каплан, В.А. Квартальнов, Д. Нортон, Л.І. Воротіна, Л.П. Дяченко, Л.В. Потрашкова та ін.

Міжнародними експертами туристичної сфери виділено такі передумови інтенсивного розвитку туризму:

- економічний і соціальний прогрес, особливо в промислово розвинених країнах, що дав змогу значно підвищити рівень заробітної плати і пенсій, а також збільшити тривалість відпускнуго періоду населення цих країн;

- удосконалення засобів транспорту, прискорення і здешевлення внаслідок цього послуг перевезень туристів;

- послаблення митних, валютних обмежень, прикордонних формальностей, а також відміна їх, зокрема, між країнами ЄС; створення могутньої туристичної індустрії;

- істотне зростання бізнес-подорожей.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте розвиток не можливий без наявності комплексу об'єктивних умов. До умов розвитку туристичної сфери належать: природно-географічні, соціально-економічні, політичні, демографічні, матеріально-технічні, культурні тощо.

Мета статті полягає у визначенні проблем соціально-економічного розвитку підприємств туристичної сфери в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. У країнах, де спостерігається соціально-культурна активність, туризм має соціальний характер, а кількість туристів значно менша за кількість корінного населення, особливо впливу туристична сфера не має. Проте інколи розширення туристичної індустрії може призвести до значних змін у соціальній структурі, оточуючому середовищі і культурі. Це явище стало основою дослідження проблем соціальної взаємодії, пов'язаної з контактами між культурами різних країн.

Характер поведінки між населенням країни і туристами визначається тим, що і ті, й інші є носіями різних культур, контакт між ними відбувається, коли корінне населення працює, а туристи – відпочивають, і має тимчасовий характер.

Економічний, соціальний і культурний вплив туризму на розвиток держави є дуже відчутним. Подорожі людей являють

собою переміщення споживчих ринків різного рівня і є каталізаторами національної економіки. Туризм надає широкомасштабні можливості для зайнятості за рахунок створення нових робочих місць для задоволення потреб туристів, завдяки йому розвиваються об'єкти та інфраструктура, в яких враховуються національна культура, політика, історія, традиції тощо. Він також сприяє покращенню збалансованості національної економіки шляхом перерозподілу національного доходу.

У цілому економічне і соціальне становище держави визначається тим, наскільки населення має можливість пересуватися із одного місця у друге з метою відпочинку, освіти, підвищення кваліфікації, з релігійними та діловими цілями.

Україна є однією із найбільших європейських держав, геополітичне розташування, природні та антропогенні ресурси якої сприяють розвитку національного туризму. Існуючий туристично-рекреаційний потенціал спонукає входженню України, як однієї з найбільш розвинених туристичних держав, на світовий ринок. Туристична сфера є однією із стратегічних галузей народного господарства, за допомогою якої відбувається подальший соціально-економічний розвиток держави.

Туристична сфера здійснює істотний вплив на соціальне та економічне становище держави та її регіонів. Вона не тільки залучає більшість галузей економіки, таких як сільське господарство, будівництво, транспорт, зв'язок, легка і важка промисловості, комунальне господарство, культура, мистецтво тощо, а й сприяє їх розвитку. Туризм усе частіше виступає у ролі індикатора політичних відносин між державами, стабілізатора в партнерських відносинах на міжнародній політичній арені. Тому, зважаючи на роль та значення туризму, держава проголосила його одним із пріоритетних напрямів розвитку національної економіки та культури, сферою реалізації прав і потреб людини, однією із визначальних складових соціально-економічної політики держави та регіонів [6, с. 37].

Досліджуючи економічний вплив туризму, варто зазначити, що в більшості

країн основою для розвитку туризму є його економічні вигоди.

Для досягнення збалансованого розвитку держави необхідно враховувати весь комплекс витрат, і вигід економічного, екологічного і соціального характеру.

Проте, якщо розвиток туризму не контролювати, то можуть виникнути певні економічні проблеми. Перш за все економічні вигоди значно зменшуватимуться, якщо у сфері туризму – чимала частка імпортованих товарів і послуг, а багатьма туристичними об'єктами володіють і управляють іноземні компанії. При такому стані скорочуються чисті доходи і надходження іноземної валюти від туризму, а це може призвести до виникнення почуття неприязні у населення відповідної держави. Деякі шляхи формування туристичної інфраструктури не можливі без володіння чи управління іноземних компаній. Це може бути необхідним на початкових етапах розвитку, коли національний капітал і управлінський потенціал обмежені (наприклад, острівні держави). Досвід свідчить, що за своєю природою управління у сфері туризму неоднорідне: воно виступає як єдність взаємопов'язаних і взаємозалежних функцій, індивідуальної і колективної праці, відносин у різних формах власності. Управління являє собою цілеспрямований вплив керівних органів на служби сервісу з метою орієнтації на задоволення соціальних потреб людей у туристичних послугах, підвищення ефективності роботи і забезпечення прийняттого рівня їхньої прибутковості. Від якості управління значною мірою залежать результати наданих туристичних послуг та вибір шляхів і засобів досягнення цих результатів.

Індустрія гостинності обслуговує величезну кількість різноманітних ринків. Наприклад, індустрія громадського харчування може бути легко сегментована за різними ринками, що розділяються залежно від конкретних потреб споживачів, на такі, як: швидке обслуговування, сімейне обслуговування, обслуговування в кафетерії, тематичне обслуговування класу люкс тощо. Готельна індустрія також може бути сегментована таким чином: повний пансіон для бізнес-туристів, обслуговування економіч-

ного класу, обслуговування в апартаментах, вищий економічний клас обслуговування, курортне обслуговування, обслуговування у центрі міста і на його околицях тощо. Кожен з цих сегментів відповідає бажанням і потребам різних категорій споживачів.

Ризик виникнення економічних перекосів існує і в політиці зайнятості, якщо туризм залучає надто багато робітників із інших секторів економіки у зв'язку з більш високою заробітною платою і кращими умовами праці. У цьому разі може початися інфляція та зростання цін на землю, окремі види товарів і послуг.

Досягнення сприятливого економічного впливу туризму є важливою стратегічною метою як розвинутих держав, так і країн, що розвиваються, воно можливе при умові збільшення економічних вигід над економічними витратами, пов'язаними з прийомом відвідувачів.

Існує низка методів, які можна застосовувати з метою посилення економічних вигід туризму. Ці методи вбудовуються у процес планування, завдяки якому можна уникнути можливих проблем. Одним із них є укріплення зв'язків між туризмом та іншими секторами економіки. Якщо збільшити виробництво національних товарів, включаючи будівництво і експлуатацію об'єктів туристичної інфраструктури, то завдяки цьому скорочується частка імпорту в туризмі і зростає зайнятість і доходи від туризму.

З метою утримання більшого прибутку від туризму різними способами стимулюється національне володіння туристичними об'єктами і послугами – надаючи інвестиційні стимули, організовуючи акціонерні компанії з продажем акцій населенню, зобов'язуючи національні і іноземні компанії створювати спільні підприємства. Необхідно надавати підтримку певним формам туризму, які дають можливості проявитися більшому сектору підприємництва, у тому числі малому бізнесу. Якщо місцевий капітал дуже обмежений, то проводиться політика допуску іноземного володіння на початковому етапі з умовою подальшого викупу підприємств місцевими підприємцями в міру накопичення капіталу.

Стимулювання зайнятості у сфері туризму шляхом належної професійної підготовки кадрів для цього сектора – складне завдання, оскільки в деяких регіонах проявляється соціальний опір до роботи у сфері обслуговування.

Аналізуючи соціально-культурний вплив туризму на розвиток держави, варто зазначити, що туризм може принести населенню і його культурі як вигоди, так і певні проблеми. Хоча соціально-культурний вплив виміряти більш складно, ніж вплив економічного характеру, їх обов'язково варто враховувати при розробці та впровадженні програм розвитку туризму в державі.

До позитивного соціально-культурного впливу туризму належать:

- підвищення життєвого рівня населення за рахунок покращення роботи окремих служб і об'єктів;

- збереження культурної спадщини, завдяки якій розвиваються пізнавальний туризм, мистецтво і ремесла, звичаї, традиції тощо;

- сприяння створенню і підтримки різних об'єктів культури: музеїв, театрів тощо;

- посилення і відродження почуття гордості населення за свою культуру;

- забезпечення можливостей для міжкультурних обмінів між корінним населенням і туристами.

До негативного впливу туризму у цьому аспекті доцільно віднести таке:

- виникнення незручностей і незадоволення місцевого населення через надмірний наплив туристів;

- виникнення негативного відношення до туризму через комерціалізацію і втрату самобутнього характеру;

- непорозуміння і конфлікти через різні мовні бар'єри та стилі поведінки;

- виникнення і загострення соціальних проблем, пов'язаних з наркоманією, алкоголізмом, бандитизмом тощо [5].

Необхідність розвитку соціально-культурних і міжнародних контактів обумовлено намаганням народу до співробітництва, до взаємного збагачення, до можливості вільного творчого розвитку особистості.

Сутність соціально-економічного розвитку туристичних підприємств полягає в

комплексному підході до теоретичних, аналітичних і методичних заходів й ґрунтується на її елементах. Досягнення соціально-економічного розвитку в результаті діяльності – основне завдання туристичного підприємства, що взаємозв'язане з усіма іншими, визначає їхній зміст, обсяг ресурсів і повноважень щодо реалізації. Ефективність економічного розвитку туристичного підприємства сприяє трансформації, організаційному вдосконаленню процесу створення і реалізації, підвищенню якості та конкурентоспроможності туристичного продукту та вдосконаленню туристичної галузі.

Для розвитку туризму необхідне вивчення платоспроможності ринку, всебічний аналіз факторів, що впливають на попит, до яких належать економічні, соціально-культурні, демографічні, природно-кліматичні, політичні. Необхідно враховувати як мотивацію поїздок туристів, так і можливу динаміку реальних грошових доходів населення. Для ділових туристів необхідна оцінка перспективних тенденцій у народному господарстві України та її регіонів, визначення рівня ділової активності юридичних і фізичних осіб і масштаби розвитку ділових поїздок.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, проаналізований економічний, соціальний, екологічний, політичний вплив туризму на розвиток держави дозволяє зробити висновок про те, наскільки важливим є прямий та опосередкований вплив сфери туризму, а також наскільки складним і багатограним явищем є туризм.

Головною особливістю розвитку сучасного туризму є трансформація туристичних організацій у міжнародні спільні підприємства, корпорації й асоціації. Це дозволяє значно поліпшити інформаційний обмін, забезпечити більш ефективне проникнення на зовнішній ринок, об'єднати зусилля партнерів в умовах загострення конкуренції на ринку туристичних послуг.

Нові організаційні форми дають низку переваг, що дозволяють туристичним фірмам поліпшувати якість послуг, вкладати інвестиції в найбільш перспективні проекти і програми, виявляти нові ніші й сегменти туристичного ринку, індивідуалізувати обслуговування гостей тощо. З метою збіль-

шення обсягів туристичних витрат застосовуються різні методи. Одним із таких методів є збагачення та диверсифікація туристичних послуг. У широкому розумінні диверсифікованість – це поширення господарської діяльності на нові сфери бізнесу: випуск нових виробів, розширення номенклатури продукції, надання додаткових видів послуг, що надаються тощо. До числа пріоритетних завдань розвитку туризму належить запровадження ефективних методів економічного стимулювання. Для вирішення завдань щодо розвитку сфери туристичних послуг України необхідно: внести відповідні зміни та доповнення до діючого законодавства з питань туризму; здійснити програму створення розгалуженої інфраструктури в галузі, провести реконструкцію матеріальної бази туризму; забезпечити цивілізовані умови щодо перетину кордону (прикордон-

ний, митний контроль); відкрити туристичні представництва в зарубіжних країнах.

Реалізація управлінських заходів дасть змогу посилити темпи розвитку туристичної сфери, дозволить проводити активну загальнодержавну політику у цій важливій складовій економіки України, забезпечити дійову координацію заходів центральних та місцевих органів виконавчої влади, громадських організацій, що сприятиме збільшенню туристичних потоків на внутрішньому ринку туристичних послуг, створенню необхідних умов для швидкого розвитку суміжних галузей, організації нових робочих місць, збільшенню надходжень до бюджетів усіх рівнів.

Сталий розвиток туризму неможливий без існування дієвої нормативно-правової та законодавчої бази, яка покликана регулювати туристичні відносини у державі.

Список літератури:

1. Герасимчук В.Г. Стратегічне управління підприємством. Графічне моделювання / Герасимчук В.Г. – К. : КНЕУ, 2000. – 360 с.
2. Дядечко Л.П. Процесно-системний підхід до формування туристичних потоків / Л.П. Дядечко, В.С. Шимкова // Вісник ДІТБ. – 2006. – № 10. – С. 205-210.
3. Дядечко Л.П. Економіка туристичного бізнесу : навч. посіб. / Дядечко Л.П. – Донецьк : ДонДУЕТ, 2006. – 224 с.
4. Егоров П.В., Карпова Е.И. Управление развитием предприятий малого бизнеса : монография / П.В. Егоров, Е.И. Карпова. – Донецк : Лебедь, 2004. – 324 с.
5. Кабушкин Н.И. Менеджмент туризма : учебное пособие / Кабушкин Н.И. – Минск : БГЭУ, 2000. – 409 с.
6. Каплан Роберт С. Сбалансированная система показателей / Каплан Роберт С., Нортон Девид П. – М. : ЗАО «Олимп-Бизнес», 2004. – 320 с.
7. Квартальнов В.А. Туризм : учебное пособие / Квартальнов В.А. – М. : Финансы и статистика, 2002. – 378 с.
8. Іртищева І.О. Сільський туризм як один із напрямів розвитку підприємництва на селі / І.О. Іртищева, Л.В. Дейнеко, П.М. Купчак // Матеріали третьої міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми, сучасний стан та перспективи розвитку індустрії туризму в Україні та Польщі», 8-9 жовтня. – 2009. – Житомир, 2009. – С. 59-63.

УДК 332.1

Стегней М.І., д.е.н., доцент
Мукачівський державний університет

ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНІ ДОМІНАНТИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ОДИНИЦЬ

Стегней М.І. Інвестиційно-інноваційні домінанти сталого розвитку територіальних одиниць. Стаття присвячена актуальним питанням визначення інвестиційно-інноваційних пріоритетів сталого розвитку територіальних одиниць. Проаналізовано та систематизовано фактори інноваційного територіального розвитку. Досліджено світовий досвід організації інноваційного процесу. Окреслено резерви підвищення рівня інвестиційної привабливості територіальних одиниць.

Ключові слова: інвестиції, інновації, інвестиційна привабливість територіальних одиниць, інноваційне оновлення.

Стегней М.И. Инвестиционно-инновационные доминанты устойчивого развития территориальных единиц. Статья посвящена актуальным вопросам определения инвестиционно-инновационных приоритетов устойчивого развития территориальных единиц. Проанализированы и систематизированы факторы инновационного территориального развития. Исследован мировой опыт организации инновационного процесса. Определены резервы повышения уровня инвестиционной привлекательности территориальных единиц.

Ключевые слова: инвестиции, инновации, инвестиционная привлекательность территориальных единиц, инновационное обновление.

Stehnei M.I. Investment and innovation for sustainable development of the dominant units. The article is devoted to topical issues of the definition of investment and innovation priorities for sustainable development units. The article analyzed and systematized factors of innovative territorial development. Studied the world experience of the innovation process. Outlined reserves increase investment attractiveness territorial units.

Keywords: investment, innovation, investment attractiveness units, innovative updates.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку національної економіки стратегічним завданням є формування моделі інноваційного оновлення. Одночасно інноваційний розвиток окремих територіальних одиниць є важливою компонентою цього завдання. Особливості життя пересічних українських громадян потребують адаптації існуючих підходів і методів інноваційного територіального управління до конкретних умов господарювання.

У центрі багатоаспектної системи факторів інноваційного територіального розвитку має бути задоволення інтересів кожної окремої людини як рушійної сили необхідних реформ стосовно ефективного використання територіальних ресурсів та забезпечення

сталого розвитку країни. Інноваційний характер розвитку територій повинен охоплювати досягнення науково-технічного прогресу, ефективні соціально-економічні та екологічні технології. Весь накопичений потенціал, зокрема людський, виробничий, технологічний, необхідно спрямовувати на формування сприятливого середовища життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У літературі наведено чимало поглядів авторів щодо інвестиційно-інноваційних домінант сталого розвитку територіальних одиниць. Ці питання розглянуті у роботах таких учених-економістів: Е.Н. Князевої, С.П. Курлюкова [1], М.А. Хвесика [2], І.О. Іртишевої [3] та ін.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження та систематизація факторів формування і резервів підвищення інвестиційно-інноваційного рівня сталого розвитку територій.

Виклад основного матеріалу дослідження. У процесі інноваційного розвитку важливим є збереження традицій окремих територій. Визначаючи цінність інновацій, необхідно пам'ятати, що вони неможливі без відновлення колишнього змісту явищ і процесів. Е.Н. Князева та С.П. Курлюков стверджують, що не можна відкрити нове, не намагаючись перш за все повернутися до попереднього, іноді забутого змісту. Це також своєрідна новація [1, с. 25].

Територіальними системами повинен відтворюватися властивий тільки їм певний ідентичний модуль, який, подібно до генетичного коду, буде успадковуватися та зберігати базову інформацію. Урахування різноманітності регіональних особливостей господарювання сприятиме підвищенню сталості розвитку всієї держави. Такий підхід передбачає орієнтацію на традиційні основи [2, с. 58].

Доцільно погодитися із думкою авторів монографії «Сталий розвиток: світоглядна ідеологія майбутнього» за редакцією академіка НААН України М.А. Хвесика, в якій наголошено, що інноваційна готовність до соціально-економічної модернізації значною мірою залежить від мотивації населення стосовно досягнення цілей розвитку та матеріально-технічної бази інновацій у державі. Загалом інновації формуються у вигляді нових потреб, нових джерел ресурсів, нових технологій їх переробки і виробництва нових продуктів споживання, нових виробничо-економічних відносин [2, с. 56].

Економічна система як організуюче і спрямовуюче начало сприймає виробничі новації, враховує їх у системі економічних відносин, що приводить до утворення нових організаційних форм економічної і господарської діяльності, які забезпечують подальший розвиток господарства. Це передбачає інноваційний підхід, характерний для суспільного відтворення, основним механізмом якого є новація.

Цілісність функціонування соціо- та еколого-економічної системи забезпечується єдністю її основних складових елементів: екології людини і середовища перебування (простору), а також економіки і продуктивних сил. У такому разі мета економіки орієнтована на регулювання і забезпечення збалансованого функціонування соціо-еколого-економічної системи в цілому. Це визначає інтегруючу роль економіки і робить її однаково наближеною до всіх інших цільових орієнтирів [2, с. 61].

Питання забезпечення сталого розвитку за рахунок активної інноваційної діяльності є ефективним тільки тоді, коли здійснюється відповідно до державних стратегічних планів, пріоритетів інноваційної діяльності держави, регіонів та адміністративно-територіальних утворень.

Проголошена інноваційна модель економічного розвитку України передбачає реалізацію стратегії розвитку національної економіки, спрямованої на істотне підвищення її ефективності, зростання ВВП шляхом цілеспрямованої діяльності зі створення, освоєння у виробництві й просування на ринок технологічних та організаційно-управлінських інновацій. За роки незалежності в Україні започатковані трансформаційні процеси у науково-технологічній та інноваційній сферах. Проте темпи розбудови сучасного формату останньої сьогодні є занадто низькими.

Досвід багатьох розвинених країн свідчить, що для забезпечення інноваційного розвитку державі необхідно здійснювати кредитну підтримку, бюджетне фінансування, податкове стимулювання тощо.

Сучасна вітчизняна економічна політика повинна базуватися на інноваціях, що забезпечить можливість ефективного розвитку економічних відносин та прискорення інтеграції економіки держави у світове господарство з високим рівнем конкуренції, де екстенсивна модель господарювання уже вичерпала свої можливості.

Попри гучні декларативні заяви про підтримку і розвиток інноваційного процесу в Україні, реальна ситуація свідчить про зменшення кількості підприємств з інноваційною діяльністю в абсолютному і відносному вираженні.

Інноваційною діяльністю в Україні продовжують займатися тільки великі підприємства. Така ситуація терміново потребує виправлення. Суттєву допомогу в цьому може надати світовий досвід організації інноваційного процесу, у тому числі за участю держави.

Механізм упровадження інноваційних технологій у процес еколого-соціально-економічного розвитку територій можна характеризувати як комплексну систему інструментів забезпечення інноваційного розвитку (правових, економічних, адміністративних, організаційних, освітніх, традиційних тощо), пов'язаних між собою спільними цілями, принципами і відповідними ресурсами. Тобто ефективність механізму повинна забезпечуватись створенням умов, за яких не можна відмовитися від інноваційної діяльності, а саме: коли територіальні громади усвідомлюють її необхідність, прогнозується висока результативність, нові можливості і свідоме прагнення інноваційного розвитку.

В умовах децентралізації національної економіки варто звертатися до аналізу світового досвіду стимулювання інновацій. Він свідчить про необхідність застосування двох засобів державного стимулювання: пільгового фінансування і дофінансування проєктів коштами державних фінансово-кредитних установ та надання гарантій інвесторам. Залучення інвестицій від різних держав має свої особливості. Наприклад, при залученні інвестицій із країн СНД доцільно відновити функціонування спеціальних економічних зон та промислово-фінансових груп на рівні національного законодавства, оскільки такі інвестиції швидше за все можуть прийти на вже існуючі підприємства, в діяльності яких зацікавлені технологічно пов'язані з ними підприємства країн СНД. Щодо інвесторів із розвинених держав Європи, Азії та США, то важливим моментом має стати створення відповідних баз даних та підрозділів (агенцій) у міністерствах і відомствах, які проводитимуть активну політику залучень інвесторів через відповідні конференції, презентації тощо. Безперервний моніторинг інноваційних процесів та швидке реагування держави на особливості розвитку є одним із необхід-

них заходів реалізації проєкту моделі інноваційного розвитку [3, с. 357].

Говорячи про інноваційні аспекти сталого розвитку територій, не можна не згадати, що сучасна інфраструктура інноваційного розвитку досить обмежена (науково-технічні підприємства, фонди). Причому, виходячи із світового досвіду організації різних типів інноваційних структур, їхня діяльність в Україні не завжди відповідає передбаченим для них завданням, тобто характеризується функціональною невизначеністю. Крім того, розвиток вітчизняної інноваційної інфраструктури потребує всебічної державної підтримки.

Для процесу інноваційного розвитку територіальних одиниць України оптимальним має стати ефективне поєднання виробничого та невиробничого потенціалів з метою забезпечення їхньої привабливості для інвестицій, проживання та праці. Зважаючи на особливості сучасної вітчизняної економічної політики, насамперед необхідне раціональне використання соціальних, економічних та природних ресурсів на засадах сталого розвитку, розширення підприємництва.

Кожен регіон має свої особливості, тому SWOT-аналіз рівня розвитку територіальних громад з погляду їхньої інвестиційної привабливості в цілому по Україні буде дещо узагальненим.

Загалом, по країні до сильних сторін, що здатні забезпечити сталий розвиток сільських територій, варто віднести: сприяння сталому розвитку як на міжнародному, так і національному рівнях; покращення екологічної ситуації; зменшення радіаційного фону; створення бази для розвитку рекреаційного потенціалу.

До слабких сторін належать: складна демографічна ситуація, високий рівень безробіття, трудова імміграція, старіння сільського населення, неефективне використання природно-заповідного фонду, рекреаційного потенціалу, низький рівень впливу влади та громадськості на процеси управління розвитком сільських територій.

Відповідно, ми вважаємо, що SWOT-аналіз повинен стати одним із базових елементів еколого-економічного інструмента-

рію управління сталим розвитком територій. Особливість нашого аналізу сталого розвитку територій полягає в тому, що саме активізація діяльності у цьому напрямі не тільки забезпечить соціальний ефект, покращення екологічного стану навколишнього природного середовища, а й матиме економічний ефект у вигляді доходів від торгівлі, активізації підприємницької діяльності у сфері туристично-рекреаційного бізнесу.

Перспективні напрями вдосконалення інвестиційного інструментарію повинні відповідати напрямам державної політики щодо поліпшення інвестиційного клімату в Україні та сприяти притоку інвестиційного капіталу в розвиток українського села.

Як уже зазначалося, система цілей є фундаментом процесу розробки перспективних напрямів інвестування. Формування цілей здійснюється з урахуванням майбутніх напрямів галузевого інвестування, забезпечення інвестиційними ресурсами. Структура різних форм фінансування визначається на окремих етапах перспективного періоду і залежить від стану фондового ринку та наявності пропозиції з боку інституційних інвесторів.

Підвищення ролі інноваційно спрямованих елементів у структурі економічного механізму сталого розвитку обумовлює зміни системи суспільного відтворення: його структури, пропорцій і форм нагромадження капіталу, співвідношення галузей; структури витрат і споживання суспільства. Швидкість розвитку інноваційного процесу під дією таких елементів призводить до того, що змінюються критерії та оцінки економічної та неекономічної ефективності суспільного виробництва. Більше того, до процесу трансформації схильні навіть ознаки інноваційного економічного розвитку.

Зміна поєднання різних елементів інноваційного розвитку в структурі економічного механізму зумовлена, по-перше, невідкладністю вирішення завдання переходу економіки на інноваційний розвиток, а тому на кожному етапі цього переходу необхідно приймати адекватні заходи та задіяти відповідні елементи; по-друге, значним підвищенням впливу неекономічних (демографічних, природно-екологічних, духовно-цивіліза-

ційних та ін.) факторів; по-третє, трансформацією цілей інноваційного економічного розвитку в базисну умову не лише розвитку, але і функціонування соціально-економічної системи.

Різноманітні протиріччя економічного розвитку країни, спричинені як економічними, так і демографічними й екологічними проблемами, можна вирішити шляхом використання елементів, які за характером дії і напрямками детермінуючого впливу актуалізують інноваційну діяльність суб'єктів, не протиставляючи їхні інтереси, не порушуючи умов конкурентної змагальності. Залежно від динаміки і термінів здійснення інноваційного проекту елементи інноваційного механізму можна розділити на регулятори, стимулятори і модератори; за суб'єктами використання – елементи, що використовуються органами державної влади, ТНК, підприємствами. Така класифікація елементів забезпечення інноваційного розвитку дає підставу виділити головні напрями їх використання для реалізації інноваційної перебудови економіки України.

З урахуванням основних характеристик господарського механізму інноваційного розвитку, суб'єктів його активізації нами виокремлені такі напрями його використання та відповідні елементи їх реалізації: перший – створення загальних умов інноваційного розвитку економіки, забезпечення можливості виникнення і впровадження інновацій, формування сприйнятливості економіки до інновацій, що потребує виділення та використання групи дієвих чинників, здатних структурно перебудувати економіку, встановити такі залежності і зв'язки між окремими сферами господарства, які зможуть акумулювати системний ефект; другий – перетворення власне виробництва, для чого потрібні різні способи організації інноваційного процесу, які дадуть змогу надати інноваційності процесу праці, підвищити до необхідного рівня його продуктивність, зробити можливим його заміщення машинами, перетворити знання в необхідний і вирішальний чинник виробництва і таким чином акумулювати виробничий ефект; третій – пов'язаний із досягненням необхідного рівня фінансового забезпечення

потреб виробництва при виході на інноваційний шлях розвитку, для чого потрібні певні методи, які спрямовують фінансові потоки на інноваційно-перетворюючі напрями, та акумулювання інвестиційного ефекту.

Таке групування елементів економічного механізму інноваційного розвитку виділених нами напрямів їхньої дії сприятиме організації системних змін у розвитку територіальних громад України та отриманню загального ефекту інноваційного поступу, адже останнє значною мірою залежить від системної перебудови територіальних одиниць на основі постійно діючого економічного механізму.

Саме загальна система, її структура системно діючий механізм її інноваційного розвитку формують загальну інноваційну спрямованість, прогресивність, відповідність сучасним тенденціям еволюції. Тільки у такій інноваційно спрямованій системі суспільство здатне творити і розвивати свої структурні сфери.

У цьому разі йдеться про взаємодію системного та інноваційного ефектів, системну перебудову для переходу на новий рівень інноваційного розвитку, формування системи для її інноваційної перебудови.

Важливість використання дієвих елементів економічного механізму інноваційного розвитку територіальних одиниць для формування нової структури української економіки – інноваційної структури, інтегрованої, адекватної завданням переходу до неінноваційного етапу розвитку – обумовлена тим, що належить створювати нову економіку – не тільки високотехнологічного виробництва, але і високоорганізованої в своїх основах, погодженої у формах здійснення, логічно вибудованої у процесах взаємодії усіх сфер виробництва.

До найважливіших елементів механізму, здатних забезпечити перебудову структури української економіки, надати їй інноваційно-інтегрованого характеру, нами віднесено такі фактори: оптимізацію ролі й величини інноваційного компонента у структуруванні економіки; формування оптимальної структури національного багатства; оптимізацію людського потенціалу у структурі ресурсної економіки; вплив

економічної влади на економічну структуру національної економіки.

У своїй сукупності ці фактори є реальними економічними процесами, тому самі можуть змінюватися, закінчуватися запланованими і незапланованими результатами під впливом специфічних факторів-заходів, і відповідно можуть бути регульовані, стимульовані, керовані, можуть здійснювати безпосередній вплив на стан системи в цілому, структурне співвідношення потенціалів, структуру відтворення і матеріального багатства суспільства, зміну, в остаточному підсумку, експортно-сировинної моделі господарювання.

Взаємна і погоджена дія факторів інноваційної структуризації забезпечує формування такої відтворювальної моделі національної економіки, яка може бути виражена формулою: «інновації – інтеграційні ланцюжки – інноваційне виробництво – розширене накопичення капіталу – підвищені стандарти споживання». Ця модель включає в зону свого впливу всі сфери і галузі економіки, організовує їх як єдиний простір із пропорційно-узгодженим співвідношенням чинників і мотивацій інноваційно-орієнтованого розвитку.

Оптимізація ролі й величини інноваційного компонента у структуруванні економіки реалізується як відносно самостійний економічний процес і як такий, котрий, працюючи на системні ефекти, сам активізується під дією групи особливих факторів інноваційного перебудови структури економіки, що діють як системоутворюючі і системоорганізуючі, позитивно впливають на якість індустріалізації, формують більш високий тип суспільної організації праці й виробництва. До них належать: соціалізація держави, економіки, суспільства; розвиток фундаментальної науки і наукових досліджень; оптимізація потенціалів; державне регулювання ринку; вертикальна інтеграція.

Шляхи формування регіональної інноваційної політики як органічної складової державної політики можна простежити на прикладі польського досвіду. Загальна стратегія розвитку науки та інновацій у Польщі стала дороговказом для політиків і адміністраторів усіх рівнів. Їй підпорядковано регіональні

інноваційні стратегії, що враховують місцеві умови і для реалізації яких розроблено план дій, котрий містить та підпорядковує за вертикаллю і горизонталлю будь-які кроки в інноваційному напрямі: чи будівництво, чи створення малого підприємства.

Крім університетів та науково-дослідних інститутів Польської академії наук, основними ініціаторами та виконавцями плану дій є новостворені центри перспективних технологій, передових досліджень і трансферу технологій, науково-технологічні парки та наукові центри. Вони тісно співпрацюють із великими і малими підприємствами, а також сприяють створенню нових інноваційних підприємств, які на початковому етапі підтримує держава.

Спільна та узгоджена робота усіх ланок ланцюга інновацій, організована за планом дій та загальною стратегією інноваційного розвитку, почала приносити результати. Наприклад, індустріальний науково-технологічний парк у Сувалках, енергетичний та авіаційний кластери в Жешуві започатковано в індустріально відсталих у недалекому минулому регіонах, проте нині, незважаючи на критичне ставлення до них окремих наукових колективів у столиці країни, вони активно діють, створюючи нові робочі місця та сприятливий інноваційний клімат [4].

Успішна діяльність суб'єктів інновацій на регіональному рівні передбачає:

- значну роль у реалізації на місцях плану національної інноваційної політики та регіональної інноваційної стратегії;
- активну участь у розвитку регіону;
- співробітництво та кооперацію регіональних технологічних та індустріальних кластерів;
- участь у спільних технологічних і наукових проєктах та пошукових наукових дослідженнях;
- оптимальне використання центрального й місцевого бюджету для економічного розвитку;
- узгоджену роботу державних органів влади, відповідальних за розвиток і реалізацію національної наукової та інноваційної політики (міністерств, національних агентств, місцевих адміністрацій тощо);

- участь у виконанні національних програм розвитку.

Зазначимо, що кластер у своїй класичній формі спирається на географічне розташування і тому більшою мірою відповідає регіональній політиці, тоді як технологічна платформа формується за галузевими ознаками і відповідає, скоріше, загальнонаціональній політиці розвитку.

Отже, реалізація наукових розробок потребує об'єднання зусиль та ресурсів усіх учасників ланцюга – від наукової ідеї до продажу прав інтелектуальної власності, товарів і послуг. Саме таким цілям підпорядковані технологічні платформи, сприяючи підвищенню конкурентоспроможності, сталому розвитку та виходу на світові ринки.

Розвиток кластерної структури економіки є складовим етапом становлення інноваційної економіки. В умовах конкурентної боротьби, що все більш ускладнюється, учасники кластера мають можливість консолідувати свої ресурси і ресурси інституцій з метою створення нової продукції, підвищення ефективності, впровадження нових технологій і знаходження нових ринків. Діяльність кластера супроводжується взаємопроникненням інноваційної активності між суб'єктами господарювання. Кластери можуть стати інноваційною основою розвитку національної економічної системи.

Кластери муніципального рівня призначені для реалізації стратегічних планів стосовно досягнення економічної суверенності муніципальних територій. Стратегія територіального кластерного розвитку ґрунтується на схемі територіального планування і прогностичній моделі економічного й містобудівного розвитку території району.

У цілому кластери повинні скласти загальну географію розміщення продуктивних сил на території регіону, сприяти формуванню єдиного економічного простору і, найголовніше, стати основою для залучення до реалізації загального стратегічного задуму всіх муніципальних утворень (поселень) району.

Дотримання принципу економічного суверенітету поселень повинно відбуватися на основі погодженої і послідовної політики органів місцевого самоврядування шляхом

формування локальних «точок зростання» і територіальних субкластерів місцевого значення на базі окремих муніципальних утворень (поселень або їх групи) з метою подолання депресії і депопуляції малих поселень за рахунок розвитку конкурентоспроможних галузей господарства, ринкової, транспортної і соціальної інфраструктури.

Сучасний пріоритет у розвитку територій Закарпатської області переходить від промислово-сировинних до промислово-інноваційних, а також транспортних і туристсько-рекреаційних.

Незважаючи на позитивні аспекти класифікації економіки окремих територій, як і раніше, існує низка специфічних проблем, пов'язаних із реалізацією кластерної політики на рівні окремих муніципальних утворень у регіоні, а саме:

- спірні права власності;
- недостатність фінансових ресурсів;
- управлінська і фінансова залежність від регіональних органів влади і представників великих компаній;
- нестача висококваліфікованих фахівців;

- низька відповідальність органів влади перед населенням і малим бізнесом.

Потреба державного управління процесом кластеризації пояснюється тим, що держава повинна бути зацікавлена у розвитку взаємодоповнюючих суб'єктів господарювання, що забезпечить подолання безробіття та підвищення рівня життя населення.

Висновки. До найважливіших факторів, здатних забезпечити перебудову структури української економіки, надати їй інноваційно-інтегрованого характеру, нами віднесено такі: оптимізацію ролі і величини інноваційного компонента у структуруванні економіки; формування оптимальної структури національного багатства; оптимізацію людського потенціалу у структурі ресурсної економіки; вплив економічної влади на економічну структуру національної економіки.

Для забезпечення сталого розвитку економіки України необхідно чітко усвідомлювати і використовувати усі можливості інноваційних механізмів, зокрема кластерів і технологічних платформ. Їх застосування має ґрунтуватися на поєднанні засад загальнонаціонального та регіонального розвитку.

Література:

1. Князева Е.Н. Основания синергетики. Синергетическое мировидение / Е.Н. Князева, С.П. Курлюков. – М. : Ком книга, 2005. – 240 с.
2. Сталий розвиток: світоглядна ідеологія майбутнього : [монографія] / [Хвесик М.А., Бистряков І.К., Левковська Л.В., Пилипів В.В.] ; за ред. акад. НААН України М.А. Хвесика. – К. : Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2012. – 465 с.
3. Іртіщева І.О. Інноваційне оновлення агропродовольчої сфери Причорноморського регіону: проблеми теорії та практики : [монографія] / І.О. Іртіщева. – Миколаїв : Дизайн та поліграфія, 2010. – 412 с.
4. Офіційний сайт Науково-технологічного парку «Польща-Схід» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.park.suwalki.pl>.
5. Іртіщева І.О. Оцінка параметрів сучасного рівня екологічно сталого розвитку сільських територій / І.О. Іртіщева, Т.В. Стройко, М.І. Стегней // Економіст. – 2014. – № 12. – С. 53-57.
6. Іртіщева І.О. Фактори та особливості екологічно сталого розвитку сільських територій в умовах глобальних викликів / І.О. Іртіщева, Т.В. Стройко, М.І. Стегней // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – № 1. – С. 302-310.

UDC 331.101:338.47

Shaposnykov K.S., Doctor of Economics, Professor,
Black Sea Research Institute of Economy and Innovation

BUSINESS PROCESSES IN THE CORPORATE SECTOR: MANAGEMENT IN TELECOMMUNICATIONS

Shaposnykov K.S. Business processes in the corporate sector: management in telecommunications. This article is devoted to features of the corporate sector in the telecommunications sector at the level of business processes, inter-corporate cooperation with sub-operators of telecommunications services, the problem of adaptability of business management systems and the release of the basic principles of these systems for telecommunications sphere in the national economy.

Keywords: business process, corporate sector, corporate governance, corporation, national economy, the operator of telecommunications, telecommunications sphere.

Шапошников К.С. Бізнес-процеси у корпоративному секторі економіки: управління у сфері телекомунікацій. Дана стаття присвячена висвітленню особливостей управління корпоративним сектором у сфері телекомунікацій на рівні бізнес-процесів, міжкорпоративній співпраці з суб-операторами телекомунікаційних послуг, проблемі адаптивності систем управління бізнесом та виділенню базових принципів побудови зазначених систем для сфери телекомунікацій в національній економіці.

Ключові слова: бізнес-процес, корпоративний сектор, корпоративне управління, корпорація, національна економіка, оператор телекомунікацій, сфера телекомунікацій.

Шапошников К.С. Бизнес-процессы в корпоративном секторе экономики: управление в сфере телекоммуникаций. Данная статья посвящена рассмотрению особенностей управления корпоративным сектором в сфере телекоммуникаций на уровне бизнес-процессов, межкорпоративному сотрудничеству с суб-операторами телекоммуникационных услуг, проблеме адаптивности систем управления бизнесом и выделению базовых принципов построения указанных систем для сферы телекоммуникаций в национальной экономике.

Ключевые слова: бизнес-процесс, корпоративный сектор, корпоративное управление, корпорация, национальная экономика, оператор телекоммуникаций, сфера телекоммуникаций.

Introduction. The limit of the millennium proved to be extremely difficult for Ukraine: social and political revolution, the rapid development of specification of property rights, changes in consciousness, the emergence and use of new management technologies, transformation of almost all economic institutions naturally caused systemic shift in the global and national economic policy, which became the foundation for structural changes in the behavior of economic agents, including the special place corporate form of business organization telecommunications operators.

System transformation and rapid development of the telecommunications sector in Ukraine began with the acquisition of its independence and continue today. In the twentieth century is difficult to imagine at least one economic agent who has not used the services of this sector.

One of the defining features of the telecommunications sector in the national economy is that all the most successful operators operating on the domestic market are corporations which necessitates research operators simultaneously in three aspects – as corporate enterprises as

structural elements of these areas, as well as sub-economic and information objects innovations.

Analysis of recent research and publications. To have offered some original concept, which focuses on patterns of development of the telecommunications sector and on that basis made attempts to assess the impact of this factor on global perspectives of humanity and to specific markets in the national economy. However, the fundamental theoretical studies that directly relate to the theme of this work, in the domestic literature bit.

In preparing the articles were also used by Ukrainian authors work in related areas of science, such as research and technology strategies of corporate governance, business process research and study of corporate personnel and processes in the field of telecommunications. Among domestic authors, whose work devoted to this subject, known L. Holovkova, V. Hranaturov, O. Knyazyeva, Ya. Kvach, V. Koval, O. Redkin, N. Khrusch [1–7] and others.

Despite the variety of approaches and opinions, all authors, exploring the trends in the world of telecommunications, express the idea that the era of powerful state monopolies in the field of the national economy over. The telecommunications sector is gradually transformed into the most liberalized, highly competitive sector of the national economy is developing dynamically. Its structure is changing rapidly, merges with other sectors, creating a single information and telecommunication space. Meanwhile remain unexplored issues related to effective management of the corporate sector in telecommunications at business processes and causes urgency and importance of the results of the study.

Setting objectives. Purpose is to study the characteristics of management corporate sector in telecommunications at business processes and study Intercompany collaboration with sub-operators of telecommunications services.

The main material research. An important prerequisite for effective economic activity of the corporate sector in telecommunications is not only a flexible pricing policy, but properly placed customer care. As you know, most profitable customers this sector of the national economy is not private persons and companies.

That is why corporate private operators work mainly with companies, including sub-operators of telecommunications services (acting as one of the co-founders of such companies).

The main feature of business telecommunications operators, in our opinion, is that their activities could be defined as a symbiosis of two forms of enterprise – production and services, namely: manufacturing of telecommunications services (significant technical capacities targeted at the needs of customers information exchange). So, for this sector of the national economy should apply management principles applicable both in traditional productive activities and in services. The first part corresponds to the principles of the ideology of building ERP-systems [4; 5; 6]. Telecommunications specifics management systems is that on the one hand, the telecommunications sector is quite highly regulated international and national standards and recommendations (this is due to the necessity of interaction at different levels of a large number of different types of networks). On the other hand, today telecommunications – is one of the most promising sectors of the national economy is developing dynamically. The emergence of new communications technologies, growing competition in the telecommunications market (between traditional and alternative operators among different manufacturers, the fight for customers between operators with an equal range of services, etc.) – all this requires high “flexibility” (adaptability) business management systems. Therefore, the “center of gravity” in the systems business administration moves from operators increase production services to expand the range of services (implementation of convergent services), analysis and ensure demand for new and traditional telecommunications services.

Defines the system of business process management national corporate telecommunications operator as a software and hardware system that includes: network infrastructure; corporate data center, which contains a powerful computing platform, secure data storage and printing center; basic system software, operating systems, database management systems; application software for managing business processes, including accounting systems, pay-

ment for telecommunications services, technical operation, business planning, documentation and management personnel.

For effective management of business processes of corporate telecommunications operator necessary to create a distributed network infrastructure that connects all the branches operator [1; 3]. With this in mind while designing appropriate information network telecommunications operator is using an integrated approach based on the implementation of as many corporate objectives. In order to implement mechanisms for return on investment, there should be the possibility of commercial exploitation of resources information network telecommunications operator. Only if the presence of transport network structure in the corporate sector in telecommunications, the operator can optimize the implementation of common decisions on automated control of the following business processes: the creation of a unified system of payments for telecommunication services, financial management, accounting, document management, technical management of networks and systems called 'communication [2; 3].

Given the above, we can classify the basic principles that we believe should be used in the creation of business process management of large regional and national telecommunication operators and corporate holding structures and consider each of them.

1. The principle of corporatism. This principle asserts the priority of corporate interests over the interests of individual companies or branches. Under this principle provides for political will and ability to manage economic development model and make changes to the accounting policies in the interest of the holding company (the operator) as a whole.

2. The principle of unity of the economic model. This principle provides that, regardless of the specific implementation of the system of business process management subsidiaries, key parameters of the system must be accompanied by compulsory analytics, allowing to conduct the consolidation at the level of the operator or telecommunications usferi corporate sector as a whole.

3. The principle of unity of information space. To ensure the objectivity of reports

should harmonize corporate data so that not violated the principle of unity of economic models and execution of technical procedures agreed data coming from different sources. The general information requirements and standards are part of this principle. A special role is played billing. Recently, questions related to billing, attracted the attention of both telecommunications service providers and potential customers. Most global billing problem in our view is to determine the functional characteristics of its business in the corporate telecommunications operator.

4. The principle of unity of measurement. To work corporate management of each business operation to be interpreted in terms of a single economic model enterprise. This quantitative indicators are weighted in a single transaction equivalents, intended to harmonize data.

5. The principle of simultaneity. Each operation must be displayed at the time of implementation of all its members. To implement this condition required the construction of a single corporate network that connects all the enterprise-service branches and the corporate sector in the telecommunications sector in general.

We now consider the practical features of modern business in the corporate sector in the field of telecommunications. The transition operator companies to work in new conditions of functioning of the corporate sector in the national economy, which differ greatly increasing competition, require them to substantially enhance attention to all aspects of technical and economic efficiency of their networks. In this regard, significantly increasing the role and importance of network management business processes for most tasks that define the economic efficiency of corporate telecommunications operator [4, 5; 7]. Analyzing in terms of practical application discussed above factors increasing role of network management, which is regarded as a set of clearly divided functional networks of business process management, we consider it appropriate to divide them into two groups:

1. Factors attracting growing network of business process management solution to most problems that determine the effectiveness of the corporate sector in the field of telecommunications.

2. Factors growing importance of network management tools, such as equipment and communications systems.

Analysis of the first two groups of factors noted above shows that all the key areas of financial flows in the corporate sector in telecommunications network management tasks are present, the effective resolution of which affect the economic efficiency of the corporate sector of the national economy in general. This efficient network management should ensure both increase revenue and reduce costs.

Addressing the first of these objectives – increasing revenues – the most closely associated with the activities of management services – classification of the Forum network management [2; 4; 5]. The leading role is played by the system of customer relationship management. Based on the analysis, select key performance criteria of business process management in the corporate sector in telecommunications:

1. Increase customer satisfaction and potential customers reference and prompt service all requests related to the provision and quality of telecommunications services.

2. The marketing work based on data analysis of the needs and preferences of customers (planned and analytical work of this Forum network management tasks assigned to the group of planning and operation of telecommunication services).

3. The range of properties and telecommunication services to solve the first two problems.

Conclusions and prospects for further research. In modern telecommunications markedly increased role of automated supervisory control and operational management in solving the task of reducing revenue losses from idle equipment provider. This is firstly due to the fact that the essential element of culture service level agreements involved in the practice of operator networks and data services, is to ensure readiness services and options appropriate equipment.

Secondly, new services provided corporate telecommunications operators, and especially e-commerce services, put forward higher requirements for preparedness networks; because this situation is caused by high cost of downtime, then – according to standard methods of determining the economic effectiveness of automation means – you can achieve a sufficiently small payback period of appropriate automated systems.

Current market conditions require precise and more operational planning and design of telecommunication network resources based on actual data traffic and quality of service. Only such an approach, in our view, can provide commercially reasonable load equipment subject to the standards of service quality in the corporate sector in the field of telecommunications. This data processing systems and traffic planning system should be considered as an integral part of the complex network management.

Special and separate attention worthy problem organizing relations between operators of telecommunications networks (telecommunications service providers) and suppliers of control systems. In a series of system-processes at the domestic market management systems defined three main suppliers: communications equipment designers, system integrators, independent telecommunications or computer systems and networks and independent developers and systems management software.

In our opinion it is independent developers and systems management software can provide the highest efficiency for the creation and attraction of network management in the corporate sector in the field of telecommunications. Very significant, often decisive arguments in this are: equidistance from manufacturers equipment to produce optimal set of telecommunications operator system solutions and choose the best set of products, ownership of network management technology, which in recent years has evolved and developed as an independent branch.

References:

1. Granaturov V.M. Actual problems of improving the economic management mechanism in Communications / V.M. Granaturov, I.V. Litovchenko // How. – 2005. – № 1. – P. 6-8.
2. Knyazeva E.A. Modern problems of development of telecommunications sphere / E.A. Knyazeva // Current trends of economic theory and practice: international experience and domestic realities: [Collection of scientific works]. – Kherson: KSU Publishing House, 2011. – P. 49-51.

3. Koval V.V. Strategic approach to managing business processes of telecommunication operators / V.V. Koval // Models sustainable development of the world economy: Economics, Finance and Law: [Intern materials. scientific-practic. Conf., Kiev, 30 May 2008]. – К. : UDUFMT, 2008. – P. 109-111.
4. Corporate governance organizational development, creative principles: [monograph] / M.M. Adamkovich, Ya.P. Kvach, K.S. Shaposhnykov. – Ishmael: SMYL, 2008. – 272 p.
5. Creative Corporate governance: theory and practice: [monograph] / K.S. Shaposhnykov; Kherson State University. – Kherson: KSU Publishing House, 2010. – 256 p.
6. The combined economic potential of corporations: Formation and development: [monograph] / L.S. Holovkova; Classical private university. – Zaporozhye: CPU, 2009. – 339 p.
7. Modern technology strategy and corporate governance [monograph] / A.S. Redkin, V. Rehen, N.A. Khrush. – Odessa “Evens”, 2004. – 216 p.

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

УДК 669.013

Конащук В.Л., к.е.н., доцент,
доцент кафедри економіки підприємства
Запорізька державна інженерна академія

ДО ПИТАННЯ ПРО ВИРІШЕННЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРОБЛЕМ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

Конащук В.Л. До питання про вирішення еколого-економічних проблем діяльності промислового підприємства. В статті розглянуто особливості еколого-економічних проблем, види еколого-економічних проблем, мета та заходи вирішення еколого-економічних проблем промислового підприємства. Також доповнено критерії оцінювання заходів з екологізації виробництва.

Ключові слова: екологізація, екологічний податок, відходи виробництва, інноваційний проект, утилізація.

Конащук В.Л. К вопросу о решении эколого-экономических проблем деятельности промышленного предприятия. В статье рассмотрены особенности эколого-экономических проблем, виды эколого-экономических проблем, цели и мероприятия по разрешению эколого-экономических проблем промышленного предприятия. Также дополнены критерии оценки мероприятий по экологизации производства.

Ключевые слова: экологизация, экологический налог, отходы производства, инновационный проект, утилизация.

Konashuk V.L. About the solving of environmental and economic problems at the industrial enterprise. The features of ecological and economic problems, types of environmental and economic problems, aim and measures of solving of environmental and economic problems at the industrial enterprise are considered in this article. Criteria of evaluation of measures of production ecologization are supplemented.

Keywords: greening, environmental tax, waste production, innovative project, utilization.

Постановка проблеми. У світі, як і в Україні, дуже гострою є проблема екологічного стану та вплив на нього інтенсивного зростання промисловості.

Головними причинами, що призвели до загрозливого стану довкілля в Україні є:

- застаріла технологія виробництва та обладнання,
- висока енергомісткість та матеріаломісткість, що перевищують у два-три рази відповідні показники відповідних країн;

– високий рівень концентрації промислових об'єктів;

– несприятлива структура промислового виробництва з високою концентрацією екологічно небезпечних виробництв,

– відсутність належних природоохоронних систем (очисних споруд, оборотних систем водозабезпечення, тощо);

– низький рівень експлуатації існуючих природоохоронних об'єктів;

– відсутність належного правового та економічного механізмів, які б стимулювали

розвиток екологічно безпечних технологій та природоохоронних систем;

– відсутність належного контролю за охороною довкілля.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Існує значний науковий доробок у галузі теорії та механізмів управління підприємствами, сталою розвинутою економікою в цілому. Економічним проблемам охорони навколишнього середовища і підвищення ефективності процесу екологізації виробничо-господарської діяльності присвячені роботи В.В. Глухова, Я.Д. Вишнякова, Н.В. Ігошина, А.В. Молчанова, А.Л. Новосьолова, В.Ф. Протасова, Н.Ф. Реймерса, Т.С. Хачатурова, Н.В. Чепурних та ін., але багатоаспектність і складність еколого-економічної проблематики господарської діяльності вимагає подальших її досліджень, особливо в сфері екологізації виробництва.

Постановка завдання. Визначення шляхів вирішення еколого – економічних проблем діяльності промислового підприємства та розвиток методичних підходів до оцінювання результативності екологізації

Виклад основних результатів. Розвиток економіки породжує екологічні проблеми: виснаження озонового шару Землі, глобальна зміна клімату внаслідок «парникового ефекту», забруднення атмосферного повітря та водоймами. За розрахунками фахівців, забруднення навколишнього природного середовища завдає значний економічний збиток національним економікам майже всіх країн світу. Наприклад, навіть за приблизними розрахунками, щорічні збитки від деградації природи оцінюються в розвинених країнах – 0,4-2% ВВП, у країнах Східної Європи – 3-5, у країнах СНД – 6-15, зокрема в Україні – 10-15 % ВВП [1].

Одним з найбільш несприятливих регіонів України за загально-екологічним станом є Придніпровський економічний регіон, до складу якого входить Запорізька область. Це зумовило наш вибір області для аналізу сучасного стану забруднення навколишнього середовища металургійними підприємствами. Як і у попередні роки, найгострішими екологічними проблемами області є забруднення повітряного басейну, водних ресурсів та накопичення значної кількості побутових

та промислових відходів. Виходячи з показників державних статистичних спостережень стосовно питань навколишнього природного середовища за 2013 рік зроблено висновок, що екологічна ситуація в цьому регіоні була і залишається напруженою.

Під час дослідження нами визначено, що основними забруднювачами атмосферного повітря в Запорізькій області залишаються 4 основні підприємства теплоенергетики та чорної і кольорової металургії (Запорізька теплова електростанція ВАТ “Дніпроенерго”, ВАТ “Запоріжсталь”, ВАТ “Запорізький завод феросплавів” та ВАТ “Запорізький виробничий алюмінієвий комбінат”), обсяги викидів яких за 2013 рік склали загалом 196,9 тис.т, тобто на них припадає 85,0% викидів загальної кількості забруднюючих речовин від стаціонарних джерел забруднення області.

Встановлено, що на охорону навколишнього природного середовища у 2013 році підприємствами, організаціями та установами Запорізької області з усіх джерел фінансування було витрачено 309,6 млн. грн. капітальних інвестицій, що у 2,6 рази більше 2012 року. Найбільші капітальні вкладення в сфері охорони атмосферного повітря освоєні за рахунок власних коштів таких підприємств, як ВАТ “Запоріжсталь”, ВАТ “Запорізький завод феросплавів”, КП Запорізький титано-магнієвий комбінат”.

Організаційна структура екологічного управління металургійними підприємствами, що діє, також аналізувалася з погляду наявності в ній нових, раніше не існуючих елементів, а саме елементів екологічного менеджменту. Аналіз цієї структури показав, що вона є типовою, властивою більшості українських металургійних підприємств.

Сучасна техніко-технологічна база промисловості не дозволяє здійснити на промислових підприємствах глибоке очищення повітря і води. Розробка нових технологічних процесів, на основі яких може бути створена безвідходне виробництво, забезпечить не тільки високі техніко-економічні показники, а й комплексне використання природних ресурсів. Однак, за технічних і економічних причин перехід до безвідход-

ної технології відразу здійснити неможливо. Реальний шлях екологізації технології – це поступовий перехід спочатку до маловідходних, а потім – до безвідходних замкнених циклів. Тим самим можуть бути досягнуті раціональне природокористування та охорона навколишнього середовища.

Відомий вчений І.В. Петрянов-Соколов підкреслює, що однією з неодмінних умов створення безвідходного промислового комплексу є таке поєднання технологій, яке дозволить максимально утилізувати всі складові компоненти сировини, що надходить, і споживати всередині підприємства відходи одного виду продукції для виготовлення іншого аж до повної ліквідації відходів [2]. Діяльність із запобігання забруднення навколишнього середовища спрямована в першу чергу на усунення або ослаблення джерел утворення відходів, а не застосування т.з. технологій «кінця труби» (end-of-pipe technologies) [3].

Перший і найбільш важливий крок у застосуванні програми запобігання забрудненню навколишнього середовища на будь-якому підприємстві – це становлення філософії попередження шкоди навколишньому середовищу пріоритетом організації. Деякі підприємства створили системи бонусів і нагород для працівників, які зробили значний внесок у програму щодо запобігання негативного впливу на навколишнє середовище.

Незалежно від того, який підхід буде обраний, необхідно визначити спосіб вимірювання ефекту від проекту екологізації виробництва. В першу чергу, потрібно отримати максимально точні дані про всі витрати, пов'язані з діючими методами виробництва. Далі ці витрати порівнюються з витратами (включаючи вартість необхідного обладнання), які будуть потрібні для реалізації проекту екологізації. Крім традиційних методів оцінки та прийняття рішень у проекті екологізації повинні бути враховані неявні вигоди і втрати. Нематеріальні результати доцільно конвертувати в реальні доходи і збитки, надаючи їм не менше значення, ніж матеріальним [4].

Для поліпшення екологічних характеристик промислового виробництва потрібно:

посилити моніторинг техногенного впливу підприємств на навколишнє природне середовище, зокрема шляхом вдосконалення засобів контролю та статистичної звітності підприємств з встановленням адміністративної відповідальності їх керівників за її достовірність [5]; удосконалити методологію визначення нормативів екологічних зборів з підвищенням їх ролі у відновленні природних екологічних параметрів навколишнього природного середовища, оскільки на сьогодні вони занадто низькі і майже не виконують регулюючої функції; посилити систему економічного стимулювання підприємств і організацій до скорочення шкідливих викидів і поліпшення загальноєкологічного стану виробництва шляхом надання пільгових кредитів і регресивного оподаткування; переглянути розміри лімітів, які встановлюються для підприємств залежно від регіональних граничних меж викидів і не враховують фактичні завдання шкоди навколишньому природному середовищу. У разі низького рівня граничних меж створюються умови, коли вигідніше сплатити штрафи, ніж здійснювати значні природоохоронні інвестиції; поглиблювати наукові дослідження з проблем екологізації промислового виробництва, насамперед, щодо, розробки дієвого економічного механізму стимулювання природоохоронної діяльності з боку держави [2].

Введення державного обов'язкового екологічного страхування (на відміну від добровільного) потребує спеціального закону, який встановлює організацію, порядок утворення та функціонування державного екологічного страхового фонду. На першому етапі процесу доцільно встановити добровільну форму проведення екологічного страхування; другому – закріплення фінансово-кредитної системи, апробації механізму страхування; третьому – розроблення основ методичної документації з обов'язкового екологічного страхування.

Для реалізації запровадження загальнодержавних організаційно-економічних механізмів потрібні відповідні механізми на рівні підприємств. Найактуальнішими для вітчизняних підприємств є такі заходи, як запровадження концепції «зеленого офісу»;

формування та розвиток екологічної культури, екологічного менеджменту й маркетингу; використання концепції «бережливого виробництва» тощо.

Виконані дослідження сутності, структури і складу організаційно-економічних механізмів екологізації виробництва дають можливість систематизувати наявні та запропонувати нові елементи, забезпечити раціональне екологічне управління на вітчизняних підприємствах.

Екологізація виробництва вітчизняними підприємствами дозволить зменшити протиріччя між економічним зростанням та збереженням і охороною природних ресурсів, дасть можливість підвищити ефективність ресурсоспоживання, вийти на нові ринки продуктивних «зелених» інновацій та забезпечити конкурентоспроможність української економіки.

Наведені аргументи актуалізують необхідність і визначають мотиви вітчизняних суб'єктів господарювання щодо екологізації виробництва.

Організаційно-економічні механізми екологізації виробництва доцільно формувати й застосовувати на загальнодержавному та внутрішньо-господарському рівнях. Загальнодержавний рівень складається з примусових, заохочувальних і маркетингових механізмів.

Внутрішньоорганізаційний рівень реалізується через орієнтацію підприємства на концепції «зеленого офісу», «бережливого виробництва», екоменеджменту, екомаркетингу, екокультури тощо.

Перспективними напрямками досліджень у такій галузі є вивчення передового досвіду зарубіжних підприємств з адаптацією до умов господарювання вітчизняних ринкових суб'єктів, виконання глибокого аналізування окремих елементів організаційно-економічних механізмів і розроблення рекомендацій з їхнього запровадження у практичну діяльність на загальнодержавному та внутрішньогосподарському рівнях управління.

Металургійна промисловість спричиняє серйозні екологічні проблеми. Відходи металургійних підприємств забруднюють довкілля пилом, шкідливими газами і стічними водами. Домни, сталеплавильні печі,

кокові печі тощо дають чимало небезпечних відходів. В Україні ці проблеми особливо загострені через масове використання старих ресурсо- та енерговисоковитратних технологій. При виробництві 1 т чавуну в довкілля потрапляє, крім викидів чадного та вуглекислого газів, 4,5 кг пилу і 2,7 кг сірчистого газу, а також у невеликій кількості сполуки Арсену, Фосфору, Стибію, Плюмбуму, смолисті речовини. Викиди мартенівських і конвертерних сталеплавильних цехів містять оксиди Нітрогену та Сульфуру, а також значну кількість пилу.

На металургійних заводах постійну увагу приділяють проведенню капітальних ремонтів діючих агрегатів, впровадження нового обладнання, питанням охорони навколишнього середовища та охорони праці. Встановлюють системи газоочищення, які дозволяють затримувати близько 98% шкідливих викидів у повітря. Перспективним напрямом є використання в якості відновника водню, особливо в кольоровій металургії. Його беззаперечними перевагами є зниження шкідливих викидів у навколишнє середовище. У процесі виробництва металу здійснюється переробка відходів та їх утилізація. Газові викиди з великим вмістом SO₂ використовують для одержання сульфатної кислоти. При меншому вмісті оксиду сірки (IV) його утилізують, проводячи хімічну реакцію з вапняком у присутності кисню повітря. Продукт реакції використовують у будівельній промисловості. Шлаки з доменної печі й летючі продукти коксування кам'яного вугілля використовують у виробництві добрив. Шлакові води, що містять розчинені сполуки Сульфуру, знаходять застосування для лікування у водолікарнях.

Важливим напрямом охорони довкілля в металургії є впровадження безвідходних технологій і технологій комплексного використання сировини. При цьому забезпечується збагачення руд, раціональна повнота вилучення основних і супутніх елементів, утилізація відходів виробництв без заподіяння шкоди навколишньому середовищу. При збагаченні руд велика кількість відходів за відповідної обробки стає необхідними продуктами. Кварцові піски є сировиною для скляної промисловості тощо. Глина стає

сировиною для фаянсової промисловості та виготовлення технічної кераміки. Шлаки – цінна сировина для будівельної та дорожньо-будівельної галузей.

Перше січня 2011 р. згідно з Податковим кодексом в Україні був запроваджений екологічний податок, який справлятиметься за фактичні обсяги викидів у атмосферне повітря та скидів у водні об'єкти забруднюючих речовин, розміщення відходів, фактичного обсягу утворення та тимчасового зберігання радіоактивних відходів.

Цей податок вводиться замість збору за забруднення навколишнього природного середовища, справляння якого з 1 січня 2011 року було припинено. Порядок нарахування екологічного податку визначено розділом VIII Податкового кодексу (статті 240-250).

Зокрема зазначено, що платниками цього податку є суб'єкти господарювання, юридичні особи, що не провадять господарську (підприємницьку) діяльність, бюджетні установи, громадські та інші підприємства, установи та організації, постійні представництва нерезидентів, під час провадження діяльності яких на території України здійснюються:

- викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення;

- скиди забруднювальних речовин безпосередньо у водні об'єкти;

- розміщення відходів у спеціально відведених для цього місцях чи на об'єктах, крім розміщення окремих видів відходів як вторинної сировини;

- утворення радіоактивних відходів (включаючи вже накопичені);

- тимчасове зберігання радіоактивних відходів їх виробниками понад установлені особливими умовами ліцензії строк.

Платниками податку також є суб'єкти господарювання, юридичні особи, що не провадять господарську (підприємницьку) діяльність, бюджетні установи, громадські та інші підприємства, установи та організації, постійні представництва нерезидентів, а також громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють викиди забруднювальних речовин в атмосферу пересувними джерелами забруднення у разі використання ними палива.

При цьому слід зазначити, що податок за викиди в атмосферне повітря забруднюючих речовин пересувними джерелами забруднення у разі використання палива утримується і сплачується до бюджету податковими агентами під час реалізації такого палива.

Податковими агентами визначено суб'єктів господарювання, які:

- здійснюють оптову торгівлю паливом;

- здійснюють роздрібну торгівлю паливом (крім тих, які реалізують паливо, придбане у суб'єктів господарювання – оптових постачальників).

Об'єктом та базою оподаткування екологічним податком є:

- обсяги та види забруднюючих речовин, які викидаються в атмосферне повітря стаціонарними джерелами

- обсяги та види забруднюючих речовин, які скидаються безпосередньо у водні об'єкти;

- обсяги та види (класи) відходів, що розміщуються у спеціально відведених для цього місцях чи на об'єктах протягом звітного кварталу, крім обсягів та видів (класів) окремих відходів як вторинної сировини, що розміщуються на власних територіях (об'єктах) суб'єктів господарювання, які мають ліцензію на збирання і заготівлю окремих видів відходів як вторинної сировини і провадять статутну діяльність із збирання і заготівлі таких відходів;

- обсяги та види палива, реалізованого податковими агентами;

- обсяги та категорія радіоактивних відходів, що утворюються внаслідок діяльності суб'єктів господарювання та/або тимчасово зберігаються їх виробниками понад установлені особливими умовами ліцензії строк;

Інноваційною ідеєю, щодо вирішення еколого-економічних проблем – є раціональне використання ресурсів підприємства задля вирішення складної ситуації екологічного плану. Це стосується не тільки капітальних засобів, але й економічного менеджменту на підприємстві, доцільності використання коштів на реконструювання застарілої технічної бази.

Одне з найбільших металургійних підприємств України – комбінат «Запоріжсталь», що входить до гірничо-металургій-

ної групи «Метінвест», інвестував 240 млн. грн. на комплекс нового обладнання, повідомляє прес-служба підприємства.

Згідно з повідомленням, комбінат після масштабної модернізації ввів у дію комплекс нового обладнання – агломашину № 1, високотехнологічну газоочистку з двома потужними електрофільтрами, ексгаустерне відділення і компресорну станцію. Екологічний ефект від проекту очікується на рівні 10%-го зниження викидів пилу і газу до атмосфери від загальної кількості викидів.

«Запуск у роботу агломашини № 1 з новою газоочисткою – знакова подія не тільки для комбінату, але й для всього регіону. Ми реально хочемо змінити екологічну ситуацію в Запоріжжі на краще, і цілеспрямовано вкладаємо кошти в сучасне екологічне устаткування», – цитує прес-служба гендиректора комбінату Ростислава Шурму.

На комбінаті наголосили, що модернізація агломашини № 1 з установкою високотехнологічного газоочисного обладнання є одним з основних заходів, включених до «Програми охорони навколишнього середовища, раціонального використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки м.Запоріжжя».

Наступним етапом екологічної модернізації комбінату стане будівництво аналогічної газоочисної установки агломашини № 2, інвестиції складуть близько 80 млн грн.

У 2012 році на «Запоріжсталі» завершилося будівництво базисного складу вугілля як завершального елемента установки із вдування пиловугільного палива. У цей енергозберігаючий проект комбінат інвестував мільярд гривень.

Завдяки застосуванню цієї енергозберігаючої технології буде отримано економію до 300 мільйонів кубометрів природного газу на рік, що важливо в масштабах України. Від впровадження проекту технології пиловугільного вдування є значимий екологічний ефект – одне тільки зниження витрат коксу дозволить «Запоріжсталі» знизити викиди парникових газів в атмосферу близько 300 тисяч тонн на рік.

Не зупиняючись на досягнутому, комбінат продовжує впроваджувати ефективну природоохоронну політику щодо зниження

впливу на навколишнє середовище, про що свідчить впровадження на комбінаті Інтегрованої Системи Менеджменту якості, екології та охорони праці.

На комбінаті проведено аудит з видачею Сертифікату про відповідність інтегрованої системи менеджменту якості, екології та охорони праці комбінату вимогам міжнародних стандартів: ISO14001: 2004, ISO10002: 2004, OHSAS18001: 2007.

В якості основного критерію для прийняття рішення про реалізацію вищенаведених інноваційних проектів, спрямованих на вирішення еколого-економічних проблем підприємства було зниження викидів і, відповідно, зниження екологічного податку, а також раціоналізація використання ресурсів. З метою подальшого розвитку критеріальної бази прийняття рішень про запровадження інноваційних проектів і заходів щодо екологізації виробництва пропонується підхід, що передбачає оцінювання співвідношення граничного ефекту від запровадження заходів (приріст позитивного ефекту за одиницю часу) і граничного доходу від альтернативного використання інвестиційних коштів (дохід від альтернативного вкладення інвестиційних коштів за одиницю часу).

Висновки. На підставі проведених досліджень можна зробити такі висновки:

1. Екологізація виробництва є важливою складовою еколого-економічної безпеки країни. У свою чергу, поряд з іншими компонентами, в екологізації виробництва слід особливу увагу приділити процесам поводження з відходами.

2. Сформульовано принципи екологізації виробництва підприємств України на основі управління процесами утворення та утилізації відходів.

3. Встановлено, що необхідно використовувати комбінований підхід, який дозволить контролювати утворення та утилізацію відходів на усіх етапах виробництва та в усіх підрозділах.

4. З метою подальшого розвитку критеріальної бази прийняття рішень про запровадження інноваційних проектів і заходів щодо екологізації виробництва пропонується підхід, що передбачає оцінювання співвідношення граничного ефекту

від запровадження заходів (приріст позитивного ефекту за одиницю часу) і граничного доходу від альтернативного використання інвестиційних коштів (дохід від альтернативного вкладення інвестиційних коштів за одиницю часу).

Список літератури:

1. Проблеми екологізації промислового виробництва : (текст) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://portfinance.ru/ukraine-4.html>
2. Екологізація виробництва : (текст) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.greenprinting.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=49&Itemid=2
3. Паламарчук В.О. Еколого-економічні та соціальні нариси з проблем природокористування: Монографія / В.О. Паламарчук, Є.В. Мішенін, П.І. Коренюк. – Пороги, 2004. – С. 8-23.
4. Семенов В.Ф. Екологічний менеджмент [Електронний ресурс] / В.Ф. Семенов. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/ekologiya/ekologizatsiya_suspilnogo_virobnitstva
5. Макарова Н.С. Економіка природокористування / Н.С. Макарова, Л.Д. Гармідер, Л.В. Михальчук. – К.: Центр навчальної літератури, 2007. – 322 с.
6. Новіцький В.Є. Економічні ресурси цивілізаційного розвитку / В.Є. Новіцький. – К.: НАУ, 2004. – 268 с.

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 331.101.3:330.341.1

Єлець О.П., к.е.н., доцент,
доцент кафедри економіки підприємства
Запорізька державна інженерна академія

МОТИВАЦІЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРСОНАЛУ

Єлець О.П. Мотивація інноваційної діяльності персоналу. У статті розглянуто поняття «мотивація», «мотиваційний механізм», визначено складові мотиваційного механізму інноваційної діяльності підприємства, наведено класифікацію мотивації інноваційної діяльності персоналу.

Ключові слова: мотиви, мотиваційний процес, мотиваційний механізм інноваційної діяльності, стимули, матеріальна мотивація.

Єлец О.П. Мотивация инновационной деятельности персонала. В статье рассмотрены понятия «мотивация», «мотивационный механизм», определены составляющие мотивационного механизма инновационной деятельности предприятия, приведена классификация мотивации инновационной деятельности персонала.

Ключевые слова: мотивы, мотивационный процесс, мотивационный механизм инновационной деятельности, стимулы, материальная мотивация.

Yelets O.P. The motivation of innovation activity of personnel. In the article the concepts «motivation», «motivational mechanism» are considered the components of motivational mechanism of innovative activity of enterprise are determined, the classification of motivation of innovative activity of personnel is resulted.

Keywords: motives, motivational process, motivational mechanism of innovative activity, stimuluses, material motivation.

Постановка проблеми. Успішність інноваційного розвитку значною мірою залежить від виваженості системи стимулювання інноваційної діяльності. Вона має містити дієві стимули до інноваційної діяльності для всіх учасників інноваційного процесу, пробуджувати в них мотиви до творчої праці, створювати взаємовигідний економічний механізм регулювання їхніх взаємовідносин.

Ефективність діяльності дослідників і розробників багато в чому визначається формами та методами мотивації і стимулювання, особливості яких зумовлені самим характером праці. Наполегливість у досягненні цілей формується тільки під впливом потужних мотиваційних чинників.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні основи сучасних уявлень про особливості інтелектуальної праці творчого характеру та її мотивацію розроблено Б. Генкіним, П. Завліним, В. Іноземцевим, Г. Слезінгером та іншими. Значний внесок у розвиток наукової думки в сфері мотивації трудової діяльності, що потребує реалізації науково-технічної творчості, зробили такі вітчизняні вчені, як Микитюк П.П., Дудар Т.Г., Мельниченко В.В., Скрипко Т.О., Денисенко О.М., Гречан А.П. та інші. Однак значна частина праць цих учених має переважно загальнотеоретичний характер чи присвячена вирішенню окремих аспектів проблем.

Мета роботи: аналіз матеріальної мотивації інноваційної діяльності за критеріями форми, напрямку здійснення, тривалості та ієрархічної підпорядкованості, розгляд дії мотиваційного механізму.

Вклад основних результатів. Сучасні економічні умови вимагають значної уваги до організації інноваційної діяльності, підвищення інноваційної активності персоналу, підвищення ефективності роботи всіх учасників інноваційного процесу. Успіх інноваційної діяльності залежить від того, якою мірою безпосередні учасники – персонал, зайнятий в інноваційному процесі, – зацікавлені у швидкому й економічно ефективному впровадженні результатів НДДКР у виробництво. Тут визначальну роль відіграють методи та форми стимулювання їх праці з боку організації, спроможність підвищувати активність персоналу в пошуку нових знань, нових ідей, стимулювати прийняття нестандартних рішень і підтримувати атмосферу творчості. Мотивація персоналу, зайнятого в інноваційному процесі, стає одною з основних проблем управління, яке визначає інноваційну стратегію розвитку підприємства.

Мотив – це актуалізована проблема людини, яка спонукає її до певних дій і вчинків, внаслідок яких потреба може бути задоволена. Від того, якими мотивами людина керується у своїй трудовій діяльності, залежить її ставлення до роботи та кінцевий результат. Мотив є внутрішньою спонукальною причиною, що обумовлює дії та вчинки суб'єкта, на відміну від стимулу, який більше асоціюється з втручанням зовнішніх сил (чинників) у вибір суб'єктом управління певного типу поведінки [1, с. 161].

Мотив – це усвідомлене спонукання до певного характеру дій. Сам по собі мотив не є причиною цілеспрямованих дій. Він лише результат відображення в психіці потреб людини, зумовлених зовнішніми чи внутрішніми об'єктивними явищами.

Мотивація – це процес впливу (система дій) на індивіда з метою спонукання його до певної діяльності шляхом пробудження в нього необхідних мотивів [2, с. 288].

Мотивація як процес спонукання до діяльності охоплює і мотиви, і стимули. За умов, коли робота є цікавою для людини,

коли вона саме її вважає способом досягнення власних цілей, мотиви не потребують підкріплення стимулами. Якщо ж людина виконує певну роботу лише з метою отримання засобів для існування, її зусилля необхідно підкріплювати стимулами.

Мотиваційний процес – процес перманентного впливу суб'єкта управління на поведінку об'єкта управління через систему стимулів, що формують в об'єкта управління мотиви до такої поведінки, яка забезпечує досягнення суб'єктом управління поставлених цілей.

Мотиваційний процес буде ефективним, якщо віддача від отриманих результатів буде перевищувати витрати на його здійснення [1, с. 162].

У науковій літературі наведено різні схеми мотиваційного процесу, це пов'язано з існуванням різних поглядів на теорії мотивування. Теорії мотивування поділяють на ті, які відображають зміст потреб (змістовні), а також на теорії, які відображають процес винагородження (процесні).

До змістовних слід віднести теорії М. Туган-Барановського, А. Маслоу, Д. Мак-Клелланда, двофакторну теорію Ф. Герцберга, теорію «Х» та «У» Д. Мак Грегора, теорію «Z» У. Оучі, К. Альдерфера, К. Мадсона та інші. Змістовні теорії мотивації визначають потреби, що спонукають людей до дії, особливо при оцінці обсягу та змісту робіт, які необхідно виконати для їх задоволення.

До процесних теорій мотивування доцільно віднести теорію очікувань В. Врума, теорію справедливості С. Адамса, теорію партисипативного управління, теорію результативної валентності Дж. Аткинсона, комплексну процесну теорію Л. Портера і Е. Лоулера, теорію матеріального стимулювання та інші, які аналізують те, як людина розподіляє зусилля для досягнення різних цілей і як вибирає конкретний вид поведінки, зосереджуються на розумових процесах. Ці теорії не заперечують існування потреб, але вважають, що поведінка людей визначається не тільки ними, а є функцією їх сприйняття й очікування, пов'язаних з даною ситуацією, і можливих наслідків обраного типу поведінки.

Існуючі теорії мотивування, в основному, не суперечать одна одній, а взаємодоповнюють і уточнюють одна одну. Використання тих чи інших теорій мотивування, або їх елементів для розробки структури мотиваційного процесу визначається станом внутрішнього та зовнішнього середовища організації, рівнем підготовки працівників, їх індивідуальними потребами та цілями організації [3, с. 94].

Скрипко Т.О. виділяє досить цікавий метод, що має назву «виклик». Відчуття новизни, доведення внутрішньому «я» здатності виконувати складні завдання стимулює працівника. Спланована відповідно до цих закономірностей робота забезпечує внутрішнє задоволення. Це дуже потужний мотиваційний чинник, адже стимулює якісне виконання роботи, а за законом підвищення потреб, стимулює до виконання складнішої роботи [4, с. 200].

Мотиваційний механізм інноваційної діяльності – система зі зворотнім зв'язком, яка охоплює сукупність стимулів, що формують у персоналу організації мотиваційні переваги щодо використання інновацій як основного засобу здобуття організацією конкурентних переваг [1, с. 162].

Рушійною силою мотиваційного механізму є очікувана винагорода, що постає як стимул і має певну цінність для виконавця. Мотиваційний механізм буде ефективним лише тоді, коли буде ґрунтуватися не на засобах адміністративного впливу, а на економічних важелях, завдяки чому керуючий вплив здійснюватиметься у режимі саморегуляції. Так формується інноваційно-активна поведінка працівників організації – поведінка, яка передбачає їх високу ініціативність щодо участі у розв'язанні проблем організації, результатом чого є створення і впровадження новацій, спрямо-

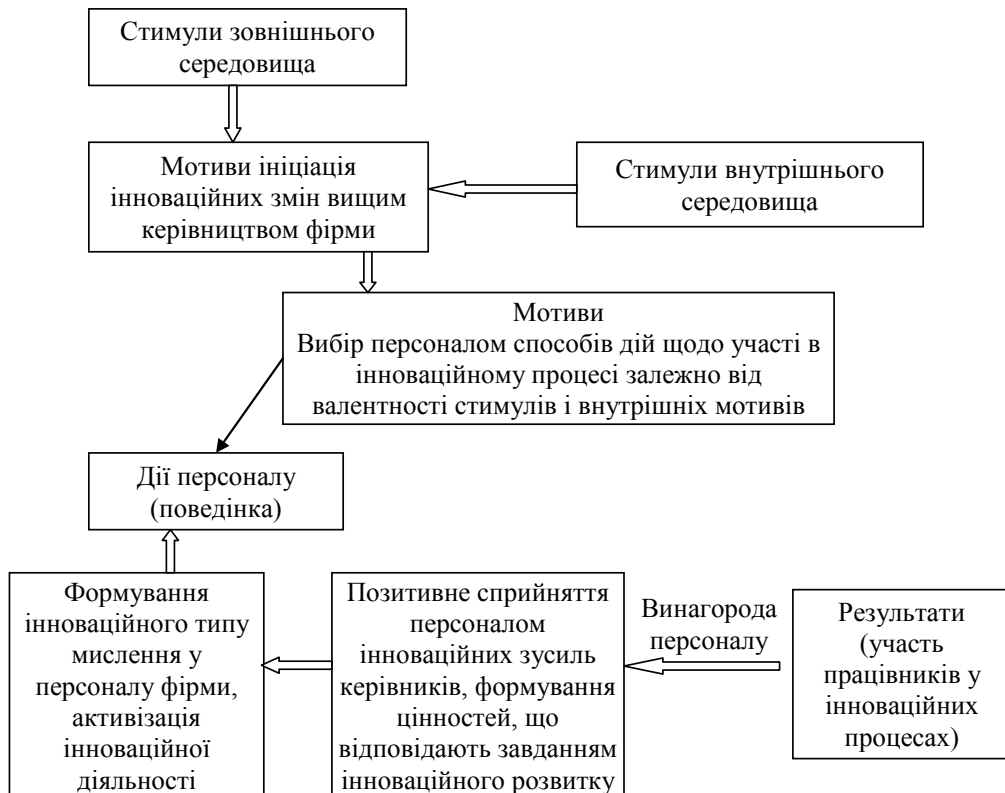

Рис. 1. Складові мотиваційного механізму інноваційної діяльності підприємства

Джерело: [1, с. 164]

ваних на реалізацію завдань інноваційного розвитку.

Складові мотиваційного механізму інноваційної діяльності підприємства наведено на рисунку 1.

Умови стимулювання для вищого менеджменту визначають власники організації, які повинні у систему стимулювання закладати залежність винагороди від результативності та ефективності рішень і керівних дій.

Кожне підприємство розробляє своє внутрішнє положення про матеріальне стимулювання працівників, яке повинно відповідати таким принципам:

- джерелом формування фонду преміювання повинен бути чистий прибуток у звітному періоді;

- аналітичним забезпеченням процесу преміювання є облік, контроль та аналіз діяльності окремих структурних підрозділів відповідно до заздалегідь визначених вищим менеджментом або власниками показників;

- базою нарахування коефіцієнтів преміювання повинні бути позитивні відхилення запланованих показників;

- вибір показників та умов преміювання обумовлюється розподілом повноважень між підрозділами та керівними органами підприємства;

- працівники повинні стимулюватися лише за ті показники, на які вони впливають або контролюють;

- показники преміювання підрозділів повинні бути обґрунтовані та обрані таким чином, щоб керівник був зацікавлений у альтернативах зростання фінансових результатів діяльності підприємства;

- повинно застосовуватися правило однакового розміру преміальних за однаковий внесок у фінансові результати компанії;

- для керівників та персоналу підрозділів часовий інтервал нарахування премії повинен бути різним;

- система преміювання повинна мати певну гнучкість для можливості адекватної зміни системи відповідно до умов внутрішнього та зовнішнього середовища [3, с. 96-97].

Способи поліпшення мотивації праці прийнято об'єднувати у відносно самостійні

напрями: матеріальне стимулювання, підвищення якості робочої сили, удосконалення організації праці, мотивація за допомогою участі в управлінні, мотивація за допомогою стимулів вищого рівня (моральних). Щоб залучити, утримати та спонукати працівника працювати на повну силу, прагнучи вносити елемент творчості у свою роботу, в різних країнах використовують різні підходи, як на рівні фірми, так і на загальнодержавному рівні.

Так, у Німеччині доплати до заробітної плати персоналу, що залучається до НДДКР, становлять до 55% заробітної плати знову прийнятого науково-технічного персоналу (протягом 15 місяців); до 40% заробітної плати наукового співробітника (протягом п'яти років); до 25% заробітної плати наукового співробітника для підприємств із числом зайнятих до 500 осіб (на шостий рік) [5, с. 195].

У структурі мотивації персоналу виділяють внутрішню та зовнішню складові. До внутрішньої мотивації відносять зміст і значимість роботи, зацікавленість та задоволеність трудовим процесом. Зовнішня мотивація охоплює три складові елементи. По-перше, це матеріальне стимулювання у вигляді заробітної плати, доплат, премій тощо. По-друге, це трудова мотивація, яка виражена, з одного боку, у підвищенні рівня відповідальності, самостійності при вирішенні виробничих завдань, розвитку комунікаційних зв'язків у колективі, вдосконаленні організації праці на робочому місці, а з іншого боку, у самовираженні та самореалізації працівника. По-третє, це статусна мотивація, яка характеризується суспільним визнанням виробничих заслуг працівника, бажанням мати професійний та моральний авторитет, бути неформальним лідером у колективі.

Пропонуємо класифікувати матеріальну мотивацію інноваційної діяльності персоналу підприємств за такими критеріями:

- за формою матеріальної мотивації:

- I. Пряма матеріальна мотивація:

1. Розмір окладу:

- підвищення розміру окладу за здійснення інноваційної діяльності;

- збереження середньої заробітної плати при звільненні від основної роботи для участі

в інноваційній діяльності (впровадженні винаходу, корисної моделі, промислового зразка чи раціоналізаторської пропозиції);

- оплата у розмірі не нижче від середнього заробітку за місцем постійної роботи за впровадження винаходу, корисної моделі, промислового зразка чи раціоналізаторської пропозиції;

2. Премія:

- за ініціативність;

- за підвищення рівня продуктивності праці;

- за підвищення рівня якості продукції (технології виробництва, методу управління);

- за участь у розробці, впровадженні та освоєнні нової техніки, технологій, виробництві нової продукції, застосуванні новітніх методів праці тощо.

3. Винагорода:

- автору раціоналізаторської пропозиції;

- автору винаходу;

- автору раціоналізаторської пропозиції (винаходу), що безпосередньо не використовується, але визнана підприємством як перспективна.

4. Інші виплати:

- надбавка за стаж наукової роботи;

- доплата за науковий ступінь кандидата або доктора наук;

- доплата за складні умови праці (наприклад, участь в експериментаторських роботах).

II. Непряма:

- оплата підприємством навчання працівника;

- оплата підприємством участі працівника в науково-практичних конференціях, публікацій наукових робіт;

- надання працівнику оплачуваної творчої відпустки для закінчення дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата або доктора наук, для написання наукової праці.

- за напрямом здійснення матеріальної мотивації:

I. Заходи прямої мотивації, які спрямовані на:

- мотивацію персоналу, посадові обов'язки якого передбачають участь в інноваційному процесі (конструктори, інженери та інші працівники);

- мотивацію персоналу, посадові обов'язки якого не містять положень щодо прямої участі в діяльності з винахідництва, раціоналізаторства тощо.

II. Заходи непрямої мотивації, які спрямовані на:

- стимулювання підприємств, підприємців та інших зовнішніх учасників у сфері комерціалізації інновацій, розробки і виробництва продукції на основі винаходів, корисних моделей, ноу-хау тощо;

- надання послуг інноваторам у сфері проведення патентних, інвестиційних та маркетингових досліджень, юридичного представництва інтересів перед патентним відомством та у суді.

- за тривалістю матеріальної мотивації:

1. Одноразова виплата або матеріальна допомога непрямого характеру (наприклад, премія за проявлену ініціативність за результатами роботи над новим проектом);

2. Систематична виплата (наприклад, надбавка за стаж наукової роботи).

- за ієрархічною підпорядкованістю матеріальної мотивації:

1. Гарантований рівень заробітної плати;

2. Премії та інші виплати за результатами (індивідуальної) інноваційної діяльності працівника (місячні, квартальні або річні);

3. Премії та інші виплати за результатами інноваційної діяльності відділу (квартальні);

4. Премії та інші виплати за результатами діяльності підприємства в цілому (річні).

Необхідно додати, що працівники, які займаються розробленням і впровадженням техніко-технологічних чи продуктових новинок, вирізняються високим рівнем освіти та інтелектуального розвитку, вираженим почуттям власної гідності, самостійністю і незалежністю у поглядах, їм притаманне творче натхнення, висока працездатність, вагомим мотивом для них є досягнення поставленої мети.

Висновки. Впровадження на підприємстві системи матеріального стимулювання інноваційної діяльності персоналу передбачає застосування процедури економічного обґрунтування матеріальних виплат різних форм. Одним з розповсюджених критеріїв оцінки ефективності застосування системи матеріального стимулювання є оцінка спів-

відношення отриманого ефекту від використання даної системи та здійснених витрат на її проведення. Якщо досягнуто додатковий ефект, який перевищує за розміром виплати стимулюючого характеру, система матеріального стимулювання визнається ефектив-

ною. Досягнення ефективності функціонування системи матеріального стимулювання є наслідком правильного вибору економічно обґрунтованого набору показників оцінювання, а також нормативів та умов преміювання.

Список літератури:

1. Дудар Т.Г., Мельниченко В.В. Інноваційний менеджмент: Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 256 с.
2. Микитюк П.П. Інноваційний менеджмент. Навч. посіб. – К.: Центр навчальної літератури, 2007. – 400 с.
3. Гавловська Н.І., Рудніченко Є.М. Мотивація персоналу у системі інвестиційного менеджменту. Вісник Хмельницького національного університету 2010. – № 4. – Т. 2.
4. Скрипко Т.О. Інноваційний менеджмент: підручник. – К.:Знання, 2011. – 423 с.
5. Волков О.І., Денисенко М.П., Гречан А.П. та ін. Економіка та організація інноваційної діяльності: Підручник (третє видання). – К., Центр учбової літератури, 2007. – 662 с.

УДК 331.108.5

Коваленко О.В., д.е.н., професор,
завідувач кафедри економіки підприємства
Запорізька державна інженерна академія

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СТИМУЛЮВАННЯ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА НА ПРОДУКТИВНІСТЬ ПРАЦІ

Коваленко О.В. Дослідження впливу стимулювання персоналу підприємства на продуктивність праці. У статті розглянуто сутність стимулювання персоналу, визначено його основні характеристики та вплив на продуктивність праці. Досліджено головні складові та умови формування ефективної системи стимулювання робітників підприємства до продуктивної праці у сучасних ринкових умовах.

Ключові слова: стимул, мотив, праця, працівник, продуктивність праці.

Коваленко О.В. Исследование влияния стимулирования персонала предприятия на производительность труда. В статье рассмотрена сущность стимулирования персонала, определены его основные характеристики и влияние на продуктивность труда. Исследованы главные составляющие и условия формирования эффективной системы мотивации персонала предприятия к высоким результатам труда в современных рыночных условиях.

Ключевые слова: стимул, мотив, труд, работник, продуктивность труда.

Kovalenko O.V. Investigation of influence of incentives for staff on a productivity. The article considers an essence of stimulation of personnel, his basic descriptions and influence are certain on the productivity of labour. Investigational main constituents and terms of forming of the effective motivation system which will lead to the high results of labour in modern market conditions.

Keywords: incentive, motive, labor, employee.

Постановка проблеми. Питання стимулювання працівників до продуктивної праці є одним із найважливіших питань в умовах, коли підприємство прагне отримати якомога більше конкурентних переваг від найму і використання висококваліфікованого персоналу. Проте, на сьогодні в нашій державі тільки починають з'являтися ефективні системи мотивації персоналу та стимулювання його до праці, що обумовлює необхідність дослідження відповідного закордонного досвіду. Підвищення ефективності праці безпосередньо пов'язане з головною метою суспільства – забезпечення економічного зростання, яке визначається збільшенням ВВП як у цілому, так і на душу населення. З огляду на це виникає потреба в обґрунтуванні заходів підвищення ефективності використання праці на рівні кожного підприємства – первинної ланки суспільного

виробництва в усіх галузях народного господарства. Таким чином, актуальність дослідження проблем пов'язаних із оптимізацією процесу стимулювання персоналу до продуктивної праці, важко перебільшити.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема стимулювання та оплати праці присвятили свої наукові роботи такі відомі вчені минулого та сучасності, як К. Альдефер, В. Врум, Ф. Герцберг, Д. Мак-Грегор, Д. Мак-Клелланд, А. Маслоу, Е. Мейо, М. Мескон та ін. Серед вітчизняних науковців вагомий внесок у розвиток проблеми стимулювання праці персоналу зробили А. Колот, В. Пономаренко, О. Пушкар, Л. Червинська та ін. Однак, проблема сучасних мотиваційних процесів, особливостей формування форм, методів і техніки стимулювання праці, що створює у працівників відчуття відповідальності й успіху за

виконану роботу, залишається малодослідженою.

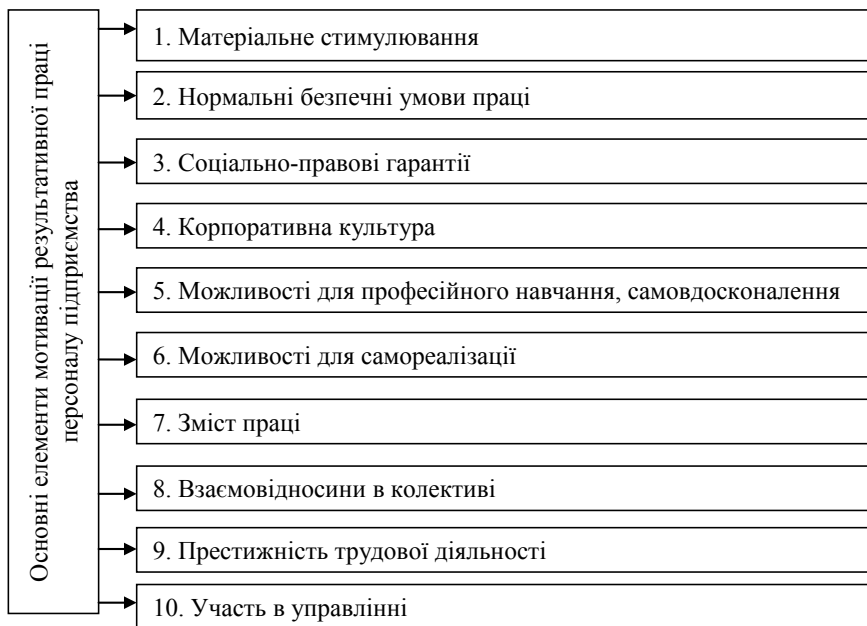
Метою статті є дослідження сучасних проблем мотивації та стимулювання продуктивної праці, розробка рекомендацій щодо забезпечення ефективності стимулювання найманого персоналу.

Виклад основних результатів дослідження. В умовах ринкової економіки відносини між персоналом підприємства і його керівництвом будуються на новій основі. Мета керівництва – успіх на ринку і, відповідно, одержання прибутку. Мета персоналу підприємства – одержання матеріальної винагороди та задоволення від роботи. Керівництво підприємства намагається одержати максимум прибутку при мінімумі витрат (у т.ч. й на персонал). Персонал підприємства намагається одержати більшу матеріальну винагороду при меншому обсязі виконуваних робіт. У знаходженні компромісу між очікуваннями персоналу підприємства і його керівництва і полягає суть стимулювання персоналу. Для керівництва підприємства персонал є найбільш цінним ресурсом, адже саме персонал підприємства може постійно удосконалюва-

тися. Відповідно, уміло керуючи персоналом, можна постійно удосконалювати організацію виробництва і збільшувати прибуток. Тому керівництво підприємства має добре розбиратися в персоналі, знати пріоритетні мотиви працівників, що спонукають їх до праці. Знання мотивації персоналу підприємства – основа створення більш досконалої системи стимулювання найманих працівників.

З розвитком соціальних відносин у суспільстві змінюються й потреби персоналу підприємства. У сучасній економіці крім матеріального фактора велике значення мають моральні стимули та соціальні пільги, еволюціонують і матеріальні форми стимулювання найманих робітників, у матеріальній винагороді збільшується частка виплат за результатами господарської діяльності підприємства, вагомого великого значення набуває розвиток у працівників корпоративного мислення та розвиток системи соціальних пільг.

Організація праці й управління персоналом – багатопланові процеси. Вони містять такі елементи, як наймання і розміщення працівників, розподіл їх обов’язків, під-

Рис. 1. Основні елементи мотивації результативної праці персоналу підприємства

Джерело: [5, с. 204]

готовка і перепідготовка кадрів, стимулювання праці, удосконалення її організації. Основним елементом, за допомогою якого здійснюється процес стимулювання, є стимул. У науковій літературі існує велика кількість визначень поняття «стимул» [7, с. 33].

В економічній літературі під стимулами розуміють форми впливу на людину, її свідомість, що породжують у людини певні мотиви (прагнення, зацікавленість) до тих чи інших дій, у тому числі до досягнення певних результатів праці. Чим сильніші стимули, тим активніші мотиви, а отже, й діяльність людей. Отже, стимулювання – це процес впливу на людину за допомогою потреби значимого для неї зовнішнього предмета (об'єкта, умов, ситуації тощо), що спонукує людину до певних дій (перебування в комфортних умовах і ін.) [11, с. 64].

Мотивація (як процес) – це процес емоційно-почуттєвого зіставлення образу своєї потреби з образом зовнішнього предмета (претендента на предмет потреби). Або, мотивація (як механізм) – це внутрішній психічний механізм людини, що забезпечує упізнання предмета відповідно до потреби і запускає спрямовану поведінку з присвоєння цього предмета (якщо він відповідає потребі) [7, с. 42].

Для глибшого розуміння елементів мотивації результативної праці персоналу зобразимо їх на рисунку 1.

Система мотивів і стимулів праці базується на нормативному рівні трудової діяльності, тобто входження працівника до системи трудових відносин передбачає, що за відповідну винагороду він має виконувати певні обов'язки. При цьому мета стимулювання полягає не тільки в тому, щоб спонукати людину працювати, а примусити її робити це краще, ніж передбачено трудовими відносинами, тобто ефективна система стимулювання повинна спиратися на результати трудової діяльності. Саме тому система мотивації праці передбачає забезпечення комплексу заходів матеріального, морального, соціального напрямку, що сприяють активізації діяльності персоналу у виробничому процесі для задоволення різноманітних його потреб, котрі розглядають як нагороду за трудові зусилля.

Результативність праці – підсумок цілеспрямованої діяльності людини. Результативною можна вважати працю, якщо досягнуто максимально результату за мінімальних витрат праці. Результатом варто вважати отриманий дохід внаслідок реалізації продукції, виконання робіт, надання послуг [7, с. 48].

Рогожин М.Ю. під результативністю праці розуміє ступінь досягнення поставленої мети, забезпечення конкурентоздатності продукції та високої якості виконуваних робіт та послуг за всією сукупністю споживчих властивостей понад ті вимоги, що враховані при оцінці продуктивності праці. Він же вважає результативність праці одним з критеріїв оцінки якості праці як характеристики ефективності, поряд з показником економічності витрат [8, с. 55].

Результативність праці конкретного працівника зумовлюється передусім індивідуальними можливостями та особистою зацікавленістю, а також його усвідомленням власної ролі в колективних зусиллях. Обсяг затрат праці залежить від самооцінки працівника, достатності рівня винагороди й упевненості в тому, що її буде отримано. Заохочування працівників підприємства до реалізації поставлених перед ними цілей і завдань є об'єктивною потребою, яку усвідомлюють всі керівники.

Протягом тривалого періоду наука управління персоналом вважала матеріальне стимулювання найважливішим чинником. Проте, задоволеність працівників лише матеріальними умовами праці далеко не у всіх випадках приводить до підвищення її результативності. Як свідчить практика, найбільш ефективними стимулятивними факторами є відповідність виконуваної роботи потребам людини у визнанні її як особистості та можливість самовираження.

Вимогою формування систем стимулювання є їх відповідність продуктивним силам і суспільним відносинам. Тільки в цьому випадку можна очікувати позитивного результату в роботі персоналу підприємства. Вчасно помітити зміни в продуктивних силах і суспільних відносинах і почати відповідні зміни в системах стимулювання – одна з найважливіших умов їх ефективного впливу на виробництво, еко-

номічні та соціальні показники діяльності підприємств.

Системи стимулювання складаються з надійних, активних стимулів, які позитивно впливають на ті чи інші дії працівників, можуть виступати в ролі антистимулів, що породжують негативний вплив на діяльність працівників. Звідси виникає необхідність постійного поліпшення удосконалення систем стимулювання.

Типологія предметів, на які спрямовується вплив, що мотиваційно стимулює, може мати різні підстави. Можливі акценти стимулювання, що визначаються в залежності від пріоритетів діючого підприємства представлені у таблиці 1.

З урахуванням сказаного можна сформулювати загальні вимоги до формування систем стимулювання:

– визначення об'єктів стимулювання з позиції досягнення цілей підприємства при всебічному врахуванні організаційно-технічних, соціально-економічних та інших умов підприємства і працівників. Основою стимулювання завжди є досягнення цілей підприємства, але ці цілі щодо різних ділянок виробництва і працівників можуть бути конкретизовані у певних об'єктах стимулювання за умови узгодження з кінцевими цілями діяльності підприємства;

– порівняння стимулів з інтересами працівників – як із загальними інтересами, так

Таблиця 1

Характеристика об'єктів стимулювання в залежності від пріоритетів підприємства

Об'єкт стимулювання	Характеристика об'єкта стимулювання
Суб'єкт стимулювання	окремий працівник; група, колектив організації в цілому
Нормативна адекватність	порушення нормативних показників; відповідність нормативним показникам; перевищення нормативних показників
Рівень професіоналізму	відповідність рівню кваліфікації; підвищення рівня кваліфікації; підвищення рівня освіти; розширення набору спеціальностей; передача майстерності колегам
Ступінь напруженості при виконанні роботи	фізична; емоційна; розумова; організаційна
Ступінь відповідальності	мінімальна; середня; висока
Предмет відповідальності	устаткування; приміщення; якість матеріалів; адекватність технології; своєчасність технічного обслуговування; якість продукції; рівень витрат у виробництві; безпека співробітників і т.п.
Ступінь ризику	здоров'я; гроші
Економія	робочого часу; матеріалів; фінансів
Причетність до прибутку	збільшення обсягу продажів; збільшення прибутку; у завантаженні виробничих потужностей; просуванні товару; виконанні плану і т.д.
Стаж роботи на підприємстві	іспитовий термін; 1 рік роботи в організації; 2 роки роботи в організації; 3 роки роботи в організації і т.д.
Соціальні виплати і пільги	оплата святкових днів; оплата відпусток; оплата лікарняних аркушів; медичне страхування; додаткове пенсійне забезпечення; безкоштовне харчування
Раціональна пропозиція	внесення раціональної пропозиції; участь у впровадженні раціональної пропозиції; результат упровадження
Суміжна взаємодопомога	консультування; виконання частини роботи; інша участь
Керівництво групами	створена під завдання творча група; відділ, підрозділ
Кар'єрне зростання	рядового виконавця; менеджера нижньої ланки; менеджера середньої ланки; обслуговуючого персоналу

Джерело: [12, с. 61]

і з інтересами окремих професійних і соціальних груп працівників;

– вагомість стимулів у свідомості працівників щодо даного (кожного) об'єкта стимулювання. У кожному випадку має забезпечуватися вагомість стимулу, нижче за якої в працівника зникає інтерес діяти у визначеному системою стимулювання напрямку;

– сталість, безперервність впливу системи на працівника, що припускає, з одного боку, упевненість працівника, що стимули нікуди не зникнуть, їх не скасують, з другого боку, як правило, відносно невеликі періоди часу, у які працівник одержує визначений стимул, а з третього боку, досить тривале застосування системи стимулювання в незмінному вигляді;

– відкритість систем стимулювання. З одного боку, системи, що використовуються, мають бути відомі на підприємстві, вони не повинні бути «секретом» лише тих працівників, до яких застосовуються, з іншого, вони не повинні розроблятися келійно, без участі як тих, до яких будуть застосовуватися системи, так і трудового колективу в цілому. У протилежному випадку важко уявити ефективну реалізацію вимог формування систем стимулювання;

– своєчасне внесення змін у системи стимулювання, пов'язаних із принциповими змінами в діяльності підприємства;

– конкурентоспроможність систем стимулювання, використовуваних на даному підприємстві, по відношенню до інших підприємств. Ринок праці є рухливим. У зв'язку з новими науково-технічними тенденціями в розвитку виробництва підприємства зацікавлені у формуванні стабільних висококваліфікованих кадрів фахівців і працівників. Втрата кожного такого працівника негативно позначається на роботі підприємства. Звідси – необхідність спрямувати систем стимулювання на закріплення кадрів, а це можливо лише за умови застосування конкурентних систем.

Зазначені вимоги до формування систем стимулювання стосуються однаковою мірою формування як матеріальних, так і нематеріальних систем стимулювання поведінки працівників. Але тут є специфічні вимоги та особливості.

Розглядаючи можливі системи стимулювання працівників, слід зазначити, що їх багато; вони принципово відрізняються за об'єктами стимулювання, формами впливу, колами працівників, на яких поширюються, сферами використання, іншими характеристиками. Одним з важливих методів управління персоналом є класифікація систем стимулювання в рамках системи стимулювання. Класифікація дає змогу поділити системи стимулювання на частини, виходячи з визначених критеріїв, виявити можливості кожної з них у стимулюванні та побудувати на цій основі план дій з трансформування (удосконалення) систем для формування потрібної для підприємства поведінки працівників [6].

Позитивні, з погляду цілей підприємства, реакції в працівників можуть бути зумовлені впливом тих зовнішніх факторів, що несуть певні блага для працівників, які відповідають їх матеріальним і нематеріальним потребам, чи які можуть ввійти в коло цих потреб і інтересів. З цього погляду благами є грошовий дохід, поліпшення умов праці, участь в управлінні підприємством і багато чого іншого. Виходячи з цього, класифікацію систем можна проводити за видами благ, наданих працівникам: системи матеріального стимулювання, де благами виступають грошові чи прирівняні до них виплати (пільги і послуги); системи нематеріального стимулювання, де благами виступають організаційно-технічні, психофізіологічні, соціально-економічні та суспільні умови і заходи.

Матеріальні блага, як у грошовій, так і в натуральній формі завжди виступають активним стимулом діяльності працівників. Інтерес до них у працівників визначається вже тим, що за рахунок цих благ переважно задовольняються не тільки матеріальні, але й культурні, духовні потреби працівників і членів їхніх родин [3].

Нематеріальні блага у загальному вигляді можна охарактеризувати як поліпшення умов роботи на підприємстві, що створює в працівника мотивацію на певні позитивні дії, але лише у тих випадках, коли поліпшення роботи у свідомості працівників співпадає з їх уявленням про те, якими мають бути робочі місця, режими праці і

відпочинку, можливість проявити власні здібності, кар'єрний зріст, участь працівників в управлінні виробництвом, відносини між працівниками в колективі і багато чого іншого, що приносить працівнику блага в нематеріальній формі. Оскільки поліпшення умов роботи на підприємстві потребує проведення організаційних, технічних, психологічно-фізіологічних, соціально-економічних, суспільних заходів, то системи нематеріального стимулювання нерозривно пов'язані з цими заходами.

Матеріальні системи можуть бути поділені на три великі групи:

- системи, пов'язані з реакцією на заробітну плату;
- системи, засновані на соціальних виплатах, пільгах і послугах;
- системи, засновані на доходах від власності [10, с. 98].

Ставка в стимулюванні завжди робилася на заробітну плату. За своєю питомою вагою у витратах на матеріальне стимулювання вона складає основну частину, і багато років головна увага приділялася розробці стимулюючих систем заробітної плати.

Соціальні виплати, пільги і послуги матеріального характеру, надані працівникам підприємством, як правило, не розглядалися як стимули праці і поведінки працівників. Як свідчить досвід західних країн у соціальних виплатах, пільгах і послугах матеріального характеру криється чималий стимул зростання продуктивності праці працівників підприємств. Використання їх як системи стимулювання дає змогу в першу чергу впливати на поведінку працівників.

Системи, засновані на доходах від власності, базуються на стимулюванні кінцевих економічних показників роботи підприємства, що описуються показниками прибутку, рентабельності, загального доходу. При такому стимулюванні, як правило, не враховуються конкретні результати працівників, а увагу акцентується на усвідомленні працівниками вигідності досягнення підприємством високих кінцевих результатів. Ці системи спрямовані на розвиток поведінки працівників, що позитивно впливає на всі аспекти діяльності підприємства, від яких залежать його кінцеві результати.

Нематеріальні системи стимулювання можуть бути поділені на шість великих груп: умови (відносини) наймання і звільнення працівників; заходи щодо гуманізації праці (роботи); заходи щодо розвитку персоналу; участь працівників в управлінні підприємством; скорочення статусних розходжень між працівниками; розвиток корпоративної культури, формування трудових колективів, об'єднаних загальними цілями [7, с. 34]. Вознюк А.М. розкриває сутність матеріальної мотивації працівників у формуванні загального підходу до оплати праці працівників і надання їм інших матеріальних заохочень, що сприяє посиленню прагнення працівників до продуктивної праці або досягнення інших позитивних результатів діяльності [3]. Умови наймання і звільнення працівників – це складна система правил і норм, що визначає вимоги до працівників при влаштуванні їх на роботу. Гуманізація праці відбувається у формі постійно розроблювальних і реалізованих заходів з поліпшення умов праці. Заходи з розвитку персоналу спрямовані на формування колективу працівників, які відповідають психологічно-фізіологічним вимогам, грамотних, творчих, ініціативних, відповідальних.

Участь працівників в управлінні, як широка система організаційних і соціально-економічних заходів, веде до усвідомлення ними своєї ролі не тільки на робочому місці, але і ролі, з одного боку, свого робочого місця в загальній системі управління виробництвом, з іншого, себе як працівника підприємства, здатного робити внесок у вирішення питань управління виробничою ділянкою, цехом, підприємством. Природно, що таке усвідомлення надзвичайно важливе для формування поведінки, що відповідає досягненню цілей підприємства, оскільки працівники через участь в управлінні беруть на себе відповідальність за широке коло питань діяльності підприємства [9, с. 61].

Зменшення статусних розходжень, як систему відносин, порівняно з розглянутими можна було б і не виділяти як самостійну систему. Однак, від того, якою вона буде, залежить поведінка працівників, пов'язана з усвідомленням ними, хто вони на підприємстві та як до них ставляться: або вони

працівники, готові на творчу, відповідальну роботу, або непомітні виконавці з поведінкою «що накажуть».

Ще одна група систем пов'язана з формуванням корпоративної культури, трудового колективу, об'єднаного загальними цілями. Якщо такий колектив сформований і як колектив живе інтересами підприємства, то його вплив на кожного працівника є чималою запорукою активної, позитивної поведінки працівників підприємства. Очевидно, що виділені групи нематеріальних систем стимулювання тісно пов'язані між собою, тому можна укрупнити групи, розглядаючи їх разом, а не окремо. У свою чергу, групи матеріальних і нематеріальних систем стимулювання можуть бути поділені на підгрупи або підсистеми.

Нематеріальна система стимулювання нерозривно пов'язана з організаційно-технічними, психологічно-фізіологічними, соціально-економічними, суспільними системами, такими, як організаційно-функціональна система управління, система управління працею, система участі працівників у управлінні тощо. Без цих систем не може функціонувати виробництво. Але одночасно всі ці системи, як правило, містять у собі певні стимули. От чому при розробці й застосуванні різних систем управління необхідний ретельний їхній аналіз на наявність у них стимулів, оцінка цих стимулів з погляду можливого впливу на поведінку працівників. Не можна не враховувати, що нематеріальні стимули здатні істотно підсилити дію матеріальних стимулів. При досягненні певного рівня задоволення матеріальних і культурних потреб працівників дієвість стимулів усе більше переміщується із зони матеріальних стимулів до зони нематеріальних. Домогтися результативності системи стимулювання поведінки працівників не просто – необхідна відповідна розробка кожної системи. У зв'язку з цим важливо, щоб вплив кожної системи був спрямований на певну поведінку, а не взагалі на роботу. Робота складається з багатьох складових і стимулювання більшою мірою має спрямовуватися на

ці складові, хоча домогтися цього не завжди можна, а іноді – й не треба. Звичайно, оцінити ефективність системи досить складно, але використовуючи різні як прямі, так і непрямі показники, а також різні системи оцінки, усе-таки можна [5, с. 67].

Тому необхідне узгодження всіх систем стимулювання для того, щоб вони діяли в загальному руслі та не суперечили одна одній. При розробці нематеріальних систем стимулювання варто враховувати, що системи управління, з якими вони безпосередньо пов'язані, є самостійними і мають велике значення незалежно від того, які стимули містять.

Висновки. За результатами проведеного дослідження можна зробити певні висновки та пропозиції.

По-перше, ефективне управління виробничо-господарською діяльністю підприємств значною мірою залежить від використання вміло налагодженого мотиваційного механізму. Дослідження означених та інших проблем мотивації та стимулювання праці, розробка рекомендацій щодо забезпечення ефективності стимулювання найманого персоналу є найважливішими завданнями економічної науки на сьогоднішньому етапі розвитку нашої країни, та суспільства в цілому.

По-друге, при побудові системи оплати та стимулювання праці керівнику підприємства слід враховувати, що не можна мотивувати всіх працівників однаково. Це допоможе йому зробити систему оплати та стимулювання праці економічно ефективною. Користуючись поділом працівників, керівник підприємства може розробити індивідуальну систему мотивації для кожного співробітника або для групи співробітників.

По-третє, при побудові системи оплати праці та стимулювання працівників на підприємстві необхідно враховувати, що ефективність мотивації персоналу повинна відображати ступінь досягнення соціальних і економічних цілей, які ставить керівництво підприємства і працівники.

Список літератури:

1. Грінко І.М. Вдосконалення матеріальної мотивації праці в системі управління промисловими підприємствами / І.М. Грінко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Znpchdtu/2009_24/articles/38_Grinko.pdf.
2. Долішній І.М. Мотивація персоналу як об'єкт управління на підприємстві / І.М. Долішній, А.В. Колодійчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvnlts/20_5/211_Dolishnij_20_5.pdf.
3. Вознюк А.М. Особливості застосування форм і методів стимулювання персоналу промислового підприємства / А.М. Вознюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Venu/2009_1/11.pdf.
4. Єгоркіна Т.О. Формування мотиваційного механізму на торговельних підприємствах / Т.О. Єгоркіна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vdnuet/есоп/2010_4/Egorkina.pdf.
5. Зленко А.М. Сутність мотивації праці та її роль в забезпеченні ефективного управління трудовими ресурсами / А.М. Зленко // Економічний вісник університету. – 2010. – № 2. – С. 204.
6. Кусакін В. Багаторівнева система мотивації [Електронний ресурс] / В.Кусакін // Управління персоналом. – 2008. – №11. – Режим доступу: <http://www.top-personal.ru/issue.html?1626>.
7. Радько С.Г. Теоретические основы управления трудовым потенциалом; Учеб. пособ. – СПб: «Просвещение», 2007. – 318 с.
8. Рогожин М.Ю. Организация управления персоналом предприятия: Учебно-практическое пособие. – М.: Изд-во РДЦ, 2004. – 224 с.
9. Романовский А.Г. Основы теории управления социальными системами: Уч. пособие. – Харьков: НТУ ХПИ, 2005. – 195 с.
10. Теорія і практика управління персоналом: Навч. метод. посіб. / Авт. – уклад. П.В. Щокін. – К.: МАУП, 2008. – 256 с.
11. Шекшня С.В. Управление персоналом современной организации. – М.: Бинوم, 2006. – 290 с.
12. Шульга А.Ю. Использование зарубежного опыта в системе оплаты труда // Бизнес-информ. – 2011. – № 9-10. – С. 60-62.
13. Шульга Г.Ю. Управління матеріальним стимулюванням персоналу промислових підприємств: Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.09.01 / Харк. держ. екон. ун-т. – Х., 2004. – 28 с.

УДК 338.439:532

Мармуль Л.О., д.е.н., професор,
завідувач кафедри економічної теорії
та фінансово-економічної безпеки

Одеська національна академія харчових технологій

СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЦІН НА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКУ ПРОДУКЦІЮ У РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

Мармуль Л.О. Соціальні аспекти формування цін на сільськогосподарську продукцію у регіонах України. У статті розглянуті особливості формування цін на сільськогосподарську продукцію. Обґрунтовується необхідність врахування соціальних аспектів діяльності аграрних підприємств, розвитку сільських територій у регіонах країни.

Ключові слова: ціноутворення, сільськогосподарська продукція, собівартість, втрати, аграрні підприємства, соціальні аспекти, регіони, управління, ринок, конкурентоспроможність.

Мармуль Л.А. Социальные аспекты формирования цен на сельскохозяйственную продукцию в регионах Украины. В статье рассмотрены особенности формирования цен на сельскохозяйственную продукцию. Обосновывается необходимость учета социальных аспектов деятельности аграрных предприятий, развития сельских территорий в регионах страны.

Ключевые слова: ценообразование, сельскохозяйственная продукция, себестоимость, затраты, аграрные предприятия, социальные аспекты, регионы, управление, рынок, конкурентоспособность.

Marmul L.A. Social aspects of the formation of prices of agricultural products in the regions of Ukraine. In the article the peculiarities of the formation of prices of agricultural products. The necessity of taking into account social aspects of activity of agricultural enterprises, development of rural areas in the regions of the country.

Keywords: pricing, agricultural production, costs, and expenses, agricultural enterprises, social aspects, regions, management, market, competitiveness.

Постановка проблеми. На думку багатьох дослідників та практиків, однією з основних причин збереження кризової ситуації в АПК є непослідовне проведення державної цінової політики, що проявилось і продовжує проявлятися в різкому погіршенні еквівалентності обміну між сільським господарством і промисловістю, не контролюваному підвищенні цін монополістами, які постачають селу засоби виробництва, скороченні попиту на сільськогосподарську сировину харчових підприємств, продовольчу продукцію через низьку платоспроможність основної маси населення.

За останні роки замість економічної підтримки села з нього вилучалися значні фінансові ресурси, яких було б достат-

ньо для поновлення зношених та морально застарілих основних виробничих засобів. Замість сприяння організації та розвитку сільських територій на інноваційних та соціально відповідальних засадах диспаритет цін призвів до значного збільшення натуральних показників обміну, підвищення собівартості майже всієї сільськогосподарської продукції. Причому собівартість продукції зростала набагато швидшими темпами, ніж фактичні ціни реалізації.

З іншого боку, використовуючи своє монопольне положення, підприємства по заготівлі, зберіганню, переробці і реалізації сільськогосподарської продукції різко підвищили ціни на свої товари і послуги, що стало однією із причин диспаритету цін між

сільським господарством і названими сферами. Монополізм і нерегульованість міжгалузевих та регіональних зв'язків у трансформаційний період сприяли зростанню збитковості сільськогосподарського виробництва.

Аналіз роздрібних цін по основних видах продукції тваринництва свідчить, що продукція сільського господарства при переважній питомій вазі сировини у структурі ціни збиткова, а переробна промисловість і торгівля від реалізації готової продукції отримують значний прибуток. Тому вирішення проблем ціноутворення, формування цін на соціально значимі продовольчі товари першої необхідності має першочергове значення не тільки у виробничо-економічному плані, але й для забезпечення соціально-економічної стабільності, попередження зубожіння населення у регіонах країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні і методологічні питання ціноутворення щодо вирішення проблем саме в сільському господарстві були закладені В. Г. Андрійчуком, П. П. Борщевським, І. І. Лукиновим, П. М. Макаренком, О. М. Онищенком, П. Т. Саблуком, П. І. Гайдучьким, Б. І. Пасхавером, О. М. Шпицаком, О. Г. Шпикуляком, О. В. Олійником та ін. Вони продовжені у публікаціях [2; 3; 4; 5; 6; 7; 8]. Вченими визначено, що ціна є вирішальним чинником стимулювання аграрного бізнесу. Вона формує економічну зацікавленість товаровиробників сільськогосподарської продукції у виробництві певного виду продукту, опосередковує фінансовий результат їх господарювання, спонукає до соціальної відповідальності, стимулює впровадження інновацій та зростання продуктивності праці.

Метою статті є визначення особливостей формування цін на сільськогосподарську продукцію у регіонах України з урахуванням соціальних аспектів діяльності аграрних підприємств.

Виклад основного матеріалу. Економічні процеси агропромислової діяльності, ринкові механізми господарювання об'єктивно вимагають формування такої цінової політики, яка б забезпечила еквівалентність обміну на стадіях матеріально-

грошового забезпечення, виробництва сировини, переробки і реалізації продукції, надання послуг і формування доходів, необхідних для розширеного відтворення в сільському господарстві та розвитку сільських територій. Успіхи становлення і розвитку ринкових відносин в аграрній економіці в значній мірі залежать від системи ціноутворення на продукцію сільськогосподарського виробництва, її відповідності новим умовам організації виробничої діяльності та підприємництва.

Ціна є важливим регулятором взаємодії суб'єктів ринкових відносин. Вона тісно пов'язана із законами вартості, попиту і пропозиції, територіального поділу праці, які уособлюють рушійні сили економічного розвитку та зростання. Це потребує об'єктивного підходу до обґрунтування процесу ціноутворення на регіональному та підприємницькому рівні з урахуванням особливостей територіального розміщення та маркетингового середовища, кон'юнктури споживчого продовольчого ринку, обсягів та форм державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників.

Ціна – це вираження вартості товару з врахуванням покриття витрат та отримання прибутку для подальшого розширення виробництва. Високі ціни забезпечують нормальне функціонування аграрної економіки, проте вони повинні бути об'єктивними для виробників та споживачів. За таких умов економічна система характеризується стабільністю, урегульованістю та перспективами для розвитку. З іншої сторони, існуючий диспаритет цін спричиняє високий ризик банкрутства аграрних підприємств, недоотримання прибутків, спад виробництва, погіршення якості продукції та ін. Вирішення цього питання дасть можливість йому динамічно та активно розвиватися, у т.ч. на регіональному рівні, позитивно впливатиме на розвиток сільських територій у цілому.

Роль ціни та ціноутворення як складника організаційно-економічного механізму господарювання постійно зростає в умовах ринкової економіки. Ціна розуміється як важливий інструмент конкуренції, перерозподілу ресурсів, переливання капіталу, реалізації

рентних відносин, один із основних елементів маркетингової стратегії аграрних підприємств, соціальної відповідальності агробізнесу та важіль управління регіональною економікою. Економічний зміст ефективної цінової стратегії полягає у встановленні таких цін, які забезпечували б завоювання певного сегмента ринку, вирішували стратегічні та оперативні завдання з питань реалізації продукції для забезпечення запланованих обсягів прибутку, та своєчасного регулювання на зміни кон'юнктури ринку [1].

На сьогоднішній день ціни, що застосовуються в національному господарстві, розділяються на вільні, державні, фіксовані та регульовані. Вільні формуються під впливом ринкової кон'юнктури. Державні, фіксовані та регульовані ціни знаходяться під контролем відповідних державних органів влади і встановлюються на продукцію галузей, що мають соціальну спрямованість та на монопольних підприємствах.

Також є необхідність виділити ще декілька видів цін, що обслуговують аграрний ринок. За гуртовими та роздрібними цінами продукцію реалізують кінцевим споживачам. У зв'язку з великою кількістю учасників ринку та значною конкуренцією роздрібні ціни переважно формуються під впливом попиту та пропозиції та використовуються для реалізації продукції на ринку, населенню та у власних торгових мережах [2].

У свою чергу, на процес ринкового ціноутворення впливають багато зовнішніх і внутрішніх чинників. До зовнішніх чинників відносяться: загальний стан економіки регіонів та країни, кон'юнктура світового ринку та міжнародна економічна інтеграція, стан аграрного ринку, характер та рівень регулювання та бюджетної підтримки виробництва, обсяги і динаміка інфляції, особливості існуючого і перспективного споживчого попиту. До внутрішніх чинників належать ємність регіональних та національного продовольчого ринку, ефективність бізнес-процесів, у т.ч. ресурсокористування на підприємствах, специфіка пропонованої продукції, її життєвий цикл, імідж виробника на споживчому ринку, організація сервісних послуг та розвиток фірмової торгівлі, стратегії ринкової поведінки у цілому.

Нестабільна цінова кон'юнктура аграрного ринку є одним з основних чинників, які впливають на економічні показники діяльності аграрних підприємств. Ріст рівня середньореалізаційних галузевих цін є основною передумовою збільшення розміру доходу та прибутку сільськогосподарських підприємств. У свою чергу, ціна в сучасних умовах стає економічним підґрунтям переходу аграрного виробництва на інноваційні засади та розширене відтворення в умовах, коли товаровиробники об'єктивно не можуть знижувати собівартість сільськогосподарської продукції. Ціна залишається єдиним джерелом підвищення рівня прибутковості та конкурентоспроможності продукції сільського господарства, підприємств та галузей.

Нестабільність цін на сільськогосподарську продукцію обмежує відтворювальний потенціал сільськогосподарських підприємств та вносить дестабілізуючий вплив у процеси відтворення. Така ситуація не дозволяє товаровиробникам сформувати достатні для відтворення обсяги нагромадження, доходи товаровиробників нестабільні, зростання собівартості потребує зростання доходів для відшкодування здійснених витрат.

Процес ціноутворення на сільськогосподарської продукції має особливості, неврахування яких спричиняє порушення ринкової рівноваги, що негативно впливає на конкурентоспроможність та соціально-економічний розвиток галузі у цілому. Відхилення від стану рівноваги надає енергії деструктивним чинникам, що здатні створити надлишок певних видів сільськогосподарської продукції і перевантаження ними ринку при зростанні пропозиції та дефіцит продукції, особливо вітчизняного виробництва, при її скороченні.

У такій ситуації повернути ринок у стан рівноваги спроможне лише державне регулювання таких цін, що стимулюють зростання пропозиції при дефіциті продукції та попиту – при її надлишку. Водночас, надмірний контроль над цінами порушує механізм ринкового конкурентного ціноутворення на основі законів попиту та пропозиції, що обмежує цінову конкуренцію агроформу-

вань та можливості формування їх конкурентоспроможності.

Через високі витрати сільськогосподарського виробництва в Україні, які не дозволяють стабілізувати ринкові ціни відповідно до рівня платоспроможного попиту населення, виникає нагальна потреба у державній підтримці сільськогосподарських підприємств, спрямованої на відшкодування їх витрат та стимулюванні попиту засобами цінового регулювання. регулюванню сільськогосподарського виробництва. Високі витрати зумовлюють наступні причини:

– значна фондо- (основні засоби, довгострокові біологічні активи) і ресурсомісткість виробництва, яка обумовлена специфікою його здійснення;

– збереження диспаритету цін, тобто перевищення темпів їх зростання цін на засоби виробництва та паливно-мастильні матеріали над темпами зростання на сільськогосподарську продукцію;

– низький рівень матеріально-технічного і фінансово-економічного забезпечення, погіршення професійної підготовки працівників та її невідповідність вимогам, використання застарілої техніки та технологій;

– монополічне становище заготівельних, переробних і збутових підприємств, що мають можливість значно підвищувати ціни на кінцеві товари та послуги без підвищення плати за сільськогосподарську сировину, блокуючи при цьому її доступ на внутрішній ринок.

Рис. 1. Формування цін на сільськогосподарську продукцію з урахуванням регіональних чинників

Високі сукупні витрати на виробництво визначають, відповідно, високу вартість сільськогосподарської продукції, яка складається з її собівартості, витрат на транспортування, реалізацію й ін. У процесі ціноутворення до цієї вартості додаються податкові відрахування, інші обов'язкові платежі та нормований обсяг чистого прибутку. Наступний етап ціноутворення передбачає порівняння отриманої у результаті цих розрахунків суми та реальної ринкової ціни. Таким чином, кінцева ціна на сільськогосподарську продукцію формується під впливом дії законів вартості, попиту та пропозиції.

Щодо визначення суспільної вартості сільськогосподарської продукції і, відповідно, встановлення середньої ціни у суспільстві, то вона, на відміну інших галузей національного господарства, повинна визначатися не за середніми умовами виробництва, а за тими, що існують на гірших за родючістю та розміщенням землях, щоб забезпечити на них відшкодування витрат та отримання прибутку у регіонах на рівні середньої норми.

Рівноважну ринкову ціну у даному випадку слід розглядати не як абстрактний показник, якого не може існувати у реальній дійсності, а як таке співвідношення попиту і пропозиції, за якого досягається максимально можливий у сучасних умовах обсяг реалізації сільськогосподарської продукції. Чим більше наближається до одиниці співвідношення кожного чинника формування ринкового попиту та відповідного йому чинника формування ринкової пропозиції, тим більше ціна на сільськогосподарську продукцію наближається до такої, що задовольняє як товаровиробників, так і споживачів продукції (рис. 1).

Порушення збалансованості хоча б одного з чинників формування попиту з

відповідним йому чинником формування пропозиції викликає деструктивні зміни у механізмі ціноутворення на продовольчу продукцію з усіма негативними наслідками. Тому перед сільськогосподарськими підприємствами постають завдання, пов'язані з забезпеченням ефективного та конкурентоспроможного виробництва продукції, з її реалізацією за прибутковою ціною, що забезпечувала б рівень прибутку не тільки для відтворення, але й вирішення соціальних проблем розвитку сільських територій у регіонах країни.

Висновки. Процес ціноутворення на сільськогосподарську продукцію має регіональні особливості: наявність загальної тенденції до перевищення рівня пропозиції над рівнем попиту; виникнення цінових диспропорцій через незбалансованість попиту і пропозиції; висока вартість сільськогосподарської продукції, пов'язана зі специфікою господарювання на землі; високий рівень витрат сільськогосподарських підприємств через недосконалість технологій виробництва продукції, використання застарілої техніки, нееквівалентний обмін з промисловістю, монопольне становище переробних підприємств і ін.; низький рівень доходів та платоспроможності населення.

При цьому обстоюється необхідність державної підтримки сільськогосподарських підприємств, які розміщені у гірших умовах виробництва та заходів зі стимулювання попиту споживачів. Досягти максимально можливого у сучасних умовах обсягу реалізації сільськогосподарської продукції можна за допомогою встановлення її рівноважної ціни. Отже, процес формування обґрунтованих цін передбачає врахування соціальних чинників діяльності аграрних підприємств, рентних відносин у регіонах країни.

Список літератури:

1. Крупнейшие аграрные компании Украины: на пороге реструктуризации. AgriSurvey. 2011 [Электронный ресурс]. URL: <http://www.myland.org.ua/index.php?id=2930&lang=uk>.
2. Воскобойник Ю.П. Проблемные аспекты развития и государственного регулирования оптовых рынков сельскохозяйственной продукции: опыт Украины / Ю.П. Воскобойник // Бизнес. Образование. Право. – Вестник Волгоградского института бизнеса. – 2014. – № 1 (26). – С. 73-77.
3. Копистко О.В. Теоретичні основи конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції / О.В. Копистко // Економіка АПК. – 2010. – № 1. – С. 61-63.

4. Хижа Н.М. Диспаритет цін: чинники і сфери формування та шляхи подолання / Н.М. Хижа // Науковий вісник НЛТУ України. – 2008. – Вип. 189. – С. 265-269.
5. Шуботович Т.А. Теоретичні основи конкурентоспроможності аграрних підприємств / Т.А. Шуботович // Сталий розвиток економіки. – 2011. – № 1. – С. 84-87.
6. Стасіневич С.А. Удосконалення законодавчого забезпечення ціноутворення в Україні на сучасному етапі / С.А. Стасіневич, С.В. Волошин // Науковий вісник НУБіП України. Серія «Економіка, аграрний менеджмент, бізнес». – 2013. – Вип. 181. – Ч. 4. – С. 298-304.
7. Червен І.І. Аграрний ринок вимагає зваженої цінової політики / І.І. Червен, І.Д. Бурковський, А.В. Бурковська // Економіка АПК. – 2007. – № 3. – С. 99-104.
8. Шпикуляк О.Г. Проблеми економічних відносин в механізмі ціноутворення аграрного ринку / О.Г. Шпикуляк // Економіка АПК. – 2009. – № 10. – С. 77-82.

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 338:664.1

Башнянин Г.І., д.е.н., професор,
Заслужений діяч науки і техніки України,
Львівська комерційна академія

Лінтур І.В., к.е.н.,
доцент кафедри обліку та фінансів
Мукачівський державний університет

ФІНАНСОВА СТІЙКІСТЬ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПОКРАЩЕННЯ

Башнянин Г.І., Лінтур І.В. Фінансова стійкість суб'єктів господарювання та шляхи її покращення. У даній статті розглянуто питання, які стосуються економічної сутності і методичних основ оцінки фінансової стійкості підприємства, розглянуто теоретичні аспекти впливу різних чинників на зростання чи зменшення фінансової стійкості підприємств. Також у статті проаналізовано основні підходи визначення «фінансова стійкість» підприємства, визначено основні показники, які забезпечують фінансову стійкість підприємства.

Ключові слова: фінансова стійкість, фінансові ресурси, платоспроможність, забезпечення фінансової стійкості, чинники впливу на фінансову стійкість.

Башнянин Г.И., Линтур И.В. Финансовая устойчивость хозяйствующего субъекта и пути ее улучшения. В данной статье рассмотрены вопросы, касающиеся экономической сущности и методических основ оценки финансовой устойчивости предприятия, рассмотрены теоретические аспекты влияния различных факторов на рост или уменьшение финансовой устойчивости предприятий. Также в статье проанализированы основные подходы определения «финансовая устойчивость» предприятия, определены основные показатели, которые обеспечивают финансовую устойчивость предприятия.

Ключевые слова: финансовая устойчивость, финансовые ресурсы, платежеспособность, обеспечение финансовой устойчивости, факторы влияющие на финансовую устойчивость.

Bashnyanyn H.I., Lintur I.V. Financial stability of corporate entities and how to improve them. This article deals with issues concerning the economic essence and methodical fundamentals of assessing the financial sustainability of the enterprise, the theoretical aspects of factors on the growth or reduction of the financial sustainability of enterprises. Also in the article we analyzed the basic approaches to the definition of «financial stability» of the enterprise, the main indicators that ensure the financial stability of the company.

Keywords: financial stability, financial resources, solvency, financial stability, factors affecting financial stability, system parameters.

Постановка проблеми. Сьогоднішній стан української економіки супроводжується новим етапом реформ, посиленням економічної та політичної кризи, зростанням невизначеності та мінливістю умов господарювання, вимагаючи від суб'єктів гос-

подарювання швидкої та гнучкої реакції на зміну чинників зовнішнього середовища. Усі ці обставини передбачають впровадження ефективних механізмів управління на підприємстві, за допомогою яких підприємство здатне було б швидко сприйняти зміни, іден-

тифікувати їх і таким чином забезпечити відповідну адаптацію господарської, фінансової та інвестиційної діяльності. Тому важливим питанням для підприємств є забезпечення їх фінансової стійкості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питань, щодо покращення фінансового забезпечення, а саме створення умов для фінансово стійкої діяльності господарюючих суб'єктів, займалися багато вітчизняних і зарубіжних учених, всі свої дослідження вони висвітлили у наукових працях. Зокрема, це праці: Е. Альтмана, І. О. Бланка, О. І. Барановського, Ф. Ф. Бутинця, О. Г. Білої, О. М. Волкової, Л. А. Лахтіонової, Є. В. Мниха, О. В. Павловської, Н. О. Русак, В. А. Русак, Г. В. Савицької, В. К. Савчука, О. О. Терещенка, В. В. Чепурко, А. Д. Шеремета та інших учених. Незважаючи на велику кількість праць, які присвячені проблемам оцінки та управління фінансовою стійкістю підприємств, у світі практично відсутні розробки щодо формування цілісного процесу управління нею в сучасних умовах, що поглиблює актуалізацію дослідження в цьому напрямку.

Метою статті є дослідження економічної сутності фінансової стійкості, її визначальних факторів, а також розробка рекомендацій щодо удосконалення методики її управління.

Виходячи із запропонованої мети, були поставлені наступні завдання:

- висвітлити теоретичні питання, що стосуються сутності фінансової стійкості та її значення для суб'єктів господарської діяльності;
- охарактеризувати типи фінансової стійкості та основні фактори, які впливають на неї;
- розглянути підходи щодо оцінки фінансової стійкості;
- розглянути фактори, які спричиняють зниження та фактори, які забезпечують зростання фінансової стійкості підприємства.

Виклад основного матеріалу. Важливою умовою функціонування й розвитку будь-якого суб'єкта господарювання, як бізнес-процесу, є його фінансова стабільність. Якщо підприємство фінансово стійке, то

воно в стані «витримати» несподівані зміни ринкової кон'юктури, і не опинитися на краю банкрутства.

Фінансова стійкість – це здатність підприємства чи організації, в повній мірі функціонувати і розвиватися, а також зберігати рівновагу балансу як у зовнішньому, так і у внутрішньому середовищі, що гарантує здатність підприємства вчасно розплачуватися з кредиторами, а також інвестиційну привабливість. Фінансову стійкість і стабільність підприємства забезпечує його виробнича, комерційна і фінансова діяльність.

Найповнішим визначенням фінансової стійкості суб'єкта господарювання видається наступне: властивість підприємства, яка відображає в процесі взаємодії зовнішніх і внутрішніх факторів впливу досягнення стану фінансової рівноваги і здатність не лише утримувати на відповідному рівні протягом деякого часу основні характеристики діяльності підприємства, але і функціонувати і розвиватися.

З даного визначення чітко випливає, що на фінансову стійкість впливають зовнішні і внутрішні фактори. Ступінь впливу даних факторів і фінансових ризиків на фінансову діяльність підприємства залежить від кон'юктури фінансового ринку і зміни економіко-політичної ситуації в країні [1].

Слід відзначити, що фінансова стійкість повинна характеризуватися таким станом фінансових ресурсів, який би відповідав вимогам ринку і водночас задовольняв потреби розвитку підприємства.

Загалом вчені розглядають чотири типи фінансової стійкості:

- перший тип фінансової стійкості – абсолютна стійкість фінансового стану підприємства, коли запаси і витрати менше суми власного оборотного капіталу та кредитів банку під товарно-матеріальні цінності;
- другий тип фінансової стійкості – нормальна стійкість фінансового стану, коли гарантується платоспроможність підприємства;
- третій тип фінансової стійкості – нестійкий (передкризовий) фінансовий стан, коли відбувається порушення платоспроможності, але зберігається можливість відтворення рівноваги платіжних засобів і

платіжних зобов'язань за рахунок залучення тимчасово вільних джерел засобів в оборот підприємства;

– четвертий тип фінансової стійкості – кризовий фінансовий стан, коли підприємство знаходиться на межі банкрутства, за якого запаси і витрати більші суми власних оборотних коштів, кредитів під товарно-матеріальні цінності та залучених тимчасово вільних джерел засобів. Рівновага платіжного балансу в даній ситуації забезпечується за рахунок прострочених платежів по оплаті праці, кредитах банку, постачальниках, бюджету тощо [3].

Як бачимо недостатня фінансова стійкість суб'єкта господарювання може призвести до неплатоспроможності підприємства і відсутності у нього коштів для диверсифікації бізнесу і взагалі функціонування суб'єкта господарювання. Надлишкова фінансова стійкість також має негативні наслідки, тому що вона спричинює сповільнення розвитку виробничо-господарської діяльності через збільшення надлишкових запасів і резервів на підприємстві.

Тому для запобігання такої ситуації та визначення типу фінансової стійкості на підприємствах, використовують систему показників оцінки фінансової стійкості.

Система показників, які використовуються для оцінки фінансової стійкості суб'єкта господарювання, має відповідати таким вимогам:

– фінансові коефіцієнти мають бути інформативними й повинні давати повну картину фінансової стійкості підприємства;

– для всіх фінансових коефіцієнтів потрібно давати нормативи мінімально задовільного рівня або діапазону змін;

– коефіцієнти розраховуються лише за даними бухгалтерської звітності підприємств;

– в економічному сенсі фінансові коефіцієнти повинні мати однакову спрямованість, наприклад зростання коефіцієнта означає поліпшення фінансового стану;

– фінансові коефіцієнти мають сприяти проведенню рейтингової оцінки підприємства як порівняно з іншими підприємствами, так і за низку періодів [5].

Для оцінки рівня фінансової стійкості використовують наступні показники:

– коефіцієнт співвідношення залучених і власних коштів;

– коефіцієнт автономії (платоспроможності);

– коефіцієнт маневреності власних коштів;

– коефіцієнт ефективності використання власних коштів;

– коефіцієнт використання фінансових ресурсів усього майна;

– коефіцієнт концентрації власного капіталу (коефіцієнт автономії, коефіцієнт незалежності).

1) коефіцієнт співвідношення позикових і власних коштів характеризує структуру фінансових ресурсів підприємства. Розраховується як частка від розподілу суми позикових коштів на суму власного капіталу.

2) коефіцієнт автономії (коефіцієнт концентрації власного капіталу) характеризує частку коштів, вкладених власниками підприємства в загальну вартість майна. Нормальне мінімальне значення коефіцієнта автономії орієнтовано оцінюється на рівні 0,5, що припускає забезпеченість позикових коштів власними, тобто, реалізувавши майно, сформоване із власних джерел, підприємство зможе погасити зобов'язання.

3) коефіцієнт маневреності власних коштів характеризує степінь мобільності використання власного капіталу, він показує частку власних коштів, вкладених в оборотні активи.

4) коефіцієнт ефективності використання власних коштів показує скільки прибутку дає 1 грн. власних коштів.

5) коефіцієнт використання фінансових ресурсів (усього майна) дає змогу визначити, за який період одержаний прибуток може компенсувати вартість майна.

6) коефіцієнт концентрації власного капіталу (коефіцієнт автономії, коефіцієнт незалежності) – визначає частку коштів власників підприємства в загальній сумі коштів, вкладених у майно підприємства. Характеризує можливість підприємства виконати свої зовнішні зобов'язання за рахунок використання власних коштів, незалежність його функціонування від позикових коштів [4].

Визначивши фінансову стійкість суб'єкта господарювання, слід звернути увагу на

чинники, які впливають на її зниження або зростання, адже визначивши причину зниження, можна правильно побудувати стратегію щодо забезпечення фінансової стійкості підприємства.

Отже, можна назвати такі основні внутрішні чинники, які істотно впливають на фінансову стійкість підприємства:

- належність підприємства до певної галузі;
- структура продукції, що випускається, її частка в загальному платоспроможному попиту;
- розмір сплаченого статутного капіталу;
- структура витрат, їх динаміка у порівнянні з прибутком;
- розмір фінансових ресурсів, включаючи запаси й резерви.

Також вагомий вплив на підприємство і його фінансову стійкість спричиняють зовнішні фактори:

- економічні процеси, які відбуваються в економіці країни;
- політична ситуація в країні;
- податкова політика;
- технологічний розвиток;
- платоспроможність споживачів;
- фінансово – кредитна законодавча база;
- соціальна ситуація в суспільстві;
- конкуренція;
- стан фінансового і страхового ринку [2].

З вищеперерахованих чинників, ми бачимо, що більшість з них негативно впливає на фінансову стійкість підприємств в Україні. Сучасний стан економіки країни залишає бажати кращого: в Україні на сьогоднішній день вирує важка економічна криза, відбуваються різні інфляційні процеси. Політична ситуація також негативно

впливає на підприємства, адже через воєнні дії в країні, підвищуються ціни на все, й як наслідок споживачі втрачають свою платоспроможність, зменшується попит на товари, падають обсяги доходів та прибутків підприємств. Одним з основних факторів, які впливають на фінансову стійкість є неконкурентоспроможність українських товарів на світовому ринку. Підприємство не може впливати на ці чинники, тому в таких умовах, необхідно правильно побудувати стратегію управління фінансовою стійкістю, шукати шляхи її покращення.

Покращення рівня фінансової стійкості підприємства може відбутись лише при досягненні певних цілей:

- усунення неплатоспроможності підприємства;
- зміна фінансової стратегії для прискорення економічного зростання;
- зниження обсягів споживання інвестиційних ресурсів підприємства у поточному періоді.

Слід відзначити, що найбільше темпи росту показників фінансової стійкості залежать від рентабельності продажу, обіговості капіталу, фінансової активності зі залучення коштів, норми розподілу прибутків на інвестиційні потреби [5].

Висновок. Отже, фінансова стійкість відображає такий стан фінансових ресурсів і такий ступінь їхнього використання, при якому підприємство здатне забезпечити безперебійний процес функціонування виробництва, а також затрати на його диверсифікацію й модернізацію. А сам процес забезпечення фінансової стійкості підприємства має бути спрямований на мінімізацію негативного впливу зовнішнього та внутрішнього середовища на діяльність підприємства.

Список літератури:

1. Базилінська О.Я. Фінансовий аналіз: теорія та практика: Навчально-методичний посібник. – К.: 2009. – 328 с.
2. Партин Г.О. Особливості впливу основних чинників на фінансову стійкість підприємства в умовах фінансово-економічної кризи // Збірник науково-технічних праць Національного лісотехнічного університету України. – 2010. – № 10. – С. 276-279.
3. Фролова Т.О. Фінансовий аналіз: Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. / Т.О. Фролова. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2005. – 253 с.
4. Шеремет А.Д., Сайфулін Р.С. Финансы предприятий. – М., ИНФРА-М, 1998.
5. Шеремет А.Д., Сайфулін Р.С. Методика финансового анализа. – М.: ИНФРА-М, 1996.

УДК 658.5

Гринько Т.В., д.е.н., професор,
завідувач кафедри економіки
та управління підприємствами
*Дніпропетровський національний університет
імені Олеся Гончара*

ОБГРУНТУВАННЯ СТРАТЕГІЇ ЗНИЖЕННЯ ВИТРАТ ПІДПРИЄМСТВА

Гринько Т.В. Обґрунтування стратегії зниження витрат підприємства. Конкретизовано завдання й напрямки формування стратегії зниження витрат підприємства. Досліджено стан розвитку підприємства і здійснено стратегічний аналіз витрат. Виявлено резерви зниження витрат та ключові компетенції.

Ключові слова: стратегія, витрати, стратегія зниження витрат, оптимізація витрат.

Гринько Т.В. Обоснование стратегии снижения затрат предприятия. Конкретизированы задачи и направления формирования стратегии снижения издержек предприятия. Исследовано состояние развития предприятия и осуществлено стратегический анализ затрат. Вывявлено резервы снижения затрат и ключевые компетенции.

Ключевые слова: стратегия, издержки, стратегия снижения издержек, оптимизация расходов.

Grynko T.V. Justification of the enterprise cost reduction strategy. A task and directions of forming this strategy is specified. A state of development enterprises is explored and made the strategic analysis of costs taking into account the industry features. Reserves of the cost cutting and key competences.

Keywords: strategy, costs, strategy of the cost cutting, optimization of cost.

Постановка проблеми. Сучасні економічні відносини характеризуються посиленням конкуренції, що зумовлює необхідність формування конкурентних стратегій для виживання і розвитку вітчизняних підприємств. Визначаючи стратегічні напрями діяльності та розробляючи конкурентну стратегію, підприємство не завжди має можливість впливати або ефективно управляти усіма процесами, які відбуваються в середовищі його функціонування. Проте аналіз зовнішнього і внутрішнього середовища дає змогу виявити сучасні тенденції та слугує інформаційним підґрунтям для прийняття адекватних стратегічних рішень. Важливим етапом формування стратегії зниження витрат є визначення та постановка завдань, спрямованих на зниження витрат. Завдання стратегії полягають у виборі технології з мінімальними витратами, мінімізації вартості одиниці продукції та раціоналізації використання ресурсів [4].

Актуальність дослідження зумовлює потребу детальнішого вивчення кризового стану багатьох вітчизняних підприємств харчової промисловості спонукає до змін у системі управління та потребує вдосконалення теорії й практики вироблення стратегії діяльності. Формування ефективної стратегії дає змогу підприємствам виживати у складних ринкових умовах і є вкрай необхідним для тих галузей, які стратегічно важливі та гарантують продовольчу безпеку країни.

На підприємствах приймається низка рішень, спрямованих на зниження витрат виробництва й підвищення конкурентоспроможності. Однак актуальними завданнями є формування стратегії зниження витрат на основі узагальнення світового досвіду стратегічного управління витратами, критичного оцінювання вітчизняного досвіду зниження витрат і адаптації до умов української економіки досвіду зарубіжних країн.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань формування стратегії підприємства загалом і стратегії зниження витрат певну увагу приділяли зарубіжні вчені-економісти: О.С. Віханський, А.П. Градов, Б. Карлоф, Г. Мінцберг, М. Портер, А.Дж.Стрікланд, А.А. Томпсон, Р.А. Фатхутдінов та ін., а в Україні актуальні проблеми формування стратегії та зниження витрат вивчали В.Г. Герасимчук, М.О. Данилюк, Л.В. Дікань, О.І. Ковтун, Л.А. Костирко, В.В. Лук'янова, А.П. Наливайко, В.Д. Немцов, М.Г. Саєнко, М.І. Хопчан, Ю.С. Цал-Цалко, А.В. Череп, З.Є. Шершньова, В.М. Яценко й ін.

Виклад основних результатів. Процес формування стратегії передбачає логічне й аналітичне обґрунтування майбутнього становища підприємства залежно від зовнішніх умов та урахування таких принципів:

- взаємопов'язаність підприємства із зовнішнім середовищем і врахування змін, що відбуваються;

- альтернативність або багатоваріантність;
- специфічність діяльності підприємства;
- наявність особливостей виробництва, управління та інформації, виходячи із галузевої приналежності підприємства.

Однак з того часу, як керівництво підприємств стало поєднувати короткострокові та довгострокові маневри для приведення у відповідність специфічної ситуації підприємства та ринкового середовища, існує безліч варіантів і нюансів стратегії [5, с. 206].

Для отримання переваги у зниженні витрат сукупні витрати підприємства на усіх етапах виробничо-господарської діяльності повинні бути меншими за сукупні витрати конкурентів. Досягнути цього можна при здійсненні:

- контролю величини витрат у кожній частині вартісного ланцюга. При цьому основними показниками є структурні, що залежать, в основному, від економічної природи бізнесу, яким займається підприємство,

Таблиця 1

Напрями та фактори досягнення конкурентних переваг через низькі витрати

Напрями досягнення переваг через низькі витрати	Фактори
Проектування продукту	Проектування, що полегшує автоматизацію виробництва;
	Дизайн, який дає змогу зменшити витрати сировини та матеріалів;
Витрати на сировину та матеріали	Переваги дислокації (близькість до джерел недорогих сировинних ресурсів);
	Володіння недорогими сировинними ресурсами;
	Ринковий вплив;
	Коопераційні угоди з постачальниками, що полегшує координацію та мінімізацію трансакційних витрат;
Використання виробничих потужностей	Співвідношення постійних та змінних витрат;
	Витрати на введення та закриття виробничих потужностей;
Виробництво	Скорочення ручної праці за допомогою механізації та автоматизації;
	Зменшення браку;
	Ефективніше використання сировини та матеріалів;
Економія на масштабах	Витрат;
	Спеціалізація, розподіл праці;
Економія на підставі накопиченого досвіду	Освоєння виробничого процесу;
	Поступові поліпшення процесів координації та організації виробництва

Джерело: [2, с. 163]

та функціональні, які залежать безпосередньо від того, наскільки успішно функціонує підприємство;

- удосконалення вартісного ланцюга шляхом скорочення зайвих витрат і створення умов для більш ефективної роботи [5, с. 209-211; 1, с. 114].

Дж. Шанк і В. Говіндараджан зазначають, що лідерства у зниженні витрат можна досягнути за допомогою таких підходів: економії на масштабах виробництва, відповідно до кривої досвіду, жорсткого контролю витрат [6, с. 56-57].

Вітчизняний вчений В.Г. Герасимчук для досягнення переваг за допомогою низьких витрат пропонує у комплексі використати вартісний ланцюг, масштаб, досвід і контроль. Він вважає, що зниження витрат можна забезпечити при удосконаленні та контролі усіх етапів створення продукції (проекування, матеріально-технічного постачання, виробництва), а також економії на масштабах і на підставі накопиченого досвіду. Запропоновані В.Г. Герасимчуком напрями та фактори досягнення конкурентних переваг через низькі витрати подано у таблиці 1 [2, с. 163].

Формування стратегії потребує урахування цілей і завдань зниження витрат, особливостей підприємства, галузі, ринку. Тому, щоб уникнути ускладнень при формуванні стратегії зниження витрат у літературі [3, с. 381-382] наведено найбільш поширені помилки, які мають місце при розробці заходів щодо зниження витрат:

1) Невірне визначення найважливіших статей витрат, які необхідно знижувати. Така помилка менш характерна для малих і середніх підприємств, оскільки керівникам, як правило, відомі найбільш суттєві витрати. Однак із розширенням підприємства, керівництво може не помітити зростання витрат на окремих ділянках. Наприклад, зосередившись на витратах, які найбільш легко визначити, можна не помітити суттєвих і часто необґрунтованих витрат, прихованих у статті «інші витрати».

2) Неправильне визначення носіїв витрат підприємства. Наприклад, нама-

гаючись знизити виробничі витрати на одиницю продукції, на підприємстві випускають продукції більше, ніж можуть продати. Як наслідок прагнення знизити виробничі витрати на одиницю продукції може призвести до їх загального зростання у результаті перевиробництва. Замість цього підприємству слід було б сфокусувати увагу на скороченні загальних виробничих витрат.

3) Втрата індивідуальності та, як наслідок, конкурентоспроможності продукції підприємства, особливо коли характерною особливістю продукції була якість. Таке зниження витрат за рахунок погіршення якості особливо шкідливе для підприємства. Хоча різке скорочення витрат може у короткі терміни збільшити прибутки підприємства, однак у довгостроковій перспективі завдасть непоправної шкоди.

4) Погіршення стосунків з постачальниками і працівниками підприємства із-за надміру жорстких умов.

5) Зниження витрат на важливих ділянках нижче за допустимий рівень. Так, надмірне скорочення трудових витрат може призвести до втрати кваліфікованих працівників.

6) Нерозуміння механізму взаємозалежності витрат підприємства: інколи загального зниження витрат можна досягнути, збільшивши їх для якогось окремого виду діяльності. Наприклад, зростання витрат на відрядження може призвести до укладення договорів з новими постачальниками, які реалізують сировину та матеріали дешевше, ніж старі постачальники.

Висновки. Таким чином, науково обґрунтована стратегія зниження витрат підприємства повинна враховувати ситуацію, що склалася на ринку, визначати вплив зовнішніх і внутрішніх факторів, оцінювати позиції підприємства на ринку та його конкурентні переваги. У процесі формування стратегії зниження витрат необхідно визначати мету та завдання стратегії, найраціональніше розподіляти ресурси, конкретизувати прийняті рішення, визначати відповідальних за їхню реалізацію.

Список літератури:

1. Володькина М.В. Стратегический менеджмент : учеб, пособ. / Володькина М.В. – К. : Знання-Прес, 2002. – 149 с. – (Высшее образование XXI).
2. Герасимчук В.Г. Стратегічне управління підприємством. Графічне моделювання : навч. посіб. / В.Г. Герасимчук. – К. : КНЕУ, 2000. – 360 с.
3. Зуб А.Т. Системный стратегический менеджмент: методология и практика : монография / А.Т. Зуб, М.В. Локтионов – М. : Генезис, 2001. – 752 с.
4. Костецька Н.І. Методичні аспекти формування стратегії зниження витрат підприємства / Костецька Н.І. // Економіка: проблеми теорії та практики: Збірник наукових праць. – Випуск 263: В 9 т. – Т. 2. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2010. – С. 443-450.
5. Томпсон А.А. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии : учеб, для вузов / А.А. Томпсон, А.Дж. Стрикленд ; пер. с англ. под ред. Л.Г. Зайцева, М.И. Соколовой. – М. : Банки и биржи, ЮНИТИ, 1998. – 576 с.
6. Шанк Дж. Стратегическое управление затратами. Новые методы увеличения конкурентоспособности / Дж. Шанк, В. Говиндараджан ; пер. с англ. – СПб. : ЗАО «Бизнес Микро», 1999. – 288 с.

УДК 657.62

Нестерова С.В., к.е.н., доцент
Мукачівський державний університет

АДАПТАЦІЯ БАЛАНСУ ДЛЯ ОЦІНКИ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА

Нестерова С.В. Адаптація балансу для оцінки фінансового стану підприємства. У статті обґрунтовано необхідність адаптації стандартних форм фінансової звітності до потреб пересічного користувача; окреслено новації, що відбулися у поданні інформації у балансі підприємства, запропоновано процедуру перетворення стандартного балансу в порівняльний аналітичний з метою спрощення сприйняття інформації про фінансовий стан підприємства.

Ключові слова: баланс, фінансовий стан підприємства, користувач звітності, удосконалення фінансової звітності, потенційний інвестор, фінансовий аналіз.

Нестерова С.В. Адаптация баланса для оценки финансового состояния предприятия. В статье обоснована необходимость адаптации стандартных форм финансовой отчетности к информационным потребностям среднего пользователя, рассмотрены нововведения, произошедшие в подаче информации в балансе предприятия, предложена процедура трансформации стандартного баланса в сравнительный аналитический с целью упрощения восприятия информации о финансовом состоянии предприятия.

Ключевые слова: баланс, финансовое состояние предприятия, пользователь отчетности, совершенствование финансовой отчетности, потенциальный инвестор, финансовый анализ.

Nesterova S.V. Adaptation of balance for the estimation of the financial state of enterprise. The article substantiates the necessity to adapt the standard forms of financial statements to the information needs of the average user, discusses the innovations that have occurred in the presentation of information in the balance sheet, proposes the transformation of a standard balance to the comparative analytical balance in order to simplify the perception of information about the financial position of enterprise.

Keywords: balance statement, financial position of enterprise, user of statement, improving financial statements, potential investor, financial analysis.

Постановка проблеми. Функціонування української економіки в правовому полі, наближеному до європейських стандартів, вимагає уніфікації та стандартизації тих форм фінансової звітності, які використовуються або можуть бути використані потенційними інвесторами для прийняття рішень, пов'язаних з оцінкою фінансового стану підприємств. Гармонізація вітчизняної системи обліку з Міжнародними стандартами фінансової звітності проходить доволі тернистий шлях, на якому приймалися як виважені, так і доволі дискусійні новації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання інформаційного забезпечення

аналітичної роботи активно обговорюються в наукових колах. Активними учасниками процесу обговорення їх змісту та структури, еволюції розвитку, відповідності наведеної інформації потребам користувачів є науковці С. Голов, В. Довбуш, Н. Яцишина, які у своїх роботах піднімають питання удосконалення форм фінансової звітності з урахуванням вимог часу, адаптації до міжнародної практики.

Методологія використання публічної фінансової звітності для потреб аналізу часто висвітлюється в науково-практичній літературі. Серед фахівців добре відомі публікації Д. Фаріона, Р. Грачової, Й. Даньківа на цю

тему. Здебільшого вони стосуються питань комплексного фінансового аналізу та «експрес-аналізу» фінансової звітності на основі усіх форм фінансової звітності.

Фундаментально-прикладним характером відрізняються навчально-методичні видання Ф. Бутинця, В. Шелудько, Є. Мниха, представників пострадянської школи фінансового аналізу О. Стоянової, В. Ковальова, Г. Савицької. Попри значний внесок цих вчених у розробку методів фінансового аналізу на основі фінансової звітності, залишаються відкритими для дискусії питання адаптації стандартних форм та популяризації прийомів аналізу серед прошарку потенційних інвесторів, які не є професійними аналітиками.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування необхідності адаптації стандартних форм фінансової звітності, зокрема балансу (звіту про фінансовий стан), з метою спрощення сприйняття інформації потенційними інвесторами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перманентне розширення переліку статей фінансової звітності, яке практикувалося упродовж становлення української школи фінансового аналізу, у 2013 році еволюціонувало у трансформацію кількісного наповнення в якісне, знайшовши своє відображення у суттєвому скороченні набору показників, які є обов'язковими для відображення діяльності суб'єктів господарювання. У цьому деякою мірою реалізований один із принципів складання фінансової звітності «превалювання сутності над формою», хоча задекларований він для обліку господарських операцій, а не для відображення показників. Обережні фахівці могли би зауважити, що порушений інший принцип: «повного висвітлення, згідно з яким фінансова звітність повинна містити всю інформацію про фактичні та потенційні наслідки операцій та подій, яка може вплинути на рішення, що приймаються на її основі» [1], але, на нашу думку, пересічному користувачеві не є принциповою різниця між первісною та залишковою вартістю інвестиційної нерухомості або довгострокових біологічних активів, якщо тільки мова не йде про сільськогосподарське підприємство, що

займається тваринництвом. Загалом, значна кількість статей розсіює увагу користувача-непрофесіонала, зводячи нанівець мотивацію до самостійного аналізу фінансового стану. Фактично закритий для пересічного громадянина вторинний фондовий ринок не формує зацікавлену аудиторію обізнаних сторонніх аналітиків, проте в такому випадку держава втрачає потужне джерело інвестиційних ресурсів, які акумулюються в домогосподарствах, і в кращому випадку потрапляють на ринок капіталів через посередництво банківського сектору. Але фінансова криза 2013 року, яка триває й дотепер і поки що, на жаль, не стабілізована, призвела до суттєвого відтоку депозитних коштів, що значно погіршує фінансові індикатори стабільності як банківських установ, так і інвестиційного ринку.

Тому адаптація стандартних форм фінансової звітності до інформаційних потреб, набору аналітичних навичок та вмотивувань тих зовнішніх користувачів фінансової звітності, які прагнуть до заощадження та нагромадження свого капіталу шляхом посилювання інвестування національної економіки («з маленьких струмочків починається велика ріка»), є одним із пріоритетних завдань вітчизняної школи фінансового аналізу.

У колі цих завдань неабияке місце займає навчання методик читання балансу підприємства. Баланс, або, за новаціями 2013 року, «Звіт про фінансовий стан підприємства», на думку багатьох експертів, є головною формою фінансової звітності. Не розділяючи повною мірою це твердження (значна аналітична обмеженість балансу позбавляє його самодостатності для достовірної оцінки фінансового стану підприємства), не можна не погодитися з тим, що для потенційного інвестора саме баланс здатний виступити тим інформаційним фундаментом, на якому ймовірно побудувати оцінку інвестиційної привабливості об'єкта аналізу. Чіткі принципи групування активів і пасивів, горизонтально-вертикальні зв'язки між групами значно спрощують опанування такого прийому фінансового аналізу, як «читання звітності». Вміти читати баланс означає знати зміст кожної його статті, спо-

соби її оцінювання, взаємозв'язок з іншими статтями балансу, характер можливих змін по кожній статті та вплив змін на фінансовий стан об'єкта аналізу. Але таке читання буде ефективним лише в тому випадку, коли інформація, що подається, відповідає ознаці суттєвості. На нашу думку, постійні удосконалення балансу та інших форм фінансової звітності шляхом розширення переліку статей специфічного призначення удосконаленнями можна вважати з великим перебільшенням. Перевантаження пустими за змістом рядками (але не за формою – вони повинні заповнитись нульовими значеннями, або ж прокреслюватись), наявність регулятивних показників, які рідко на практиці відображалися, певною мірою порушення принципу зростання ліквідності у активі – усе це зробило доволі просту для сприйняття та аналізу форму звітності переобтяженою, малоінформативною. У цьому контексті не може не радувати реформування НП(С)БО 1, яким регламентовано оновлені форми фінансової звітності, причому в даному випадку оновлення з кількісної площини перейшло у якісну. Насамперед це стосується балансу (звіту про фінансовий стан). Важливими кроками вважаємо такі:

1. Суттєве скорочення переліку статей, що дозволило на порядок покращити сприйняття інформації. Так, було відмінено обов'язкове подання інформації щодо інвестиційної нерухомості та довгострокових біологічних активів за первісною та залишковою вартістю, резерву сумнівних боргів для обчислення чистої реалізаційної вартості дебіторської заборгованості, накопиченої курсової різниці, сум страхових резервів та часток перестраховиків у страхових резервах – специфічна і суто функціональна інформація, яка актуальна для незначної кількості суб'єктів господарювання. При цьому при істотності даних показників та їх значущості для адекватної оцінки фінансового стану обліковою політикою підприємства може бути передбачено наведення цієї інформації у вписуваних рядках. Ми усвідомлюємо, що жорсткої вимоги складати баланс із всіма показниками не було і раніше, адже Методичними рекомендаціями Мінфіну щодо заповнення форм фінансової

звітності [2] передбачено можливість використовувати ущільнені форми, при потребі доповнюючи їх вписуваними рядками; на практиці ж фахівці використовували переважно бланки з усіма можливими показниками, дарма що додаткові показники просто прокреслювалися.

2. Укрупнення однорідних за змістом статей: запасів (статті 100÷140 попередньої форми балансу), дебіторської заборгованості (150÷160), грошових коштів (230÷240), кредиторської заборгованості (520÷530). Таке укрупнення мало на меті оптимізацію подання інформації, але, на нашу думку, в рамках запасів варто було залишити окремо принаймні готову продукцію, динаміка якої є однією із підстав судити про маркетингову політику підприємства.

3. Включення «Витрат майбутніх періодів» до складу оборотних активів. Не викликає сумніву, що подання інформації про витрати майбутніх періодів наприкінці активу балансу нівелювало принцип, за яким найбільш ліквідні господарські засоби (гроші, поточні фінансові інвестиції) повинні «закривати» актив. Тому переміщення витрат майбутніх періодів з останнього та передостаннього місця уверх (після введення у 2007 році розділу IV активу «Необоротні активи та групи їх вибуття») є цілком виправданим. Але за ступенем ліквідності ці витрати значно поступаються оборотним активам, тому кращим для них розташуванням було б у I розділі «Необоротні активи».

4. Уточнено назву розділу IV активу «Необоротні активи, утримувані для продажу, та групи вибуття», що дозволило акцентувати специфіку зазначеної групи необоротних активів – здатність бути реалізованими протягом 12 місяців з дати балансу. Даний розділ і далі завершує актив балансу, але означені активи так само не відповідають вимозі високої ліквідності, тому їхнє місце по праву – між необоротними та оборотними активами. Проте, враховуючи виведення в окремий завершальний розділ пасиву зобов'язань, пов'язаних з групою вибуття, можна стверджувати, що таким чином забезпечено горизонтальну ув'язку відповідних груп активів та пасивів.

5. Запропоновано універсальну назву для установчого капіталу різного роду товариств: «Зареєстрований капітал». Це дало можливість скоротити кількість неінформативних рядків у I розділі пасиву. Більш конкретизовано назви інших складових власного капіталу підприємства – капіталу у дооцінках та додаткового капіталу. Оптимізовано і подання інформації про залишкову вартість основних засобів та нематеріальних активів у активі балансу.

6. Суттєвим проривом у процесі оптимізації пасиву можна вважати розподіл розділу «Забезпечення наступних витрат і платежів» за більш відповідними складовими: довгостроковими та поточними зобов'язаннями. Єдине, з чим не можемо погодитися, – з віднесенням цільового фінансування до складу саме довгострокових зобов'язань. Цільове фінансування – зобов'язання функціональне, а не майнове. Збільшення за його рахунок довгострокових пасивів боргового характеру може позначитись на погіршенні показників фінансової стійкості. Крім того, у звіті про рух грошових коштів приріст цільового фінансування відображається у складі грошових потоків від операційної діяльності, що протирічить природі руху боргового капіталу.

Загалом, можна констатувати, що попри окремі дискусійні моменти, оновлення форм фінансової звітності (це стосується як балансу, так і інших звітів) зробило їх більш функціональними і придатними для аналізу. Проте для трендового та, особливо, просторового аналізу навіть оновлена форма балансу залишається переобтяженою показниками. Під просторовим аналізом розуміється порівняння зведених показників звітності як у межах одного господарського комплексу, так і міжгосподарський аналіз порівняно з показниками конкурентів, або ж середньогалузевими значеннями. Важливість такого аналізу полягає у необхідності нагромадження аналітичної бази даних, яка б забезпечила можливість встановлення критеріальних норм різноманітних показників фінансового стану підприємства, адаптованих до вітчизняних умов господарювання.

Використання ж для цієї мети стандартної форми балансу – доволі трудомістке

заняття, враховуючи усе ще велику кількість порівняльних позицій. Крім того, низка статей балансу залишаються регулятивними (до прикладу – відстрочені податкові активи та аналогічні зобов'язання), і це може спотворити об'єктивні характеристики порівнюваних підприємств. Тому при проведенні просторово-трендового аналізу доцільно користуватися так званим агрегованим балансом, в якому кількість статей значно скорочена шляхом об'єднання однорідних статей та усунення статей-регулятивів.

Побудова агрегованого балансу – процес творчий. Перелік конкретних процедур перетворення залежить від цілей аналізу, кваліфікації та досвіду аналітика. Основними прийомами такої роботи є:

- об'єднання однорідних за змістом статей;

- виключення як з активу, так і пасиву сум, що балансують одна одну за умови функціональної відповідності.

Один із можливих алгоритмів описаний у роботі [5]. У зв'язку з тим, що ця робота орієнтована на російські нормативи складання звітності, запропонований алгоритм потребує адаптації до вітчизняних стандартів обліку та звітності. Нами була здійснена спроба такої адаптації з урахуванням пропозицій українських науковців [4; 7], результатом якої є такі рекомендації.

У розділі I активу «Необоротні активи» шляхом укрупнення виділяти статті «Нематеріальні активи» (сума, наведена у рядку 1000), «Основні засоби (за залишковою вартістю)» (сума рядків 1005÷1020, 1090) та «Довгострокові фінансові інвестиції» (сума рядків 1030÷1045).

У розділі II активу «Оборотні активи» шляхом укрупнення виділяти статті «Запаси» (сума рядків 1100, 1170, 1190), «Дебіторська заборгованість» (сума рядків 1125÷1155) та «Гроші і поточні фінансові інвестиції» (сума рядків 1160÷1165). У разі наявності на балансі груп вибуття необоротних активів показувати їх у даному розділі окремою статтею. У роботах [2; 3] пропонується розділяти статті, що інформують про залишки грошових коштів та короткострокові фінансові вкладення. На нашу думку, розділення має сенс, якщо поточні фінансові інвестиції

становлять суттєву величину і мають на меті не стільки прибуткове зберігання тимчасово вільних коштів, скільки претендують на значимий внесок в інвестиційну діяльність підприємства. У цьому разі виокремлення поточних фінансових інвестицій дасть можливість врахувати їх величину у розділі «Рух коштів у результаті інвестиційної діяльності» при побудові агрегованого звіту про рух коштів. Методику побудови означеного звіту на основі агрегованого балансу наведено у роботі [6, с. 132].

Доцільно перевести дебіторську заборгованість, що може бути погашена не раніше ніж через рік (якщо це можливо встановити на основі даних внутрішнього аналізу), у розділ «Необоротні активи».

Збалансувати статті «Відстрочені податкові активи» і «Відстрочені податкові зобов'язання» – за рахунок зменшення валюти балансу та коригування відповідних статей.

У розділі I пасиву «Власний капітал» шляхом укрупнення виділяти статті «Зареєстрований капітал» (сума рядків 1400÷1415, 1425, 1430), «Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)» (рядок 1420). За умови наявності цільового фінансування (рядок 1525) його доцільно відображати все ж таки у складі власного капіталу окремим рядком.

Розглядати як одну статтю розділ II пасиву «Довгострокові зобов'язання і забезпечення» (за виключенням цільового фінансування).

У складі III розділу пасиву «Поточні зобов'язання і забезпечення» шляхом укрупнення виділяти статті «Короткострокові кредити банків» (рядок 1600), «Кредиторська заборгованість та поточні зобов'язання» (сума рядків 1610÷1690) та «Зобов'язання,

пов'язані з групами вибуття» (рядок 1700).

Висновки. Означені перетворення суттєво зменшать кількість статей балансу, але при цьому інформація, що міститиметься у ньому, буде відповідати принципу достовірності для оцінки фінансового стану. Два розділи у активі та три у пасиві агрегованого балансу цілком відповідають формулі «Власний капітал = Активи – Зобов'язання» з мінімальною необхідною деталізацією складу активів та зобов'язань. При горизонтальній розкладці балансу така структура дає можливість аналітику швидко співставити активи із джерелами їх фінансування. Проте найчастіше агрегований баланс доповнюють розрахунком показників структури, динаміки та структурної динаміки. На цьому етапі користувач отримує так званий порівняльний аналітичний баланс, який фактично вміщує показники горизонтального (динамічного) та вертикального (структурного) аналізу. Порівняльний аналітичний баланс містить інформацію, що є достатньою для обчислення показників ліквідності (платоспроможності), фінансової стійкості та необхідною для обчислення показників оборотності та рентабельності за звітний період. Грамотно побудований порівняльний аналітичний баланс дозволить користувачам здійснювати експрес-аналіз фінансового стану підприємства, що є об'єктом їхніх інвестиційних сподівань, і стане у нагоді професійним аналітикам, забезпечивши можливість більш ефективно обробляти масиви показників звітності. Однією із цілей такої обробки є створення бази даних для вироблення критеріальних норм показників фінансового стану, адаптованих до реалій українського ринку в контексті інтеграції у європейський простір.

Список літератури:

1. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>.
2. Методичні рекомендації щодо заповнення форм фінансової звітності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1023.3060.0> (Нормативний документ Міністерства фінансів України. Наказ від 28.03.2013 № 433).
3. Даньків Й.Я. Гармонізація та стандартизація національної системи бухгалтерського обліку в Україні у контексті європейської інтеграції. Развитие бухгалтерского учета и контроля в контексте европейской интеграции : монография / Й.Я. Даньків. – Житомир-Краматорск : ЧП «Рута», 2005. – 588 с.

4. Довбуш В.І. Баланс підприємства: історія виникнення, розвитку та становлення / В.І. Довбуш // Науково-практичне видання «Незалежний аудитор». – 2013. – № 6(IV). – С. 52-59.
5. Ковалев А.И. Анализ финансового состояния предприятия / А.И. Ковалев, В.П. Привалов. – М. : Центр экономики и маркетинга, 2000. – 208 с.
6. Шелудько В.М. Фінансовий менеджмент : підручник. Затверджено МОНУ / В.М. Шелудько. – К. : Знання, 2013. – 375 с.
7. Яцишин Н. Проблемні аспекти побудови балансу підприємства / Н. Яцишин // Галицький економічний вісник. – 2011. – № 3(32). – С. 149-160.

UDC 336.647.648

Khrushch N.A., Doctor of Economics, Professor,
Head of the Department of Finance, Banking and Insurance;

Prystupa L.A., PhD, Associate Professor
Department of Finance, Banking and Insurance
Khmelnysky National University

FINANCIAL AND ECONOMIC ESSENCE AND TRENDS OF CROWDFUNDING IN TODAY'S BUSINESS ENVIRONMENT

Khrushch N.A., Prystupa L.A. Financial and economic essence and trends of crowdfunding in today's business environment. The article deals with the financial and economic essence of crowdfunding. It identified the differences from traditional forms of crowdfunding to raise funds to finance the projects. Generalized and systematized on the basis of types of crowdfunding goal developers (authors) projects and reward features of social investors. Attention is paid to the peculiarities and typology of crowdfunding platforms, depending on the order of fundraising. Abstract figures and trends of crowdfunding in today's business environment.

Keywords: crowdfunding, technology of financing, social investors, crowdfunding platforms, attracting an investment.

Хрущ Н.А., Приступа Л.А. Краудфандинг в сучасному бізнес-середовищі: фінансово-економічний зміст та тенденції розвитку. У статті розглянуто фінансово-економічну сутність краудфандингу. Визначено відмінності краудфандингу від традиційних форм залучення коштів для фінансування проектів. Узагальнено та систематизовано види краудфандингу за ознаками мети розробників (авторів) проектів та особливостей винагороди соціальних інвесторів. Приділена увага особливостям та типологізації краудфандингових платформ в залежності від порядку збору коштів. Досліджені показники та тенденції розвитку краудфандингу в сучасному бізнес-середовищі.

Ключові слова: краудфандинг, технологія фінансування, соціальні інвестори, краудфандингові платформи, залучення інвестицій.

Хрущ Н.А., Приступа Л.А. Краудфандинг в современной бизнес-среде: финансово-экономическое содержание и тенденции развития. В статье рассмотрено финансово-экономическую сущность краудфандинг. Определены различия краудфандинг от традиционных форм привлечения средств для финансирования проектов. Обобщены и систематизированы виды краудфандинг по признакам цели разработчиков (авторов) проектов и особенностей вознаграждения социальных инвесторов. Уделено внимание особенностям и типологизации краудфандингових платформ в зависимости от порядка сбора средств. Исследованы показатели и тенденции развития краудфандинг в современной бизнес-среде.

Ключевые слова: краудфандинг, технология финансирования, социальные инвесторы, краудфандинг платформы, привлечения инвестиций.

Introduction. The specifics of the modern environment is that the development community as well as individual entities, depends on the ability to attract and efficient use of financial resources.

Due to the impact globalization processes and development of information technology, the spread of social networking there are new forms of public finances based not on government guarantees or share capital, and on public participation. Different

types of communities appears to understand that the quickest and most effective way to solve the problem of finding resources for their own development – it does not search for the cheapest credit or lobbying the authorities, and self-financing.

Therefore, the question of the relevance become extremely problematic and require further theoretical and applied research.

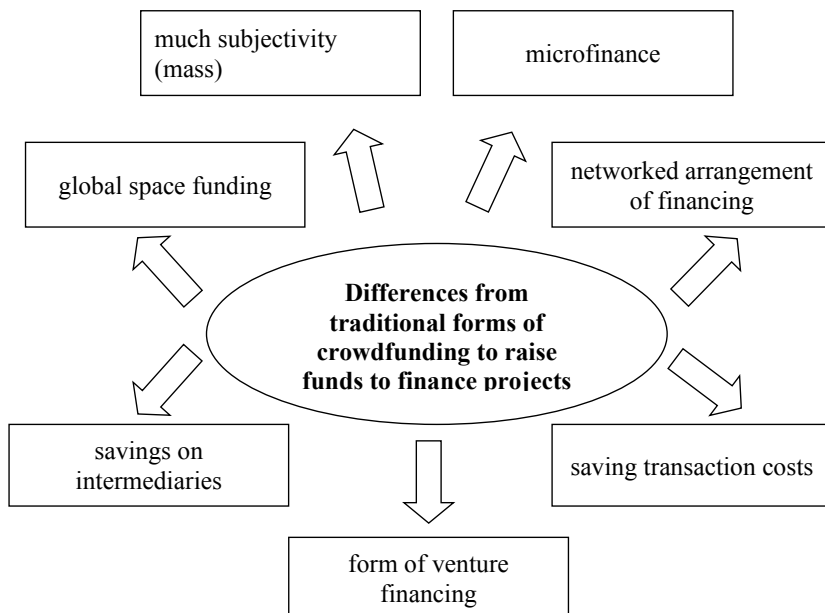
Analysis of recent research and publications. The analysis of information sources shows that basic research and developments in this area include foreign experts, Belleflemm P., Veven S., Lambert T., Leigh A., J. Hemer, Shvensbaher A. et al. At national level, some issues highlighted in the works Petrusenko Y.M., Dudkina O.V., Marchenko O.S., Sweden L.M., Fomenko A.A. and most of the information in Internet reviews, articles, interviews and opinions practitioners actual users, investors and recipients of technology financing.

Setting objectives. Given the global experience of successful implementation and the potential for creating sources of investment support local business projects and the use of investment opportunities based crowdfunding, question the understanding of the financial and economic content, organizing theoretical basis,

the study of trends and the impact of the productive application of certain innovative financial services may contribute to laying the foundations of legal regulation, promotion, increase efficiency crowdfunding in Ukraine and changing traditional culture funding without attracting institutional investors. The purpose of the article – the financial and economic research content and crowdfunding trends in today’s business environment.

The main material research. Crowdfunding – New technology to raise funds a large number of investors – Internet users related to social networks, to finance various projects. Crowdfunding defined as “funding from the world on a string”, “social bank”, “collective purse”, “popular finance”, “People’s clubbing.”

Crowdfunding – a technology of social financing through the Internet, Form of social investment that they carry persons that are not institutional investors, such as government, business, investment funds, venture capital, business angels and others. The main actors are the social finance people for whom making money in certain projects (production, innovation, cultural etc.) occupation is temporary and additional to the main types of economic activity.

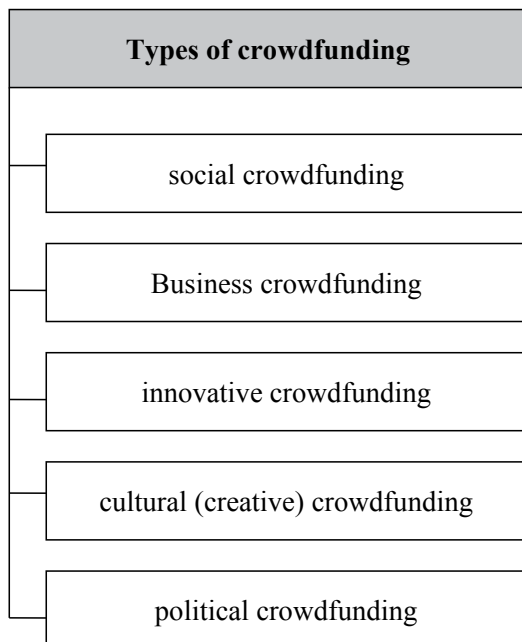

Fig. 1. Differences from traditional forms of crowdfunding to raise funds to finance projects

Funding in this case through specialized Internet platform to help create the most complete description of the project or funding requirements. For more informative and motivating potential investors are placed investments in the form of photos, links to videos, documents (business plan, etc.) And notes required amount for financing, the period for which the money involved, the proposed percentage of income. With the social nature of the project, with donations usually indicates that the non-repayable financial assistance. There is a practice of presenting projects in such popular portals social networks, mailing information to potentially interested groups.

Based on the study and systematization of information [1; 2; 3, etc.], To the differences from traditional forms of crowdfunding to raise funds to finance the projects include (Fig. 1):

- Multisubject (mass): funds attracted a huge number of people (“Becker” donor “) that are social investors – subjects of collective funding through crowdfunding Internet platform;
- Microfinance: attracting and implementing social mikro investments because people can invest even small amounts of money to various projects;

Fig. 2. Types of crowdfunding developers depending on the purpose (s) of projects

- Global finance space: crowdfunding overcomes the inherent limitation of traditional forms of financing, such as those associated with the location of the investor and innovator, the level of national and international financial markets; As the financial infrastructure that provides cash flows, national regulation of the financial sector, corporate management and others. Crowdfunding creates the conditions for implementing financial capacity of households, regardless of national borders, creates a social space of global project financing, becoming part of the world market;

- Networked arrangement of funding: public funds involved by establishing relationships investors and developers in social networks;

- Savings on intermediaries “reduced the number of hierarchical links through direct connection of people with money to people who need them” [2, p. 231], that a social bank, which accumulates and uses the financial resources of the population;

- Saving transaction costs: project developer and potential investors, crowdfunding using technology to minimize costs compared to the use of other funding mechanisms offered by the financial market;

- A form of venture financing, as minor amounts of social investments, risks crowdfunding is not large. However, along with the presentation of creative projects to copyright kraudfandynhovyh platforms may also happen fraud (“Fake projects”).

Depending on the purpose of developers (authors) projects are the following crowdfunding (Fig. 2):

- social crowdfunding: projects aimed at solving specific social problems. However, a non-profit social crowdfunding model is not a charity, because social investors can benefit from or participate in project financing, or usually funds will be returned at the project implementation;

- Business crowdfunding: entrepreneurial projects with innovation orientation associated with the introduction of innovations for profit;

- innovative crowdfunding, crowdfunding or ideas projects aimed at developing new products, technologies and so on. Innovative crowdfunding is possible not only in industrial

or scientific, but also social, cultural and other spheres;

- cultural (creative) crowdfunding: projects aimed at financial support for activities in the field of culture and art;

- political crowdfunding: projects related to the activities of political groups, parties and monitoring the effectiveness of political and legal measures and so on.

Depending on the characteristics of social reward investors crowdfunding can be divided into:

- crowdfunding investors without compensation in this case can only be provided thanks or references to the site, and so on. etc.;

- crowdfunding of non-financial reward to the investor in the form of gift or product from sponsors;

- investment (share) of the crowdfunding investor compensation in the form: the share of profit from the implemented project or a certain number of shares of the newly created company.

But it is necessary to focus on the latter type of crowdfunding. For example, in Ukraine underdevelopment in the legislative framework in this area, it will be considered a criminal offense, as under the current procedure at national level the issue of shares, sale of uncertain individuals online is unacceptable. In the US, occupying the largest share to mobilize financial resources through crowdfunding currently accepted are only two relevant law (Jobs act) to consolidate and settlement mechanism of investment (share) crowdfunding. But successful experience in Finland, France, Australia, where for many years crowdfunding is permitted, indicates the possibility of attracting significant investment framework for the creation of start-up capital is based on it.

Depending on the model of financing projects exist:

- crowdfunding, donation, reward investors have no direct connection with the income realized from the project;

- crowdfunding lending, is in the form of national (collective) P2P lending and lending (“person-to-person lending”), the borrower communicates not with impersonal mass of people, and the direct lender.

Crowdfandyng ground in this case appear to some extent the guarantor and the entire proce-

sure. Benefits for the creditor are in very possibility of the loan, and the borrower – in lower tariffs and ease of obtaining credit.

Before studying modern trends, it should be noted that even a decade ago crowdfunding as a phenomenon in the world did not exist. Single “national assembly” over the Internet have begun in 2000 to help musical projects. Only in 2008-2009 created crowdfandyng platform Kickstarter [4] and IndieGoGo [5], known for financing start-ups and local businesses.

Typological created all platforms can be divided into two types depending on the order of fundraising:

- based on conception TRS – Guarantee limit (the principle of “all or nothing”), that is, if the project does not gather useful declared amount, then he does not get anything, and people who previously allocated money on it, they will not be written off from the accounts;

- is another option when returning to small individual investors is problematic, and in meeting even half of the original amount due to the sponsors have the opportunity to get them, minus the platform.

Analysis of the statistics shows that 2014 was a year of real breakthrough in crowdfunding: the market has grown threefold, to 167%, to 16.2 billion. Dollars (whereas in 2013 attracted 6.1 billion. dollars.), described in the report Massolution’s 2015 cf – Crowdfunding Industry Report. By European leaders in terms of funds raised on the markets crowdfunding in 2014 by the United Kingdom (6.7 bn. Dollars.), France (3.06 billion. Dollars.), Germany (1.97 bln. Dollars.), Holland (1.01 billion. dollars.), Spain (0.74 billion. dollars.). Most funds were involved in business and entrepreneurship, social initiatives, film and theater, real estate, music and sound. It is expected that in 2015 the industry will grow twice and reach 34.4 billion. Dollars. [6].

The most powerful crowdfunding projects were launched on the platform Kickstarter. In particular, with 98,188 successfully completed projects and 10 million people have become investors in the founding platform, creating intelligent clock Pebble Time supported 78,471 person what was collected over 20.3 million. Dollars. (1 mln. USD. per hour) for the design cooler bag Coolest Cooler

attracted 13 mln. USD, and the game console Ouya Becker did not regret 8,590,000. US. [4]. Only in 2014 on the site Kickstarter investors were 3.3 million. People from all over the world.

The largest Ukrainian ideas-projects (start-ups) and polarized financed via crowdfunding became LaMetric (collected 370 thousand. USD.), Petcube (251 thousand dollars) and flash iBlazr (156 thousand dollars).

Currently, the site Ukrainian project for manufacturing three-dimensional wooden Ugears mechanisms could gather in a relatively short period 258 thousand. Dollars. against the stated 20 thousand. dollars. [4], the authors showed that the existence of demand for these products and the economic feasibility of business expansion.

However, representatives of local projects on Kickstarter bit skladist particular through the withdrawal means and the language barrier. To finance in small quantities or if the project is of local importance is reasonable to use national counterparts kraudfandynhovyh platforms. The first in Ukraine polls collective funding was "Spilnokosht", created in 2012 on a platform of social innovations "Big Idea." During the period of operation there were attracted 5.5 million. UAH. from 14,696 persons successfully implemented 86 projects, the most famous of which is the Public TV, Film Rover, action Make Ukraine clean, picnic Glory Art Frolova [7]. However, only recently began to submit

commercial application projects not only create some social capital to society, but also provide an opportunity to generate revenue.

In February 2013 created the second Ukrainian platform Na – Starte, where 90% of the projects were commercial, but only about 11% of which – successful implemented [8]. The greatest public attention won the project Tap4Parking (collected 13.5 thousand. UAH) – service interactive map with parking across Ukraine. With crowdfunding was actually conducted an advertising campaign of the project, which has become so recognizable and attracted investors.

Conclusions and prospects for further research. In summary, it can be argued that crowdfunding – an innovative financial service, the main idea is based on the cooperation in the form of the collective funding of different kinds of projects to achieve set objectives, implemented through capital formation, which comes in small amounts from a large not previously known number of people on the basis of open competition using Internet technologies.

Crowdfunding can attract like-minded people on the project preferences, ideas, tastes and character. There may be a true test of a new instrument for the project, determining the target audience, learning preferences and wishes of potential customers. Considering all the facts and trends of modern business technologies, crowdfunding in the short term, with appropriate legislative provision rightly converted the Financial experiment successful working tool.

References:

1. The answer to the main question crowdfunding [electronic resource]. – Access: <http://habrahabr.ru/post/148106/>.
2. Howe J. Crowdsourcing. Collective intelligence as a tool for business development / Jeff Howe; tr. from English. – Moscow: Alpina Publisher, 2012. – 288 p.
3. Yunus M. Creating a world without poverty. Social Business and the Future of Capitalism / M. Yunus, A. Joly. – Moscow: Alpina Business Books, 2010. – 307 p.
4. The international crowdfunding website "Kickstarter" – [Electronic resource]. – Access: <https://www.kickstarter.com/>.
5. International site crowdfunding "IndieGoGo" – [Electronic resource]. – Access: <https://www.indiegogo.com/>
6. Report Massolution's 2015CF – Crowdfunding Industry Report [Electron resource]. – Access mode : <http://www.crowdsourcing.org/editorial/global-crowdfunding-market-to-reach-344b-in-2015-predicts-massolutions-2015cf-industry-report/45376>
7. The Big Idea – Social Innovation Platform [electronic resource]. – Access: <http://biggggidea.com/>
8. Website «na-starte» [Electron resource]. – Access: <http://na-starte.com/>

МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

UDC 656.656.01

Minakova S.M., Doctor of Economic Sciences
State Maritime Academy of Odessa

MODELLING OF THE TEACHING PROCESS IN LOGISTIC SYSTEMS BY USING OF NESTED PETRI NETS

Minakova S.M. Modelling of the teaching process in logistic systems by using of Nested Petri Nets. Nested Petri nets (Nested Petri Nets – NPN) is one of the modern tools of modeling and research of parallel working systems that have certain independence and own activity. These features make attractive their use when modeling educational process, conducted by a group of students both in traditional educational process and interactive computer training. In this article we first offered two-level teaching model, consisting of a central system and a set of systems – satellites, which model the individual behavior of students. Interactive, in other words, largely, independent training with the use of modern information technologies is one of the main directions of improvement of the education system. Rapid development of telecommunications and, in particular, the Internet has created a technological basis for the exchange of information between agencies and individuals, regardless of their social status, nationality, geographical position, and became a powerful incentive for the development of distance education. Petri nets are, essentially, one of the forms of imitation of discrete processes. They were very popular 20 years ago, when with their help they hoped to count the above processes (without imitation). In the majority of applications, from usual imitation models they differ only by broad science variety and specific terminology.

Keywords: Petri nets, the two-level teaching model, interactive training, processes, distributed systems.

Мінакова С.М. Моделювання процесу навчання в логістичних системах з використанням мереж Р NPN. Вкладені мережі Петрі (Nested Petri Nets – NPN) – один із сучасних інструментів моделювання і дослідження паралельно працюючих систем, що володіють певною незалежністю і власною активністю. Ці риси роблять привабливим їх використання при моделюванні навчального процесу, проведеного групою учнів як у традиційному навчальному процесі, так і при інтерактивному комп'ютерному навчанні. У роботі вперше пропонується дворівнева модель навчання, яка складається з центральної системи і набору систем-сателітів, моделюючих індивідуальну поведінку учнів. Інтерактивне, тобто значною мірою самостійне навчання з використанням сучасних інформаційних технологій, – одне із найважливіших напрямів удосконалення системи освіти. Швидкий розвиток телекомунікацій, і особливо мережі Інтернет, створив технологічну основу для обміну інформацією між організаціями та окремими особами, незалежно від їхнього соціального статусу, державної приналежності, географічного положення, і став потужним стимулом розвитку дистанційної освіти. Мережі Петрі, по суті, є однією із форм імітації дискретних процесів. Вони були дуже модними років 20 тому, коли з їх допомогою сподівалися розраховувати згадані процеси (без імітації). У переважній більшості застосувань від звичайних імітаційних моделей вони відрізняються лише великим наукоманіттям і специфічною термінологією.

Ключові слова: мережі Петрі, дворівнева модель навчання, інтерактивне навчання, процеси, розподілені системи.

Минакова С.М. Моделирование процесса обучения в логистических системах с использованием сетей P NPN. Вложенные сети Петри (Nested Petri Nets – NPN) – один из современных инструментов моделирования и исследования параллельно работающих систем, обладающих определенной независимостью и собственной активностью. Эти черты делают привлекательным их использование при моделировании учебного процесса, проводимого группой обучаемых как в традиционном учебном процессе, так и при интерактивном компьютерном обучении. В работе впервые предлагается двухуровневая модель обучения, состоящая из центральной системы и набора систем-сателлитов, моделирующих индивидуальное поведение учащихся. Интерактивное, то есть в значительной мере самостоятельное обучение с использованием современных информационных технологий, – одно из важнейших направлений совершенствования системы образования. Быстрое развитие телекоммуникаций, и в особенности сети Интернет, создало технологическую основу для обмена информацией между организациями и отдельными лицами, вне зависимости от их социального статуса, государственной принадлежности, географического положения, и явилось мощным стимулом развития дистанционного образования. Сети Петри, по существу, являются одной из форм имитации дискретных процессов. Они были очень модными лет 20 назад, когда с их помощью надеялись рассчитывать упомянутые процессы (без имитации). В подавляющем большинстве применений от обычных имитационных моделей они отличаются лишь большим наукообразием и специфической терминологией.

Ключевые слова: сети Петри, двухуровневая модель обучения, интерактивное обучение, процессы, распределенные системы.

Statement of a problem. Nowadays, despite considerable success of interactive studying, there are many problems that are not decided. To them, first of all, can be added development of engineering methods of creation computer teaching systems as a type of information systems using modern development methodologies and technologies, in particular, CASE-technologies. In addition, it is actual the creation of methods of apriori evaluation of didactic and operational characteristics of the developed training systems.

Solving of the given problems requires the existence of models that adequately describe all the sides of the teaching process – functional, information, dynamic. To describe the dynamics of the teaching process were proposed models based on Petri formalism nets and on closely related with it theory of Markov chains. However, the proposed earlier models described only interaction of a separate student with a teaching system.

At the same time, in modern education an important role plays the ability of students to work in a team interact while making projects. One of the possible ways to model the processes of teamwork of students is associated

with the use of a comparatively new class of network models – Petri nets.

Review of recent studies and publications. Among home researches according to Petri nets and specification and analysis of distributed systems are marked works of N.A. Anisimov, O.L. Bandman, I.B. Virbitskajte, V.V. Voevodin, N.V. Yevtushenko, U.G. Karpov, V.E. Kotov, I.A. Lomazovoj, V.A. Nepomnyashiy, R. L. Smelanskiy, V.A. Sokolov, L.A. Cherkasova.

In works of V.E. Kotov [1] were identified the formalisms of regular and hierarchical Petri nets which have convenient algebraic representation, N.S. Pisarenkova, G.G. Garbuz [4] were studying the equivalent conversion in automatics theory, a theory of program schemes, to compare the behavior of parallel systems V.A. Vasilyev and others [3] introduced the concept of bisimulative equivalent.

Tasks of a research. Nowadays, despite the considerable success of interactive studying, there are a lot of outstanding problems. To them, first of all, is included the development of engineer methods of creation of computer teaching systems as a kind of information systems using modern methodologies and tech-

nologies of development, in particular, CASE-technologies.

In addition, the actual is the creation of a priori evaluation of didactic and operational characteristics of the developed training systems. Solving of these problems requires existence of models that adequately describe all the sides of studying process – functional, information, dynamic.

To describe the dynamics of the teaching process were proposed models based on Petri formalism nets and on closely related with it theory of Markov chains.

There are a lot of classes of formal models built on the base of Petri nets. Some of them are an extension of ordinary Petri nets and by their expressiveness are close to Turing machines, some of them – narrowing (sometimes up to final systems). There are Petri nets with inhibitory arcs, with invisible transitions, networks with time and probability, object-oriented Petri nets.

But, the proposed earlier models described only the interaction of a separate student with a teaching system. At the same time, in modern education an important role plays the ability of students to work in a team, interact in making of projects. One of the possible ways to model the processes of teamwork of students is associated with the use of a relatively new class of network models – Nested Petri nets.

Basic material of a research. Let's look through the extension of Petri nets, which is useful while modeling of the teaching process. We speak about so-called Nested Petri networks (Nested Petri Nets-NPN).

The appearance of a given variety of Petri nets is connected with the desire of researchers to have a tool for adequate and convenient representation of complex systems with difficult hierarchical and multi-agent structure.

Nested Petri Nets are an extension of standard Petri net formalism in which chips that represent local resources in positions of the system network, can themselves be complex objects with network structure and be modeled by low-level Petri networks -they will be called – satellite networks.

Structurally, this network consists from system network SN and set of network-chips (satellites) EN_i , $i= 1, \dots, n$. Among some of transi-

tions of the system network and transitions of network-chips can be established the correlation, allowing their joint operation only. Such transitions are called labeled.

Functioning of networks that form a part of NPN largely coincides with the functioning of traditional Petri Nets. Differences make the mechanisms of synchronization of different levels Petri Nets working. In this regard, in NPN they distinguish the following four types of step operation:

- System-offline step which corresponds to the operation of an unlabeled transition in the system network;

- Satellite-offline step which corresponds to the operation of an unlabeled transition in network-chip EN_i ;

- Step of the horizontal synchronization, at which both operate transitions in networks-chips EN_i , marked with the same labels;

- Step of the vertical synchronization, at which simultaneously operate transitions in the system network SN and networks -chips EN_i , that have the same labels.

Of course, this suggests that in all networks all the transitions that take a part and are active, i.e., their input positions have the necessary resources to operate.

Let's study the use of Nested Petri nets on example.

Process model of interactive teaching by using of nested Petri networks. We illustrate the possibilities of Nested Petri nets for getting the model of the teaching process with the subsystems of different levels. Let's see a model of a process of interactive teaching shown in Fig. 1. In this model, each student is modeled by one chip, marked as variable s : STUDENT that corresponds to the integer code of a student. While the information about the passing of a course by a concrete student is lost after the training process is completed.

In addition, in the model in Figure 1 there is no possibility of a differentiated evaluation of the success of learning. Also is not foreseen the possibility of failure of a course, since the number of attempts to study the material and the test is not limited. And finally, there is no possibility to model the interaction of students.

Functioning of the system can be improved if to make a model of the behavior of each student

with a separate Petri net. Then chip, marked by the variable s will be the network of ENs, where s is the code of a student, as in Figure 1.

Taking this, will be the Nested Petri network which consists of the system network SN (it is shown in Fig. 2) and the set the satellite networks EN_s , ($s=1,2, \dots$). One of the possible variants of network ENs is presented in Figure 2.

We'll describe briefly the work of the nested network. In figure 2 positions are marked with the letters q_i , $i = 1, \dots, 10$. The meaning of positions $q_1, \dots, q_6$ coincides with the meaning of $p_{11}, \dots, p_{16}$ in Figure 2, the rest positions relate to the evaluation of success of the training. Transitions $t_1, t_{11}, \dots, t_{17}$ on both pictures have one and the same meaning.

The line above the marking of transition in figure 2 means an existence of vertical synchronization: the same transitions can work only simultaneously. This means synchronization the following actions:

- arrival of a student into the system (working of a transition t_1), creation in the system network SN of a satellite network EN_s , as a chip s ; in turn, in the satellite network variable s refers to the color set of STUDENT;
- choice of a training module and the beginning of the studying process, working of passing t_{11} ;
- completion of the training process and selection of tests, working of transition t_{13} ;
- completion of the testing process and transition to the evaluation- working of transition t_{14} ;
- taking of a decision according to the testing results – working of transitions: t_{15} -studying of additional material, t_{16} -completion of module studying, t_{17} -re-studying of all material.

Besides the described events, EN_s network allows us to estimate the number of goals got by students in the process of module studying. For this purpose were put additional resources, given by color varieties:

- Color BALL = integer;
  - Color FAILURE = Boolean;
- and appropriate variables:
var β : BALL, var γ : FAILURE.

Variable β means the number of goals got by students while making of a module. Ini-

tially, in the position q_9 , there are 100 goals, and then at every fail, the marking of this position decreases: if necessary to study additional material – on b_1 goals and if necessary to re-study the whole course – b_2 goals. In case of successful passing of studying process is working transition t_5 and to the position c is given the got by a student number of goals – number b .

The minimum number of goals, at which positive mark is possible, is b_0 goals. If the current meaning for β is less than b_0 , the learning process is unsuccessful and the variable γ takes the meaning – *true*, which is passed to the position q_{10} when works transition t_5 . All other transitions here are blocked.

In this example, that was looked through, is shown only vertical synchronization, which is in the requirement of simultaneous activation of transitions in SN and E_s networks. It is possible to foresee and horizontal synchronization also between E_s networks, which would allow to model a joint work of students, such as when you perform a collective project.

Of course, the practical use of the proposed model is possible only at presence of the proper program providing, which is currently being developed.

Conclusions. The final result of this work became mathematical models with use of Petri nets, building of dynamic models on the base of Petri nets, using of network models with the help of Petri nets. Petri nets are an effective tool for discrete processes in logistic systems, in particular, the functioning of the machine-tool systems. Are developed theories of modeling with the help of Petri nets. In this work are given the examples of models, the program.

Looking out of a network planning, as management method based on using of mathematical apparatus of graph's theory and system approach for reflecting and algorithmization of complexes of interrelated works, actions or activities to achieve this aim, shows that the use of nested Petri nets expands the possibility of training logistics systems modeling and enables to make previously unavailable researches.

References:

1. Kibik O.M. Prerequisites of innovative development of port system as structure forming production in Ukraine / O.M. Kibik // Development of management methods and business in transport: Collection of scientific works. – Odessa : ONMU, 2010. – Vol. 31. – P. 23-33.
2. Kotov V.E. Petri nets. – M. : Science, 1984. – 158 p.
3. Leskin A.A., Mal'tsev P.A., Spiridonov A.M. Petri Nets Nets in modeling and management. – Leningrad : Science, 1989. – 133 p.
4. Modeling of discrete parallel processes of management using Petri nets / V.A. Vasilyev, V.V. Kuzmuk, G. Meyer, S. Fench // Electronic modelling, 1986, vol. 8, no. 2. – P. 10-13.
5. Pisarenkova N.S., Garbuz G.G., Some questions of AIR DEFENCE CONTROL SYSTEM modeling with application of Petri nets / «Scientific works of the Academy». Vol. 2. – Smolensk : BA PVO SV RUS-SIA, 1995.
6. Peterson J. Theory of Petri nets and systems modeling: Transl. from English. – Moscow : World, 1984. – 263 p.
7. Sleptsov A.I., Yurasov A.A. Automatization design of control system of flexible automated productions / ed. By B.N. Malinovskiy. – K. : Technics, 1986. – 110 p.
8. Technology of system modeling / E.F. Avramchuk, A.A. Vavilov, S.V. Emel'yanov, and others; Ed. By S.V. Emelyanova, and others. – M. : mechanical engineering; Berlin : technician, 1988. – 520 p.
9. Connecting to Compete 2012 Trade Logistics in the Global Economy The Logistics Performance Index and Its Indicators [Text] / The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank. – 2012. – 68 p.
10. The World Bank [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://siteresources.worldbank.org>.
11. Іртіщева І.О. Стратегічні орієнтири розвитку логістичної інфраструктури в морегосподарському комплексі України / І.О. Іртіщева, Т.В. Стройко // Збірник наукових праць НУК. – Миколаїв : НУК, 2014. – № 1(451). – С. 12-16.
12. Іртіщева І.О. Види, цілі і процес формування програми змін в логістичній системі / І.О. Іртіщева, С.М. Мінакова // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – № 3. – С. 155-161.

НОТАТКИ

Наукове періодичне видання

**ЕКОНОМІЧНИЙ ВІСНИК
ЗАПОРІЗЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ ІНЖЕНЕРНОЇ АКАДЕМІЇ**

**Випуск
2 (02) 2016**

Коректура • *Наталья Пирогівська*

Комп'ютерна верстка • *Марія Тараненко*

Формат 64x90/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 14,42.
Підписано до друку: 05.05.2016 р. Замов. № 52/16. Наклад 100 прим.

Видавничий дім «Гельветика»
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4392 від 20.08.2012 р.